

NEKLA
HISTORIA MIASTA

NEKLA
HISTORIA MIASTA

MONOGRAFIA
NA JUBILEUSZ 600-LECIA

WRZEŚNIA-NEKLA 2007

SZANOWNY CZYTELNIKU!

Po dwóch latach od wydania monografii miasta Nekli, wznawiamy jej druk poprawiony i uaktualniony.

Pierwotnym zamysłem powstania tej publikacji była okoliczność jubileuszu 600-lecia Nekli, który miał miejsce w czerwcu 2005 roku.

Ponieważ zainteresowanie tą pozycją jest duże, postanowiliśmy wydać ją po raz drugi. Znalazły się tu uzupełnienia i uściślenia, oparte na bezpośrednich relacjach żyjących potomków ostatnich właścicieli Nekli, jak i uzupełnienia historii najnowszej. Mamy nadzieję, że oddając tę pozycję w Państwa ręce, przyczyniliśmy się do rozpropagowania ciekawej przeszłości okolic Nekli i samego miasta, a także wpisanych w te miejsca losów żyjących tu rodzin.

Nekla, grudzień 2007 r.

*Burmistrz Miasta i Gminy Nekla
inż. Roman Grychowski*

WSTĘP

Nekla nie posiadała dotąd całościowo opracowanej monografii. Impulsem do jej powstania stał się przypadający w 2005 r. jubileusz 600-lecia momentu pojawienia się Nekli na kartach historii. Wcześniej historią tej miejscowości zajmowano się sporadycznie. Najstarsze, krótkie, syntetyczne opracowania dziejów Nekli lub pewnych aspektów jej życia pojawiły się w XIX-wiecznych opracowaniach: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, w pracy E. Calliera *Powiat pyzdrowski w XVI stuleciu* oraz w opracowaniu J. Łukasiewicza *Krótki opis historyczny kościołów (...) diecezji poznańskiej*. Wzmianki o Nekli pojawiały się także w różnych wydawnictwach źródłowych, jak np. w *Kodeksie Dyplomatycznym Wielkopolski*, *Analektach Wielkopolskich*, *Księżde uposażeń diecezji poznańskiej*, wypisach z ksiąg grodzkich Wielkopolski, rejestrach poborowych i innych. Z okazji pobudowania nowego kościoła parafialnego w Nekli w 1900 r. opublikowano w „Przewodniku Katolickim” krótki artykuł o starym i nowym kościele nekielskim. W okresie międzywojennym uwagę Nekli i jej okolicy poświęcił ks. S. Kozierowski, badający pochodzenie nazw miejscowych oraz osadnictwo rycerskie na terenach dawnego powiatu średzkiego. Po II wojnie światowej pewne informacje o Nekli pojawiły się także w kilku opracowaniach dotyczących powiatu średzkiego w okresie okupacji. Zdawkowe informacje o Nekli pojawiły się w zbiorowym opracowaniu pod red. J. Deresiewicza *Ziemia Wrzesińska* (1978 r.), a także w opracowaniu zbiorowym pod red. S. Nawrockiego *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu* (1990 r.). Nieco więcej uwag od strony archeologicznej ukazało się w zbiorowej pracy *Archeologia powiatu wrzesińskiego* (2003 r.).

Pobieżne potraktowanie Nekli w niektórych pozycjach wiąże się z jej zmienną przynależnością terytorialną. W swojej historii powiązana ona była administracyjnie z Gieczem, Pyzdrami, Środą, Kostrzynem, Czarniejewem, Gnieznem, Pobiedziskami, Targową Górką oraz Wrześnią, co spowodowało spore rozproszenie materiału źródłowego. W niniejszej monografii starałem się wykorzystać jak najszerszy zasób materiałów archiwalnych. Niektóre zespoły, jak np. różne akta kościelne przechowywane w Archiwum Ar-

chidieceżalnym w Poznaniu, zachowały się prawie w całości i w dobrym stanie. Znajduje się w nich najstarsza zachowana wzmianka o Nekli, pochodząca z 1405 r. Szczególną uwagę skupiłem na poszukiwaniu informacji dotyczących miejscowości Nekli. Brak jednak dokumentów miejskich. Jedyne informacje, jakie mówią coś o statusie Nekli, znajdują się w księgach grodzkich i aktach wizytacji kanonicznych. Pewną trudność przysporzyło odnalezienie akt dworskich. W Archiwum Państwowym w Poznaniu pod tytułem „Majątek Nekla” znajdują się tylko dwie teczki z rysunkami technicznymi stawów nekielskich, które wnoszą niewiele informacji. Okazało się, że większość materiałów archiwalnych dotyczących dóbr nekielskich znajduje się w zespole majątku Czerniejewo, a wynika to stąd, że majątek Nekla od 1824 r. znajdował się we wspólnym zarządzie z majątkiem Czerniejewo. Część akt dotyczących XIX-wiecznej Nekli znajduje się w aktach landratury średzkiej. Niewiele późniejszych akt znajduje się w materiałach starostwa powiatowego w Środzie Wlkp. Niestety, nie udało mi się natrafić na archiwalia wójtostwa nekielskiego z okresu 1928-1939. Podobnie mało jest materiałów z całego okresu międzywojennego, a także z II wojny światowej i pierwszych lat powojennych do 1954 r. Z lat następnych spory zasób archiwalny gromadzkiej, a później gminnej Rady Narodowej, znajduje się w gnieźnieńskim oddziale Archiwum Państwowego w Poznaniu. W opracowaniu monografii wykorzystałem także kroniki różnych instytucji i stowarzyszeń nekielskich. Niezastąpione okazały się wspomnienia Zofii Matuszak, Ryszarda Kordusa, Wacławy Maślińskiej i innych. Dzięki opracowaniom tych osób znaczna część nekielskiej historii może być przekazana następnym pokoleniom. Część wspomnień została opublikowana w „Przeglądzie Nekielskim”. W tym czasopiśmie ukazały się też liczne artykuły dotyczące pewnych aspektów historii Nekli.

Mimo problemów podczas kwerendy udało mi się odnaleźć sporo źródeł dotyczących historii Nekli i okolic. Przedstawiam je na końcu publikacji. Gdyby je bardzo szczegółowo opracować, powstałaby praca znacznie przekraczająca zapotrzebowanie czytelnika. Ponadto z powodu krótkiego, czteromiesięcznego terminu, jaki otrzymałem na napisanie monografii, nie wszystkie materiały źródłowe udało mi się przejrzeć. Pomiąłem np. całą prasę wydawaną w Środzie Wlkp. w okresie międzywojennym i krótko po II wojnie światowej, a także współczesną prasę wrzesińską, którą moim zdaniem w wystarczający sposób zastąpiły wiadomości z „Przeglądu Nekielskiego”.

Praca obejmuje pod względem terytorialnym miasto Neklę oraz ściśle związaną z nim najbliższą okolicę, która na przestrzeni dziejów należała do majątku i parafii Nekla. Chronologicznie opisany został okres od najstarszego osadnictwa aż do 2005 r., kiedy to miasto Nekla obchodziło jubileusz 600-lecia pierwszej historycznej wzmianki.

ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE I PRZYRODNICZE

Nekla znajduje się w sercu Wielkopolski, w powiecie wrzesińskim. Leży 36 km na wschód od Poznania, 12 km na zachód od Wrześni, przy drodze krajowej nr 92 i linii kolejowej Berlin-Warszawa. Gmina Nekla graniczy od wschodu z gminą Września w powiecie wrzesińskim, od południa i południowego zachodu z gminą Dominowo w powiecie średzkim, od zachodu z gminą Kostrzyn Wlkp. i od północnego zachodu z gminą Pobiedziska w powiecie poznańskim oraz od północnego wschodu z gminą Czarniejewo w powiecie gnieźnieńskim.

Pod względem geograficznym Nekla położona jest na Równinie Wrzesińskiej, stanowiącej część Pojezierza Wielkopolskiego. Równina ta charakteryzuje się młodogłacjalną rzeźbą terenu. Jest to efekt działalności łodolodu skandynawskiego. Morenowa Równina Wrzesińska zbudowana jest z osadów glacialnych i fluogłacialnych, związanych ze stadią leszczyńskim i poznańskim zlodowacenia bałtyckiego. W okolicach Nekli ciągną się faliste wzniesienia określone mianem Pagórków Kostrzyńskich, zbudowane z materiału sandrowego, z piasków i żwirów akumulacji wodnolodowcowej. Stanowią one część moreny czołowej. Od południa poprzedzają je mniej lub więcej rozwinięte sandry. Na pograniczu gmin Nekla, Pobiedziska i Kostrzyn Wlkp. znajduje się oz polodowcowy. Ciągnie się on wężkowato z północnego wschodu na południowy zachód na długości 5,9 km. Jego skarpy dochodzące miejscami do 9 m wysokości stromo opadają w błotniste łąki leśne, a na jego szczycie biegnie dukt leśny. Okoliczna ludność nazwała ten oz „Groblą Twardowskiego”. Jak podaje legenda, groblę tę usypały diabły dla jadącego tędy do Poznania z postoju w karczmie Wygoda czarnoksiężnika, mistrza Jana Twardowskiego. Nieco na zachód, na terenie osady Leśna Grobla (gm. Kostrzyn Wlkp.), znajdują się cztery morenowe pagórki nazwane „Diabelskimi sakiewkami”.

Okolice Nekli nachylone są z północnego wschodu na południowy zachód na wysokości około 120 m n.p.m. Najwyższymi kulminacjami są wzgórza w Nekielsko-Wygodzie (128 m), Stępocinie (128m) oraz wzgórze Górzno nazywane też Wzgórzem Ludgardy (125 m). W wyniku eksploatacji gospodarczej

dotychczasowe najwyższe wzniesienie (128,8 m), niedaleko stacji kolejowej w Podstolicach, zostało zniwelowane. Do dziś wiele piaszczystych moren wykorzystywanych jest w okolicach Nekli jako kopalnie żwiru. Szczególna eksploatacja miała miejsce na początku XXI w. na potrzeby budującej się na południe od miasta autostrady, w wyniku czego w Nekielsce powstało niewielkie jezioro, które w niedalekiej przyszłości planowane jest jako miejsce do wypoczynku i rekreacji.

Głównym ciekim wodnym Ziemi Nekielskiej jest rzeka Moskawa. Wpływa ona z piaszczystych obszarów sandrowych w lasach na północny zachód od Nekli. Kieruje się następnie w kierunku południowo-wschodnim, a na wysokości miasta skręca na południowy zachód. Przez wiele wieków rzeka ta nazywana była Żrenicą. Jej nazwa wywodzi się od rezynty, czyli rogozy. W XIX w. niemieccy kartografowie pomylili nazwy dwóch rzek. Dotychczasową Żrenicę – płynącą przez Neklę i Giecz, a wpadającą w Środzie do Moskawy płynącej od Tulec i Krerowa – nazwali właśnie Moskawą. Nazwa ta przyjęła się i obowiązuje do dziś. Rzeka ta przepływała niegdyś przez kilka jezior. Największe z nich – Jezioro Gieckie – zostało w wyniku intensywnej gospodarki rolniczej osuszone. Ponadto niewielkie jeziora znajdowały się niedaleko źródeł Żrenicy/Moskawy. Do dziś zachowało się niewielkie jeziorko w Stroszkach. Niektóre z nich – w Nekli za parkiem – przebudowano na stawy rybne.

Do Moskawy w okolicach Nekli wpływa też kilka mniejszych strumieni o zapomnianych już nazwach:

- prawe dopływy: Lisia Woda (od Starczanowa przez Stroszki), Kotówka (w Nekielsce) Czerniawa (od Starczanowa w stronę Dzierznicy),
- lewe dopływy: Łęczynoga (w Nekli – dziś określana mianem Nekielski Rów), Rudna (między Gierłatowem, Neklą a Kokoszkami), Trzebucha (od Kokoszek ku Stroszkom), Radycz (między Stępocinem a Dzierznicą).

Po dawnej działalności lądolodu pozostało do dzisiaj oczko wodne w Nekli. Jest to staw o kształcie przybliżonym do koła z miskowato wklęsłym dnem. Podobne jeziora w kształcie oczek znajdują się tuż za północno-zachodnią granicą gminy na terenie gminy Pobiedziska. Są to tzw. Jeziora Babskie – 6 połodowcowych jezior: Ósemka (6 ha), Ully (8 ha), Cyganek (2 ha), Baba (3 ha), Rajskie (6 ha – zarastające), Okrągłak (3 ha), połączonych ze sobą strumieniem.

Na północ od Nekli rozciągają się duże kompleksy leśne, stanowiące pozostałość po dawnej Puszczy Mokowskiej. Jej część w okolicach Nekli w średniowieczu nazywana była lasami sławęcińskimi (od miejscowości Sławęcina – dzisiejszej Barczyzny). Obecnie popularną nazwą całego kompleksu leśnego jest nazwa lasy czerniejewskie, ewentualnie – jeżeli chodzi o okolice Nekli – lasy nekielskie. Są

Nekla z lotu ptaka

to lasy mieszane, rosnące na piaszczystych sandrach. Niedaleko za północnymi granicami gminy Nekla znajdują się rezerваты przyrody. Na terenie gminy Czerniejewo, w lesie zwanym Noskowem, znajduje się rezerwat „Modrzew polski”. Na obszarze kilkudziesięciu hektarów zachował się tutaj pierwotny las mieszany. Dominującymi drzewami są jesiony, wiąz, lipy, graby, dęby, olchy i osiki, a niektóre okazy wiaźów i lip mają ponad 200 lat. Jednak sam rezerwat wielkości 1 ha utworzono w 1954 r. dla ochrony stanowisk rzadkich modrzewi polskich. Drugi rezerwat „Okraglak” znajduje się na terenie gminy Pobiedziska. Utworzony w 2002 r. rezerwat obejmuje 8,15 ha fragmentu Jezior Babskich z jeziorkiem Okraglak. Rośnie tutaj szereg roślin naczyniowych, a wśród nich rzadkie i chronione gatunki: grzybień biały, kruszczyk szerokolistny, wawrzynek wilczełyko, kalina koralowa, marzanka wonna, pierwiosnka lekarska, kruszyna pospolita.

Pod względem dendrologicznym na uwagę zasługuje park podworski w Nekli. Założony został w XVIII w. jako park francuski, czyli posiadający regularną kompozycję. W XIX w. zamieniony został na park w stylu angielskim o nieregularnej, naturalnej kompozycji. Rosną tutaj, uznane za pomniki przyrody, okazałe

ponad 600-letnie dęby bezszypułkowe o obwodach 420, 500, i 600 cm. Pomnikiem przyrody są: rosnąca na skraju parku najstarsza w Polsce grusza licząca ponad 215 lat, o obwodzie 350 cm, trzy czarne olchy o obwodach 350 cm oraz jeden jesion wyniosły. W parku znajdują się także lipy, czarna sosna, sosna syberyjska, modrzew oraz limba. Ponadto rosną okazy jesionów, jaworów, purpurowych, platanów, dębu czerwonego i kasztanowca. Ciekawym zabytkiem przyrody jest aleja łącząca Neklę i Starczanowo, przy której rośnie blisko 150 drzew: kasztanowców, lip szerokolistnych i jesionów, liczących sobie około 165 lat.

W lasach nekielskich występuje zwierzyna łowna: dziki, sarny, danielle i jelenie. Ze zwierzyny drobnej pojawiają się zające, króliki, lisy, kuny leśne, borsuki, wiewiórki, łasice. Z ptactwa spotkać można kuropatwy, przepiórki, bażanty, dzikie kaczki, dzikie gęsi, kurkę wodną, perkozy. W lasach nekielskich występuje (jedno z większych w kraju) zgrupowanie żmii jadowniczej. Z innych gadów często napotkać można padalce.

Rozdział II

W PRADZIEJACH I WCZESNYM ŚREDNIOWIECZU

EPOKA PALEOLITYCZNA

Pierwsze grupy ludzkie pojawiły się na terenie Wielkopolski w schyłkowym paleolicie (12 000 – 8 000 p.n.e.). Na terenie dzisiejszej ziemi niekielskiej nie zostały one jednak potwierdzone. Najbliższe stanowiska z późnego paleolitu znajdują się w dolinie Warty w okolicach Pyzdr oraz w dolinie niecki Jezior Bnińskich. Od głównego stanowiska w miejscowości Tarnowa zespoły tych grup zbieracko-łowieckich określono kulturą tarnowską. Przypuszcza się jednak, że sporadyczna obecność ludzka pojawiała się na naszym terenie. Wskazuje na to szereg znalezisk na obszarach położonych dalej na północ (Żnin, Inowrocław).

EPOKA MEZOLITYCZNA

W następnej epoce - mezolicie (ok. 8 000 – ok. 4 200 p.n.e.) – klimat stopniowo ocieplał się. W okresie holocenu lodowiec stopniowo wycofywał się na północ. W wyniku tego między 8 000 – 7 000 p.n.e. w okresie preborealnym pojawiły się lasy iglaste, a także olszyny, brzeziny i wierzbiny. Około 7 500 – 6 200 lat p.n.e. trwał okres borealny, kiedy temperatura nadal wzrastała. Pojawiły się lasy liściaste. W okresie atlantyckim (6 200 – 3 500) p.n.e. następuje zwilgotnienie klimatu. Powszechne stają się lasy mieszane, w których z większej zwierzyny żyją jeleni, łosie, żubry, dziki. W okresie subborealnym 3 500 – 500 p.n.e. klimat stopniowo się osuszył, by w połowie I tys. p.n.e. ponownie zwilgotnieć.

Cieplejszy klimat, szata roślinna oraz zwierzyna stały się dogodnym czynnikiem sprzyjającym osiedlaniu się ludzi. Człowiek wkroczył na obszary leśne. Jego zajęciem było zbieractwo i łowiectwo. Budował on krótkotrwałe siedziby na piaszczystych wydmach. W najbliższej okolicy Nekli występuje jedno stanowisko z okresu mezolitu. Nie można jednak ustalić jednoznacznie chronologii znalezisk.

EPOKA NEOLITYCZNA

W neolicie (ok. 4 200 – ok. 1 700 p.n.e.) na terenie Wielkopolski mamy do czynienia z wieloma ludami. Pojawiły się wtedy nowe plemiona, które przynio-

sły ze sobą wiele zdobyczy technicznych, gospodarczych i społecznych. W tym okresie dawne formy gospodarowania wypierane były przez nowe. Powszechnie w literaturze proces ten nazywa się „rewolucją neolityczną”. Zasadniczą zmianą było zastąpienie dotychczasowej gospodarki zbieracko-łowieckiej przez prymitywne rolnictwo i hodowlę zwierząt. Nabyto także zdolność tkania i lepienia naczyń glinianych, wykonywania w kamiennych narzędziach otworów do drewnianych uchwytów. Nastąpiła penetracja naszych terenów przez nową ludność, należącą do tzw. kultury ceramiki wstęgowej rytej. Najbliższe stanowiska należące do tej kultury znajdują się w Noskowie i Przyborkach (gm. Września).

Wraz ze schyłkiem kultury ceramiki wstęgowej rytej pojawiła się kultura ceramiki późnowstęgowej. Związana jest ona z kolejnymi falami przybyszów z południa. Brak na naszym terenie potwierdzenia bytowania grup tej kultury. W II i III fazie kultury ceramiki późnowstęgowej teren Nekli znalazł się w sferze oddziaływań grupy brzesko-kujawskiej tej kultury. Wskazuje na to stanowisko w Nekielfce, gdzie znaleziono ułamki ceramiki. Większe natężenie bytności człowieka zaznaczyło się w okresie tzw. kultury pucharów lejkowatych. W zajęciach ludności tej kultury uprawa roli i hodowla stały się zajęciami dominującymi. Wyrabiano naczynia gliniane z dobrze szlamowanej gliny, posiadające charakterystyczne kształty lejka z uszkami, amfory z cylindrycznymi szyjkami. W najbliższej okolicy Nekli znajduje się 20 stanowisk tej kultury (Nekielfka, Starczanowo, Gierłatowo, Barczyzna, Stępcin). Z plemionami kultury pucharów lejkowatych spokrewnione były plemiona kultury amfor kulistych oraz kultury sznurowej. Jednak stanowiska tych kultur nie wystąpiły na naszym terenie. Jedynym znaleziskiem, który można wiązać z kulturą ceramiki sznurowej lub z kręgiem kultury postsznurowej, jest grot krzemienisty znaleziony w 1987 r. nieopodal cmentarza parafialnego w Nekli.

EPOKA BRĄZU

W kolejnej epoce - brązie (1 700 – 650 p.n.e.) nie od razu porzucono narzędzia kamienne. Obok nich stopniowo zaczęły pojawiać się narzędzia z brązu. Nie spowodowało to jednak gwałtownych zmian w życiu gospodarczym. Pojawiła się na naszym terenie ludność kultury trzcinieckiej. Gospodarka opierała się głównie na hodowli zwierząt (bydła, owiec, świń), oprócz niej zajmowano się rolnictwem (uprawa pszenicy, jęczmienia), myślistwem (polowano głównie na jelenie, sarny, tury), rybołówstwem (odławiano szczupaka, okonia, płoć, karpia), zbieractwem (jaja, owoce, zioła). Rozwijały się też zdolności rzemieślnicze: tkactwo, krzemieniarstwo, kamieniarstwo. Pojedyncze osady zamieszkiwane były przez kilka lub kilkanaście rodzin. Domostwo budowano w konstrukcji

półziemiankowej lub słupowej. Ziemia nekielska jest zachodnim krańcem występowania kultury trzcinieckiej. W Nekielsku i Kokoszkach znajdują się stanowiska tzw. horyzontu trzcinieckiego, następne są w kierunku wschodnim - w Podstolicach i Nowym Folwarku.

EPOKA ŻELAZA

Kultura łużycka

W epoce brązu i żelaza rozwijała się kultura łużycka. W tym czasie wyraźnie wzrosła liczba ludności. Ludność ta pozostawiła po sobie liczne ślady, podobnie jak ta z kultury poprzedniej, zajmowała się hodowlą, uprawą, myślistwem, rybołówstwem, zbieractwem. Zmieniły się znacznie wierzenia. Upowszechnił się wtedy zwyczaj palenia ciał zmarłych na stosie, składanie popiołów w glinianych popielnicach lub jamach grobowych. W okolicy Nekli znajdują się 32 stanowiska kultury łużyckiej. Rozmieszczone są one wokół podmokłych obniżen terenowych, na stokach i krawędziach oraz na wierzchołkach garbów czy wzniesień. Koncentracje stanowisk wskazują na osady, wokół których znajdował się teren związany z uprawą bądź wypasem zwierząt. W tym okresie zaczął kształtować się szlak bursztynowy łączący tereny śródziemnomorskie z wybrzeżami Bałtyku. Przypuszcza się, że jedna z jego odnóg prowadziła wzdłuż Moskawy, przecinając tereny na północ od środkowej Warty.

OKRES PRZEDRZYMSKI (LATEŃSKI)

Kultura pomorska

W epoce żelaza w połowie I tysiąclecia z kultury łużyckiej wyłoniła się kultura pomorska, która w okresie halsztackim objęła Wielkopolskę. Mała liczba stanowisk tej kultury świadczy o zmniejszonej liczbie populacji. Cechą charakterystyczną dla kultury pomorskiej był zwyczaj grzebania zmarłych w urnach twarzowych, domkowych oraz grobach skrzynkowych. W okolicy Nekli osadnictwo kultury pomorskiej rozwinęło się wzdłuż rzeki Moskawy. W Stroszkach odkryto osadę kultury pomorskiej pochodzącą ze starszego okresu przedrzymskiego (IV-III w. p.n.e.). Znajduje się ona nad Moskawą na rozległym wzniesieniu. Odkopano tutaj ziemiankę z przypuszczalnym paleniskiem, jamę z brukiem kamiennym oraz 10 innych, dwa paleniska, piece do wypalania wapna, skupiska kamieni, 7 jam postupowych, a także obiekt trudny do zidentyfikowania. W osadzie tej mógł znajdować się zespół mieszkalno-produkcyjny. Prócz tego na terenie stanowiska znaleziono 3200 fragmentów ceramiki, prześlik gliniany, fragment łyżki glinianej, 3 żarna, 5 rozcieraczy, gładzik, główkę szpili, szklany paciorek oraz przedmioty nie-

określone. Dzięki odciskom ziaren i szczątkom kości zwierzęcych udało się stwierdzić, że ludność zamieszkująca osadę trudniła się także uprawą prosa, jęczmienia, pszenicy oraz hodowlą bydła, świni i owcy lub kozy. Produkowano tutaj także wapno palone, które być może, oprócz bielenia ścian, używano do garbarstwa. Zajmowano się także garncarstwem, kamieniarstwem i włókiennictwem. Podobna osada funkcjonowała w Dzierznicy, gdzie także natrafiono na ziemianki, jamy gospodarcze, paleniska i piece oraz kilkanaście grobów podkloszowych i skrzynkowych z wieloma popielnicami. Dalej na południe, w Chłapowie, odkryto cmentarzysko z wielopopielnicowymi grobami skrzynkowymi oraz grobami podkloszowymi.

Kultura wielbarska

Osadnictwo w dolinie Moskawy rozwijało się dalej w okresie kultury wielbarskiej. Był to południowy zasięg ludności tej kultury w Wielkopolsce. W osadzie w Stroszkach odkryto 13 ziemianek, 57 jam, 54 paleniska, 4 bruki, 4 mielerze węglowe, 19 kotlinek dymarek, piec gospodarczy oraz dwa pochówki psów. W osadzie znajdowało się prawdopodobnie sześć spichlerzy na słupach, po których pozostały jamy słupowe. Ściany spichlerzy były plecione, polepione gliną i wybielone. Pozostałe budynki trudno zidentyfikować, być może były to obiekty mieszkalne. Ziemianki usytuowane były wzdłuż rzeki naprzemianlegle w trzech równych szeregach. Spełniały one funkcje gospodarcze. Niektóre z nich posiadały paleniska. W obiektach tych znaleziono ponad 15 tys. fragmentów ceramiki, tygielek do topienia brązu, fragmenty dwóch form odlewniczych, ciężarków tkackich, 21 przëshlików z gliny, siekierę z kamienia, siekierę z tulejką, brzeszczot piły, dwa tłoczki, części czterech noży i trzech żelaznych przedmiotów nieokreślonych, części przedmiotów kamiennych, części szpili, dwa szydła z kości, trzy kilofy, narzędzie z poroża, dwa paciorki z bursztynu. Odciski roślin w glinie i szczątki zwierząt świadczą o uprawie pszenicy zwyczajnej, pszenicy jednoziarnistej, pszenicy orkiszowej i grochu oraz hodowli bydła, owiec, kóz, świń i koni. Z zajęć rzemieślniczych zajmowano się metalurgią żelazną i kolorową, obróbką drewna, kamieniarstwem, obróbką kości i poroża, a także włókiennictwem.

Kultura przeworska

W okresie przedrzymskim na bazie kultury pomorskiej powstała kultura przeworska. We wszystkich dziedzinach życia ludności przeworskiej widoczne są wpływy Celtów. Świadczy to o szerokich kontaktach gospodarczych z plemionami celtyckimi i związane jest prawdopodobnie z przebiegiem trasy

szlaku bursztynowego. Skupisko osad kultury przeworskiej znajdowało się w dolinie rzeki Moskawy. Z młodszego okresu wpływów rzymskich pochodzi osada na stanowisku w Stroszkach, osada z przełomu er na stanowisku w Nekielce i Dzierznicy. W ostatnim stanowisku znaleziono ceramikę świadczącą o możliwości występowania tutaj ludności kultury jastforskiej.

OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH

Kultura przeworska

W okresie wpływów rzymskich ludność mieszkająca poza granicami cesarstwa rzymskiego, w tym dzisiejszej Polski, znalazła się w orbicie oddziaływań kulturowych Rzymian. Rozwijały się kontakty handlowe z sąsiednimi ośrodkami plemiennymi i cesarstwem rzymskim. Wskazuje na to skarb monet odkryty na początku XX w. w Nekli, składający się z monet Nerona (54 – 68 r.), Dioklejana (283 – 305 r.) i Galeriusza (305 – 311 r.).

Z okresu wpływów rzymskich pochodzą stanowiska w Chwałszycach, Nekielce, Stępocinie, Stroszkach. Ludność je zamieszkująca należała nadal do kręgu kultury przeworskiej. W Stępocinie na obszarze 4 ha odkryto 77 obiektów, w większości były to jamy gospodarcze, piwnice, półziemianki, zarejestrowano także studnię i palenisko. Od zachodu osada ta łączyła się z osiedlem na stanowisku w Dzierznicy. Na obu stanowiskach odkryto ceramikę lepioną ręcznie, fragmenty toczonych naczyń, fragmenty wielkich szerokołożniowych naczyń zasobowych. Przypuszczalnie pochodzą one z okresu schyłkowego wpływów rzymskich lub z okresu wędrówek ludów. Osadę w Chwałszycach datuje się na II-IV w. n.e. Odkryto tutaj 17 fragmentów ceramiki, ułamki polepy, kości zwierzęce oraz kamienną podkładkę.

OKRES WĘDRÓWKI LUDÓW

W okresie wędrówek ludów znacznie spadła liczba ludności. W związku z migracjami wiele osiedli zostało opuszczonych. Jedynie w kompleksie Stępocin-Dzierznica trwała kontynuacja osadnictwa (IV-V w. n.e.).

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

We wczesnym średniowieczu nastąpiła odbudowa dawnych skupisk osadniczych. Funkcjonowały nadal stanowiska osadnicze w dorzeczu Moskawy. Najstarsze znaleziska pochodzą z Dzierznicy. Znajdowała się tutaj osada datowana na VI w. Niedaleko w Stroszkach stwierdzono osadę z VII-VIII w. Została ona założona na rozległym wzniesieniu w dolinie Moskawy. Odkryto tutaj 8 obiektów: półziemianki, paleniska, budynki naziemne, jamy, a

w nich fragmenty naczyń glinianych, dwa noże żelazne, dwa przęśliki, gładzik kamienny, dwa kolce kościane, polepę, kości zwierząt. W wieku IX i X rozwijała się osada w Stroszkach. Z tego okresu odkryto tutaj 21 obiektów: pozostałości ziemianki, półziemianek, budynków naziemnych, palenisk i jam osłupowych. Znaleziono liczną ceramikę, grzebień rogowy, dwa noże żelazne, prząślik gliniany, dwa rozcieracze kamienne, kołec kościany, łyżwę kościaną, polepę i kości zwierząt.

W Gieczu od połowy IX w. funkcjonowała warownia plemienna. Osadnictwo dzisiejszej ziemi nekielskiej należało do gieckiego terytorium plemiennego. Giecki kompleks osadniczy związany był z pomorsko-meklemburską prowincją kulturową. Potwierdzają to znalezione w Stroszkach formy ceramiki oraz grzebień rogowy z rysunkiem ryby. W czasach plemiennych gród w Gieczu ukształtował się jako czoło, czyli ośrodek związku terytorialnego opartego na wspólnocie sąsiedzkiej, zwanego opolem. Do gieckiego związku opolnego wchodziła także cała ziemia nekielska.

W X w. gród w Gieczu został rozbudowany i umocniony, stając się jedną z siedzib władców kształtującego się państwa polskiego. Nastąpił silny wzrost gieckiego kompleksu osadniczego. Powstały osady służebne (Chłapowo) i osada targowa (Giecz – podgrodzie). Krzyżowały się tutaj ważne szlaki: ze Śląska przez Śrem do Gniezna, biegnący przez dzisiejszą ziemię nekielską oraz z Mazowsza przez Łąd do Poznania. Potwierdzeniem dużego znaczenia ekonomicznego opola gieckiego są skarby monet srebrnych, odkryte w:

- Nekli (brak danych o skarbie),
- Starczanowie (ułamki ozdób srebrnych z monet adulteryn Bolesława Chrobrego, denary czeskie Bolesławów i Jaromira, niemieckie Ottonów, bawarskie Henryków oraz Ottona III i Adelheidy, nadto półbrakteaty duńskie i monety angielskie Ethelreda),
- Stępcinie (monety polskie, czeskie, niemieckie, anglosaskie, arabskie),
- Stroszkach,
- Dzierznicy (krzyżówki, czeski denar Brzetysława, angielski Ethelreda, 1 cały i ułamki dirhemów arabskich oraz denary niemieckie - Ottona I, Henryka I i II bawarskie, Ottona III i Adelheida - ok. 10 kg stanowiły dirhemy arabskie, zachowane przeważnie fragmentarycznie. Na pozostałą część skarbu składały się ułamki monet bizantyńskich, krzyżówek wcześniejszych typów, monety Cesarstwa Niemieckiego oraz placki i liczne ozdoby srebrne, jak kolczyki, paciorki, lunule, schowki na amulety itp.),
- Targowej Górcie (2 krzyżówki, 3 denary niemieckie ks. bawarskiego Henryka II (985–995) z Ratyzbony, biskupa Bernolda I z Deventeru (1027–1039), abpa

Hermana II z Kolonii (1036–1056) monety angielskie Ethelreda II (976–1016), a być może również Bolesławów czeskich).

Gród giecki posiadał także duże znaczenie militarne w państwie piastowskim. W XI w. stał się siedzibą okręgu grodowego zwanego kasztelanią. Pierwsza wzmianka o kasztelani w Gieczu pochodzi z 1155 r. Kasztelania giecka graniczyła od północnego zachodu z poznańską, od północy z ostrowską, od północnego wschodu z gnieźnieńską, od południowego wschodu z łądzką, od południowego zachodu ze śremską. Trudno dokładnie ustalić jej granice. Uznać jednak należy, że terenami granicznymi były pustki osadnicze. Na północy lasy nekielskie (odgałęzienie dawnej puszczy Mokowskiej), na zachodzie linia jezior bnińskich, na południu lasy ciągnące się wzdłuż Warty, a na wschodzie dolina rzeki Wrześnicy. Na terenie kasztelanii gieckiej znajdowały się jeszcze dwa znaczące grody: w Bninie i Biechowie. Od 1232 r. znani są kasztelanowie bnińscy, a od 1273–79 r. kasztelanowie biechowscy. Na interesującym nas terenie kompleks lasów nekielsko-czarniejewskich był granicą pomiędzy kasztelanią giecką a gnieźnieńską.

Giecz stał się też jednym z najstarszych ośrodków kościelnych w państwie. Wraz z całą kasztelanią przydzielony był do diecezji poznańskiej. W grodzie wybudowano kościół św. Jana Chrzciciela, przy którym powstała parafia obejmująca teren opola gieckiego. Rangę tego kościoła podkreśla fakt erygowania przy nim w 1298 r. tytularnej archidiakonii.

W latach trzydziestych XI w. nastąpił kryzys w państwie piastowskim. Na początku 1039 r. Giecz został zniszczony przez czeskiego księcia Brzetysława I, a mieszkańcy uprowadzeni do Czech. Wojska czeskie podążyły dalej przez teren dzisiejszej Nekli do Gniezna. Po zawierusze wojennej gród giecki i okoliczne osady szybko odbudowano. Z tego okresu pochodzą osady i ślady osadnicze m.in. w Chwałszycach, Gąsiorowie, Kokoszkach, Małej Górcie, Nekli, Podstolicach, Starczanowie, Stępocinie i Targowej Górcie.

W XIII w. nastąpił zmierzch znaczenia grodu w Gieczu. Nałożyło się na to kilka czynników. Były to czasy walk dzielnicowych. W latach 1233 – 1237 o gród i kasztelanię giecką walczyli Władysław Odonic i Henryk Brodaty. W 1234 r. Henryk Brodaty zajął Giecz wraz z okręgiem, który stał się północnym krańcem państwa księcia wrocławskiego. Przed 1239 r. Władysław Odonic odzyskał m.in. kasztelanię giecką. W 1253 r. dokonano podziału Wielkopolski pomiędzy Przemysła I a Bolesława Pobożnego. Teren kasztelanii gieckiej przypadł Bolesławowi, wchodząc w skład księstwa gnieźnieńsko-kaliskiego.

W czasach walk dzielnicowych zmienił się przebieg szlaków komunikacyjnych. Większego znaczenia nabrał szlak prowadzący z Poznania przez Środę i

Pyzdry, a dalej do Łądu lub Kalisza. Funkcje grodu gieckiego przejęły lokowane na terenie kasztelanii miasta: Środa, Kostrzyn, Targowa Górka, Pyzdry. Ostatnie stało się siedzibą powstałej w XIV w. nowej struktury administracyjnej, wzmiankowanej po raz pierwszy w 1364 r. – powiatu pyzdrskiego. W jego skład weszły m.in. tereny całej kasztelanii gieckiej, w tym dzisiejsza ziemia nekielska. Lasy nekielsko-czerniejewskie stanowiły granicę pomiędzy powiatem pyzdrskim a powiatem gnieźnieńskim.

W OKRESIE STAROPOLSKIM (1405-1793)

PIERWSZE WZMIANKI

W XIII w. w dolinie rzeki Moskawy, zwanej wówczas Żrenicą – podobnie jak w całej Wielkopolsce – nasilił się rozwój osadniczy. Zaczęła kształtować się też wielka własność ziemska. Nowe grunty pod zamieszkanie i uprawę roli zdobywano głównie poprzez karczunek. Kształtowało się wówczas tzw. osadnictwo na prawie polskim, które charakteryzowało się sporą chaotycznością. W późniejszym etapie niektórzy właściciele dóbr, dążąc do zwiększenia dochodów, przeorganizowali wsie istniejące na prawie polskim, rzadziej zakładając nowe, na wsie na prawie niemieckim. Grunty osad komasowano, często poprzez zamiany i wykupy. Nowym osadnikom wydzielano w dzierżawę gospodarstwa, zazwyczaj wielkości jednego łana (ok. 17 ha).

Nie znamy żadnego dokumentu lokacyjnego wsi na terenie nekielskim. Prawdopodobnie wszystkie z nich były wsiami na prawie polskim. Niewątpliwie istniały już wówczas wioski: Nekla, Starczanowo, Stroszki, Sławęcín, Strzyżewko, Kokoszki, Gierłatowo. Pierwsze pisane wzmianki o tych miejscowościach pochodzą z XIV w. i początku XV w.

Starczanowo – 1340 r., dawniej Starczynowo od imienia Starczyn, gwarowo Starczewo;

Stępocin – 1363 r., od imienia Stępota;

Sławęcín – 1387 r., od imienia Sławęta, (wieś później nazwano Barczyzną);

Kokoszki – 1400 r., od imienia Kokoszka;

Nekla – 1405 r., od nakiel – ławica piaskowa;

Strzyżewko – 1413 r., od imienia Strzeż (osada zanikła);

Gierłatowo – 1419 r., dawniej Gierałtowo, od imienia Gierałt;

Stroszki – 1452 r., od imienia Stroszek.

Pierwotnie nazwa Nekla oznaczająca ławice piasku określała całą okolicę nad brzegami górnej Żrenicy/Moskawy. Neklą określano także znajdujące się tutaj lasy rosnące na piaszczystym podłożu. Nazwę tę przyjęła osada niedaleko ujścia Łęczynogi do Żrenicy – czyli dzisiejsza Nekla. Wspominają ją w 1405 r. akta konsystorza biskupiego w Poznaniu. Wymieniają plebana Stefana z Nekli: Steph. de Nekla. Nazwa Nekla pojawia się jeszcze w dokumentach z lat 1406, 1435, 1447. Od 1449 r. pojawia się w formie Nyekla, Niekli. W XVIII w. występowała też

nazwa Nakłowiec. Jednak najczęściej używaną formą od końca XVII w. aż po czasy współczesne była nazwa Nekla.

Nekla i okoliczne wioski znalazły się w gospodarczej orbicie Górki zwanej Mileszyną Górką (później Targową), która przejęła w części funkcje grodu gieckiego, stając się punktem zaopatrzenia lokalnego rynku. W pierwszej połowie XIV w. Górka lokowana została na prawie niemieckim jako miasto. W 1343 r. król Kazimierz Wielki wydał dokument odnawiający przywileje miejskie Górki, w miejsce zaginionego dokumentu lokacyjnego.

USTRÓJ NEKLI

Do połowy XIV w. Nekla była zwykłą wsią. Nieco większego znaczenia nabrała, kiedy powstała tutaj parafia, a także stała się siedzibą klucza dóbr rycerskich. Jej znaczenie dla lokalnego rynku stopniowo wzrastało od XVII w. w związku z położeniem przy drodze z Poznania do Warszawy. W XVII w. Nekla uzyskała prawa miejskie. Trudno jednak określić dokładną datę tego wydarzenia. Najstarszy znany dokument, w którym Nekla nazywana jest miastem, pochodzi z 1700 r. Przypuszczać można, że nastąpiło to o wiele wcześniej. Łukasiewicz w swoim dziele o parafiach i kościołach diecezji poznańskiej podaje, że Nekla była miastem w XVII i XVIII w. Prawdopodobnie dotarł do jeszcze starszych dokumentów. Nastąpić to musiało dzięki któremuś z dziedziców z rodziny Zdzychowskich.

Miasto Neklę lokowano na wschód od dawnej wsi Nekla, wzdłuż drogi wrzesińskiej. Wytyczono wówczas prostokątny plac rynkowy. O władzach miejskich i ich siedzibie nic nie wiadomo.

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w. majątek nekielski popadał w zadłużenie. Dziedziczka Krystyna z Szembeków Turnowa starała się oddłużyć majątek. Nie udało się to jednak. Nekla straciła status miasta. Ostatni raz nazywana była miastem w dokumencie z 1774 r. Od 1782 r. określana jest już wyłącznie jako wieś. Wkraczający do Wielkopolski w 1793 r. Prusacy nie ujmowali jej w wykazach miast.

Pod względem terytorialnym Nekla znajdowała się w powiecie pyzdrowskim. Należał on do województwa kaliskiego. Kiedy wyodrębniono z niego w 1768 r. województwo gnieźnieńskie, granica pomiędzy dobrami nekielskimi a czarniejewskimi stanowiła granicę województw kaliskiego i gnieźnieńskiego.

W 1791 r. Sejm Czteroletni uchwałą „Rozkład województw, ziem i powiatów z oznaczeniem miast” wydzielił z zachodniej części powiatu pyzdrowskiego powiat średzki. Przeszedł on z województwa kaliskiego do województwa poznańskiego. W jego skład weszły miasta: Środa, Bnin, Kórnik, Zaniemyśl, Kostrzyn, Miłosław, Nowe Miasto, Koźmin, Krotoszyn, Pleszew. Do powiatu średzkiego

weszła także pozbawiona przed 1782 r. praw miejskich Nekla z przyległościami. Faktycznie tak określony powiat średzki funkcjonował tylko teoretycznie.

GOSPODARKA, HANDEL I SIEĆ KOMUNIKACYJNA

W okresie wczesnopiastowskim przez nasz teren wiodła ważna droga łącząca stolicę państwa - Gniezno – z grodem w Gieczu, a dalej z południem Wielkopolski, Śląskiem i z Czechami. Po ostatecznym upadku znaczenia grodu w Gieczu, w II połowie XIII w., jego funkcje gospodarcze przejęła powstała przy siedzibie rycerskiej Mieszyna Górka. Leżała ona przy trakcie poznańsko-łęczyskim wiodącym z Poznania przez Kostrzyn, Gułtowy i Giecz, dalej przez Bardo i Biechowo do Pyzdr, a później do Łądu. Górka stała się wówczas zapleczem gospodarczym dla najbliższej okolicy i na początku XIV w. uzyskała prawa miejskie. W 1343 r. król Kazimierz Wielki w miejsce zniszczonego starszego dokumentu potwierdził przywilej lokacyjny dla Górki. Miasteczko to, jak większość wielkopolskich miast, rządziło się tzw. prawem magdeburskim. W każdą środę organizowane były tutaj targi. Ściągały one do Górki ludność okolicznych miejscowości, która dokonywała na targu wymiany handlowej. Sprzedawała produkty rolne oraz drewno z okolicznych lasów, a nabywała towary rzemieślnicze.

Na skutek dużej konkurencyjności sąsiedniego miasta Wrześni, w XV w. zmienił się przebieg traktu. Z Kostrzyna prowadził on do Gułtów, gdzie kierował się bezpośrednio do Wrześni przez Stroszki, Gąsiorowo, Opatówko, Żerniki. Droga ta w dokumentach określana była jako Via Wrzesnica. Jednocześnie w XV w. powstał trakt biegnący bezpośrednio z Kostrzyna przez Neklę i Zasutowo do Wrześni. Stał się on dość znaczącą drogą tranzytową wymienianą w 1444 r. W aktach korporacji kupieckich z XVI w. droga ta wymieniana jest jako droga krajowa.

Dzięki takiemu przebiegowi dróg wieś Nekla mogła rozwijać się pomyślnie. Głównym zajęciem mieszkańców była uprawa roli. Pierwotnie przeważały gospodarstwa kmiecie, posiadające jeden łan (w powiecie pyzrdskim nazywany śladem). Poza gruntami ornymi były także wspólne z dworem pastwiska, lasy natomiast należały tylko do dziedziców. Chłopi mogli z nich korzystać jedynie za zezwoleniem. Musimy też pamiętać, że chłop nie był gospodarzem na zagrodzie, ale dziedzicznym dzierżawcą, lub posiadał własność użytkową. Jeszcze w XV w. chłopi gospodarowali w pomyślnych warunkach. Swoje produkty sprzedawali we wspomnianej Górcie, Wrześni, Czarniejewie, Kostrzynie i Środzie.

Do połowy XV w. istniały folwarczki szlacheckie niewiele większe od gospodarstw kmieci, wynoszące około 2 do 4 łanów. Nastawione były one na produkcję dla potrzeb własnych szlacheccich. Takie folwarczki funkcjonowały w Nekli, Starczanowie, Stroszkach oraz Sławęcinnie.

Od końca XV w. szlachta zaczęła zagarniać do swoich folwarków gospodarstwa sołtysie, kmiece oraz opustoszałe, np. w 1557 r. dziedziczka dóbr nekielskich włączyła do swojego folwarku 2 łany puste. Podobnie w 1553 r. właścicielka Chwałszyc zabrała po pół śladu roli swoim chłopom, a w 1594 r. włączono do folwarku wszystkie łany puste w Małej Górcie.

Tabela 1. Ilość śladów (łanów) w folwarkach dóbr nekielskich w 1578 r.

miejsowość	właściciel	ilość śladów	zagrodnicy	komornicy	półślady
Nekla	Janusz Grudziński	3	1	1	1
Ślawęcín					
Starczanowo	Janusz Grudziński	4 ¼	1	1	1
Stroszki	Janusz Grudziński	4 ¼	-	-	-

W XVI w. pojawili się krawcy. W 1578 r. w Nekli na jednym półśladzie zamieszkiwał jeden krawiec, podobnie zamieszkiwał jeden krawiec w Starczanowie. W 1618 r. rejestr poborowy województwa kaliskiego wykazywał w Nekli już 2 rzemieślników. W Starczanowie działał wówczas młyn wiatraczny.

Tabela 2. Podatki z folwarków dóbr nekielskich w 1618 r.

miejsowość	właściciel	z czego	złotych, groszy	cały podatek
Nekla	Barbara Grudzińska	z 3 śladów osiadłych od 2 rzemieślników	1 zł 4 gr	3 zł, 8 zł
Ślawęcín	Barbara Grudzińska			
Starczanowo	Barbara Grudzińska	z 4 ¼ śladów osiadłych od zagrodników od wiatraka	1 zł 4 gr 10 gr	4 zł, 21 zł
Stroszki	Barbara Grudzińska	z 4 ¼ śladów osiadłych	1 zł	4 zł, 7 zł, 9 zł

W czasie „potopu” szwedzkiego, w latach 1656-1660, Neklę spłądowały i spaliły wojska szwedzkie, brandenburskie, cesarskie, a następnie także wojska Stefana Czarnieckiego. Szczególnie silnych zniszczeń dokonały wojska cesarskie w 1657 r., które przechodziły przez opisywane tereny w drodze do Prus Królewskich, gdzie miały podjąć działania przeciw Szwedom. Rekwizycje wojskowe dały się we znaki kmieciom, młynarzom i karczmarzom. Oprócz tego spore szkody poczyniło morowe powietrze. Źródłem zarazy były obozy wojsk szwedzkich, stacjonujących pod Środą. W wyniku tego okoliczna ludność w popłochu opuszczała swoje domostwa. W czasie wojny północnej w latach 1709-1711 miasto Nekla ponownie przeżywało

kilkakrotnie przemarsze wojsk szwedzkich, rosyjskich i saskich. Powtórnie wystąpiły liczne epidemie.

Nadal jednak głównym sposobem gospodarowania było rolnictwo. Dziedzice dóbr nekielskich w XVIII w. posiadali folwarki w Nekli, Starczanowie i Stroszkach. Na rzecz folwarków pracowali poddani, którzy musieli odpracowywać pańszczyznę.

W 1726 r. we folwarku nekielskim znajdowały się dwie stodoły, gościniec, który posiadał zły komin, dobry spichlerz, złe owczarnie i obory kryte słomą. Folwark stał pusty. Na rzecz dworu pracowało wówczas 21 poddanych z rodzinami.

Tabela 3. Pracownicy folwarku w Nekli w 1726 r.

	Nazwisko	Funkcja	Gospodarstwo, inwentarz	Należności wobec dworu
1.	Wojciech Kabat	kowal	chałupa dobra	30 zł. czynszu
2.	Andrzej Korfenty	bednarz		odrobek 3 dni/tydzień w żniwa
3.	Walenty Kłak	kołodziej	chałupa dobra	odrobek 2 dni/tydzień cały rok
4.	Grzegorz Sobczak	pasierbny	100 zagonów, ogród i łąka	odrobek cały tydzień w żniwa, 2 razy w roku droga do Pozna- nia i 2 razy w roku droga do Torunia
5.	Józef Żyd		mieszkanie w gościńcu	5 miary kaliskiej jęczmienia i 5 owsa
6.	Jędrach	kmieć	chałupa dobra, stodoła, chlewy, 2 krowy, 2 świnie	odrobek cały rok dwójgiem od św. Jana do św. Marcina, w poniedziałki po trojgu
7.	Jędrzej Olejnik	kmieć	chałupa niezła, w ogrodzie uschłe drzewa, 6 wołów, 2 konie, 2 krowy, 2 świnie	jak wyżej
8.	?	kmieć	2 złe chałupy, nowa stodo- ła, chlewy dobre, 4 pańskie woły, 4 konie, 2 krowy,	jak wyżej
9.	Luka	kmieć	chałupa niezła, stodoła dobra, obory złe, 5 wołów, 2 krowy,	jak wyżej
10.	Tomasz	kmieć	chałupa niezła, obora złą, stodoła dobra, 5 wołów, 3 konie, 2 świnie	jak wyżej

	Nazwisko	Funkcja	Gospodarstwo, inventarz	Należności wobec dworu
11.	Marcin	kmieć	chałupa prawie pusta, stodoła dobra, 5 wołów, 2 krowy, 2 świnie	jak wyżej
12.	Piotr	półrolnik	3 krowy, 1 świnia,	3 dni/tydzień, 3 dni ręcznie po jednemu
13.	?	karczmarz, półrolnik	3 woły, 1 koń, 1 świnia, 1 krowa	
14.	Michał	chałupnik	chałupa dobra	ręczne roboty 3 dni w tygodniu,
15.	Kazimierz		chałupa stara	ręcznie 3 dni w tygodniu
16.	Szymek	chałupnik	chałupa zła, stodoła zła, chlewy puste	jak wyżej
17.	?	komornik	mieszka u kołodzieja	po 2 dni w tygodniu po dwa wiertelce żyta gołego przesiewają, na folwarku po dwa składy jęczmienia i grochu, żną zboże do siewu
18.	?	komornik	mieszka u kołodzieja	jak wyżej
19.	?	komornik	mieszka u kołodzieja	jak wyżej
20.	Tomasz	młynarz	wiatrak należyty	daje na rok ćwierćnie żyta ka- liskiej miary
21.	?	owczarz		daje; 64 owce, 45 skopów, 3 barany, 14 owieczek, 14 skopków, ze zdechłych: 45 maciorek, 33 skopów, 27 skopków, 22 owieczek, oraz z bitych na ordynację po 2 owce, 6 skopów, 6 macio- rek, czesznikowi 10 zł, 60 gr., pułkownikowi 43 zł, 20 gr.

ROZWÓJ I UPADEK

Miasto Nekla w XVIII w. leżało na ważnym szlaku komunikacyjnym pomiędzy Warszawą a Drezniem. Droga tą przebiegały wówczas kursy królewskiej poczty polskiej: konne (tzw. sztafeta królewska) oraz wozowe. Poświadczane są

szczegółowo kursy pocztowe z poł. XVIII w. W 1752 r. w każdy poniedziałek po południu przez Neklę przejeżdżała poczta z Poznania do Warszawy. W drodze powrotnej wracała tędy w sobotę po południu.

XVIII w. to czas większej rywalizacji Nekli z Targową Górką i Czerniejewem. W 1724 r. Targowa Górka otrzymała od króla Augusta II prawo do 5 jarmarków, a później od króla Stanisława Poniatowskiego prawo do jeszcze 4 jarmarków, natomiast w Czerniejewie działały prężne cechy rzemieślnicze.

Kolejne nieszczęścia przyniosła miastu konfederacja barska. Ruch konfederalcki w Wielkopolsce rozpoczął się w maju 1768 r. Przystąpiła do niego drobniejsza szlachta, broniąca praw i tradycji. Wojska rosyjskie ścigające konfederatów w październiku przeszły przez Neklę, grabiąc ją i pałac.

W II połowie XVIII w. w Wielkopolsce rozwinęło się sukiennictwo. Również w Nekli pojawili się sukiennicy. Prawdopodobnie posiadali własny cech, gdyż posługiwali się osobnym znakiem towarowym. Niestety, na skutek dużej konkurencji sąsiedniego Czerniejewa, gdzie w 1785 r. było aż 17 wyrobników, sukiennictwo w Nekli nie rozwinęło się. W 1793 r. nie podano w Nekli już żadnego sukiennika.

Jak wspomniano, majątek nekielski popadał w zadłużenie. Mimo ostatnich prób ratunku majątku przez Krystynę z Szembeków Turnową, aby skupić go w jednym ręku i wyciągnąć z długów, następowało dalsze osłabienie gospodarcze. Ostatni raz Nekla nazwana została miastem w 1774 r. W dokumencie z 1782 r. i następnych Nekla nazywana jest już tylko wsią. Podobnie wkraczający do Wielkopolski w 1793 r. Prusacy nie ujmowali jej w wykazach miast. Nekla stała się nie tylko prawnie, ale faktycznie większą wsią.

DOBRA RYCERSKIE NEKLA I ICH DZIEDZICE

W XIII/XIV w. Nekla stała się siedzibą dóbr rycerskich, do których oprócz Nekli należały Starczanowo, Strzyżewko, Sławęcín, Stroszki. Okolice późniejszej Nekli prawdopodobnie w wiekach XIII-XIV należały do rodu Starzów-Toporczyków. Wskazują na nich nazwy wsi Gułtowy (dawniej Gołutowo) i Nowojewo oraz wezwania kościołów: św. Andrzeja w Nekli oraz nieistniejącego kościoła św. Andrzeja i św. Mikołaja w Kostrzynie. Toporczycy za patrona rodu mieli św. Andrzeja Apostoła. Nazwy wspomnianych wiosek pochodzą od popularnych imion wśród Toporczyków: Gołuta i Nawoja. Używali oni jeszcze imion Andrzej, Żegota i Ota. W I połowie XV w. występuje Żegota z Gułtów, a w 1418 r. - Ota z Gąsiorowa. W wiekach późniejszych część ziemian z Siekierok pod Kostrzynem zaliczała się do rodu Toporczyków.

Starczanowscy

W XIV i XV w. pojawili się w okolicy Dryjowie. W latach 1340-1376 znany jest Janusz ze Starczanowa, który w 1353 r. wziął udział w konfederacji Maćka Borkowica, wojewody poznańskiego, przeciw królowi Kazimierzowi Wielkiemu. Do przedstawicieli rodu Dryjów należały: Nekla, Starczanowo, Stroszki, Kokoszki, Grodziszczko, Gablin, Kopaszyce, Targowa Górka (dawniej Mileszyna Górka). Od swoich majątków poszczególni członkowie przybrali następnie nazwiska. Gałąź dziedzicząca Neklę i okolicę nazywała się Starczanowskimi lub Nekielskimi. Pozostali to Chłapowscy (z Chłapowa), Gablińcy (z Gablina), Górecy (z Targowej Górki).

W 1435 r. dziedziczył w Nekli i Starczanowie Piotr, a w latach 1437-1447 Wojciech Starczanowski (Nekielski). W 1449 r. występował tutaj Mikołaj Starczanowski, zwany też Rogowskim. Po nim w latach 1459-1465 dziedziczyli w Nekli, Starczanowie, Stroszkach i Kokoszkach jego synowie: Mikołaj i Tomasz.

Członkowie rodziny Starczanowskich, właściciele dóbr nekielskich, czynili różne zapisy swoim krewnym, przeznaczone na ich utrzymanie. W 1462 r. Mikołaj zapisał żonie Katarzynie 700 grzywien na dobrach Nekla, Stroszki, Kokoszki, Gąsiorowo, Podstolice, Chwałszyce. Podobnie uczynił Tomasz, zapisując w 1464 r. swojej żonie Małgorzacie 30 grzywien z Nekli i Starczanowa, a w 1492 r. zapisał jej czynsz 12 grzywien rocznie i jeden małdrat mąki oraz inne naturalia.

Małgorzata Starczanowska, wdowa po Tomaszu Starczanowskim, w 1495 r. sprzedała swoim synom Janowi, Maciejowi i Mikołajowi wieś Starczanowo. Synowie, dla polepszenia oprawy matki, zostawili jej połowę osady Strzyżewko pod Neklą. Szlachetny Maciej Starczanowski w 1537 r. zapisał swojej żonie Annie oraz teściowi Wojciechowi Ludomskiemu 1 000 grzywien na połowie swoich wsi: Nekla, Starczanowo, Stroszki, Kokoszki. Podobnie Stanisław Starczanowski zapisał - na tych samych dobrach - swojej żonie Annie, córce Jana Opalenickiego z Opalenicy, 5 000 złotych w 1558 r. oraz powtórnie w 1561 r.

Grudzieńscy

W 1568 r. Janusz Grudzieński herbu Grzymała, ożeniony z Różą Starczanowską, odziedziczył po Starczanowskich dobra nekielskie. W 1575 r. Grudzieński otrzymał dożywotnio od Anny Opaleńskiej, wdowy po Stanisławie Starczanowskim, późniejszej żony Macieja Bardzkiego, oprawę 14 000 złotych polskich na wsiach Nekla, Starczanowo, Stroszki, Strzyżewko i Kokoszki.

Zdychowscy

W 1575 r. Melchior i Kazimiera Grudzieńscy sprzedali za 80 000 złotych polskich dobra nekielskie: Neklę, Starczanowo, Strzyżewko i Kokoszki Wojciecho-

wi Zdzychowskiemu. W 1590 r. Katarzyna Grudzińska skarżyła swoich synów Jana i Zygmunta, spadkobierców Janusza Grudzińskiego, o sumy należne ze wsi Nekla, Starczanowo i Stroszki. Po zmarłym w 1626 r. Zygmuncie Grudzińskim, wojewodzie rawskim, majątek nekielski przejęła wdowa Barbara z Karśnickich Grudzińska.

Inny Wojciech Zdzychowski, łowczy poznański, właściciel dóbr nekielskich, w 1662 r. dokonał zapisu 4 000 złotych polskich na rzecz penitencjarzy katedry poznańskiej. W 1685 r. zamieniono ten zapis na dobra Grelewo i Kopaszyno w powiecie kościańskim. Dokument z 1700 r. nazywa Zdzychowskiego dziedzicem miasta Nekli. Po nim dobra nekielskie odziedziczył Mikołaj Zdzychowski.

Skaławscy

Następną rodziną dzierżącą Neklę byli Skaławscy z sąsiednich Gułtów. W 1703 r. Stanisław Leszczyński, ówczesny wojewoda poznański, a późniejszy król Polski, trzymał do chrztu w nekielskim kościele Franciszka, syna Stanisława Skaławskiego. W 1728 r. dziedzic miasta Nekli z przyległościami, Mikołaj Zdzychowski, zrzekł się tych dóbr na rzecz Marcina Skaławskiego, dziedzica dóbr Gułtowy. Otylia Skaławska, córka wspomnianego Marcina, wyszła za mąż za Franciszka Wilkońskiego. W ten sposób Neklą przeszła w ręce Wilkońskich.

Wilkońscy

W 1753 r. Franciszek Wilkoński pozwał dawnego dziedzica Nekli, Mikołaja Zdzychowskiego, o niedokonanie rezygnacji z dóbr nekielskich na rzecz Skaławskich.

W 1773 r. Hipolit Rogaliński - w imieniu Piotra Rogalińskiego, podkomorzego Jego Królewskiej Mości oraz Józefa Rogalińskiego, jezuitę z kolegium poznańskiego, szwagrow Franciszka Wilkońskiego - sprzedał całe miasto Neklę oraz wsie Stroszki, Starczanowo i Kokoszki wdowie Otylii ze Skaławskich Wilkońskiej. Krótco później wykupiła ona części miasta Nekli od swojego siostrzeńca Wojciecha Śluckiego, syna Magdaleny Skaławskiej.

Turnowie

Jednak już w 1774 r. Otylia Wilkońska sprzedawała miasto Neklę z przyległościami Krystynie z Szembeków, wdowie po Zygmuncie Turnie.

W 1782 r. dziedziczką pozbawioną już praw miejskich Nekli oraz Starczanowa, Stroszek i Nekli Holendrów była więc Krystyna z Szembeków Turnowa, wdowa po stolniku poznańskim Zygmuncie Turnie. Jej synowie zobowiązali się

wyswobodzić te dobra z długów. Matka odstąpiła następnie za 211 000 złotych polskich Strzyżewko, Raclawki i Targową Górkę synowi Stefanowi Turnie.

Niszczycy

W 1783 r. Krystyna Turnowa sprzedała dobra nekielskie Symfrozynie Niszczyckiej, wdowie po Joachimie Szwarzenbergu, chorążym księstwa oświęcimskiego i zatorskiego, a żonie Łukasza Moszczyńskiego, podstolego radomskiego.

Skórzewscy

W 1791 r. Stanisław Podsędkowicz - z pełnomocnictwa Symfrozyny z Niszczyczych Moszczyńskiej - sprzedał za 470 000 złotych polskich dobra Nekla, Starczanowo, Stroszki i Nekla Olędry Józefowi Skórzewskiemu, staroście gnieźnieńskiemu, rotmistrzowi kawalerii narodowej.

Sąsiednie Kokoszki, Stępcin i Sławęcina wchodziły do klucza dóbr z siedzibą w Targowej Górcie. Północna część Sławęcina należała od XIV w. do rodziny Bardzkich. Od nich wioskę tę nazwano Bardszczyzną (dziś Barczyzna).

Trudno powiedzieć coś o siedzibie dziedziców. Wiadomo, że dwór znajdował się na zachód od kościoła. Można przypuszczać, że średniowieczna siedziba rycerska znajdowała się w małym gródku leżącym na terenie późniejszego parku dworskiego. Nie ma na to jednak potwierdzenia w badaniach archeologicznych. O późniejszym dworze także brak wzmianek. Być może dziedzice Nekli od XVII

Kościół św. Andrzeja Apostoła, wybudowany w 1749 r., rozebrany w 1899 r.

w. w ogóle tutaj nie mieszkali. Zdychowscy, Skalawscy i Wilkońscy byli także właścicielami majątku w Gułtowach, a Turnowie majątku w Targowej Górcie.

PARAFIA W NEKLI

W XIV w. w siedzibie rycerskiej w Nekli powstała parafia. Została ona wydzielona z parafii w Gieczu (Grodziszczku), która obejmowała wcześniej teren całego opola gieckiego. Przed 1250 r. ustanowiono w Gieczu drugą parafię przy kościele św. Jana Chrzciciela. W następnych dziesięcioleciach utworzono kolejne parafie: w Opatówku, Górcie, Bagrowie, Gułtowach oraz właśnie w Nekli. Najstarsza wzmianka, z której wnioskujemy istnienie parafii i samej Nekli, pochodzi z 1405 r.

Parafia w Nekli objęła pierwotnie swoim zasięgiem Neklę, zanikłe Obieczanowo, Starczanowo i Gierłatowo (dawniej zwane Gierałtowo). Pod względem administracyjnym należała do diecezji poznańskiej, archidiakonatu poznańskiego i dekanatu poznańskiego. Granice parafialne były jeszcze wtedy w procesie kształtowania. Plebani nekielscy wiedli spory w 1417 r. z plebanami Opatówka o dziesięcinę z Gierłatowa oraz w 1420 r. z plebanami Grodziszczka o dziesięcinę z Nawojowego Pola. Wieś Stroszki do 1749 r. w. należała do parafii w Grodziszczku. Mieszkańcy Stroszek w 1444 r. dziesięcinę płacili nie plebanowi w Grodziszczku, ale biskupowi poznańskiemu. Podobnie jeszcze do parafii w Grodziszczku w 1468 r. należał Sławęcín.

Na początku XVII w. zmieniła się przynależność dekanalna parafii. Została ona włączona do nowopowstałego przed 1602 r. dekanatu kostrzyńskiego. Jako wsie należące do parafii wymieniano wówczas: Neklę, Starczanowo, Kokoszki, Strzyżewko, Gierłatowo i Barczyznę.

Przypuszczalnymi fundatorami kościoła i parafii w Nekli był ród Toporczyków, który być może posiadał okolice Nekli i Gułtów. Wskazywać mają na to: wezwanie kościoła w Nekli św. Andrzeja Apostoła, patrona Toporczyków. Kolejnymi patronami i kołatorami kościoła nekielskiego byli następni dziedzice Nekli. Posiadali oni prawo tzw. prezenty, czyli przedstawiania biskupowi kandydata na beneficjum plebańskie. Mogli też mieć w kościele własną ławę kołatorską oraz używać w widocznych miejscach herbu swojego rodu. Spoczywał na nich natomiast obowiązek tzw. kolacji, czyli opieki materialnej nad kościołem parafialnym.

Pierwszy kościół parafialny powstał zatem w XIV w. W 1504 r. ks. Maciej Starczanowski zapisał na całych wsiach Stroszki i Nekla czynsz 8 zł węgierskich na ołtarz św. Łazarza i św. Małgorzaty w kościele nekielskim. Maciej Starczanowski, miejscowy dziedzic, uposażył w 1519 r. w kościele parafialnym nowy drewniany ołtarz ku czci św. Andrzeja, patrona parafii.

Na uposażenie plebanów nekielskich, jak podaje Liber Beneficiorum Lubrańskiego w 1510 r., składały się: dziesięciny z 11 łanów osiadłych w Nekli, dziesięcina sнопowa z folwarku, meszne z opustoszałego Gierłatowa, a z 16 łanów w Starczanowie nie składano dziesięciny.

Spośród znanych pasterzy parafii w XV i XVI w. wymienić możemy Stefana występującego w latach 1405-1409, Macieja przed 1496 r., Jakuba Kominka w 1496 r., Mikołaja w 1500 r., Macieja w 1504 r.

Najstarsza wizytacja kościoła w Nekli została przeprowadzona w 1658 r. przez biskupa poznańskiego Alberta Tolibowskiego. Wspomina ona, że w Nekli znajduje się drewniany kościół parafialny pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła. Świątynia była już konsekrowana. Administrował nią pleban z Grodziszczka. Wewnątrz znajdowały się dwa ołtarze: św. Andrzeja i św. Anny. Następną wizytację przeprowadził 19 marca 1721 r. ks. Franciszek Libowicz, kanonik katedralny, prepozyt leszczyński. Opisuje on prawdopodobnie ten sam kościół. Stwierdza, że obok drewnianej świątyni, wymagającej naprawy, stała drewniana dzwonnica z dwoma dużymi dzwonami i jednym sygnarkiem. Wewnątrz znajdowały się ołtarze: główny św. Andrzeja i boczne św. Anny i św. Marii Magdaleny. Przed ołtarzem głównym wisiała wieczna lampka. Kościół posiadał drewnianą chrzcielnicę, srebrną monstrancję i patenę, a na ołtarzu św. Andrzeja stał obraz NMP, figura i korona. Kościołem i parafią w 1737 r. zarządzał kurator parafii Gułtowy ks. Antoni Porzykowski.

W 1749 r. dziedzic miejscowy, kolator kościoła - Franciszek Wilkoński - w miejsce starego kościoła wystawił nową drewnianą świątynię. Postarał się w 1752 r. o nową erekcję kościoła parafialnego w Nekli. Została ona oblatowana (wpisana do ksiąg grodzkich) w Poznaniu w 1773 r. Kościół został konsekrowany w 1769 r. Nowy przybytek Boży był budynkiem drewnianym, obitym w szkudły. Wnętrze było dość obszerne. Prowadziły do niego mocne drzwi z zamkiem. W kościele znajdował się drewniany chór muzyczny, na którym był mały instrument organowy. Wewnątrz kościoła stały ołtarze: św. Andrzeja, św. Antoniego i św. Marii Magdaleny. Ambona była malowana i wyłaczana, naprzeciw niej stała chrzcielnica. Po północnej stronie prezbiterium znajdowała się zakrystia. Z niej wchodziło się przez mały schowek na schody prowadzące na ambonę. Kościół nie posiadał żadnych relikwii ani obrazu słynącego z łask. Jedynie ołtarz główny posiadał indult pro liberatione animarum, czyli odpust (na wyswobodzenie dusz) przypadający w święto patronalne kościoła.

Obok kościoła stała dzwonnica z tymi samymi dzwonami, wspomnianymi wcześniej. Na wieży znajdował się mały zegar. Świątynię otaczał cmentarz grze-

balny. Ogrodzony był on drewnianym płotem sztachetowym. Stała tutaj drewniana kostnica.

Rządca parafii zamieszkiwał w drewnianym domu, znajdującym się naprzeciw kościoła po drugiej stronie drogi. Od 1752 r. plebanem w Nekli był ks. Aleksy Blachowicz. Przed 1777 r. zorganizował on szpital, czyli przytułek dla ubogich i chorych starców.

Kolejną wizytację parafii przeprowadził 2 października 1777 r. ks. Franciszek Rydzyński, sufragan i archidiakon poznański. Potwierdza on w zasadzie wcześniejszy opis kościoła. Więcej mówi natomiast o uposażeniu beneficjum plebańskiego, które nie posiadało gospodarstwa rolnego.

W parafii mieszkało 490 katolików, 426 dysydentów i 10 żydów. Rządcy kościoła utrzymywali się z mesznego. Płacili je katoliccy mieszkańcy parafii z miasta Nekli, ze wsi Starczanowa i Stroszek. Natomiast luterkańscy mieszkańcy osad olęderskich w Nekli, Sławęcinie, Mystkach, Gierłatowie w zamian za akcydensy płacili kompozytę liczoną z jednej huby po 8 florenów. Mieszkańcy Olędrow Góreckich płacili kompozytę do kościoła w Targowej Górcie. Organista kościelny utrzymywany był przez dwór w Nekli.

Ks. Michał Kegell z Targowej Górki, sporządzając w 1791 r. opis kościołów dekanatu kostrzyńskiego, stwierdzał, że kościół w Nekli, podreperowany przez Krystynę Turno, wymaga już nagłej reperacji. W dobrym stanie znajdowała się jedynie wieża oraz zakrystia. Chwalił rządcę kościoła za ohędostwo. Wspomniał także, że organista naucza młodzież religii i czytania, a w parafii na szczęście brak gorszących grzeszników.

OSADNICTWO OLĘDERSKIE

W wyniku załamania się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, by nie dopuścić do dalszego spadku dochodów, właściciele dóbr ściągali na swój teren nowych osadników. Osadzali ich na dawnych pustkach lub obszarach leśnych, które nie dawały zysku. Nowe osady czynszowe - tzw. olęderskie - tworzone były na zasadzie wieczystej dzierżawy. Nowymi osadnikami byli przeważnie Niemcy, ale zdarzali się też Polacy. Jedynie ci ostatni byli katolikami. Wsie olęderskie posiadały specyficzny samorząd gminny. Wszyscy osadnicy mieli równy głos w sprawach wsi, a sołtys nie był dziedziczny, lecz wybieralny, bez uprzywilejowanego stanowiska, jak we wcześniej lokowanych wsiach na prawie magdeburskim. Społeczność wsi występowała na zewnątrz solidarnie, cała też odpowiadała za terminowe płacenie czynszu. Dla właściciela wsi był to ustrój korzystny, ze względu na pewność uiszczania ciężarów feudalnych z całej wsi, ponieważ za opieszłych opłaty regulowali pozostali mieszkańcy wsi.

22 października 1749 r. dziedzic dóbr nekielskich Franciszek Wilkoński wydał przywilej osadnikom olęderskim. Osadził ich w borach i lasach nekielskich na gruntach zwanych Lisia Woda, Muniak i Strzyżewko. Utworzył tym samym osadę czynszową na prawie olęderskim, nazwaną Olędrami Nekielskimi (dzisiaj Nekiela). Wilkoński zezwolił osadnikom wybierać raz w roku na Zielone Świątki, podług prawa olęderskiego, sołtysa oraz ławników. Zarezerwował sobie i swoim sukcesorom prawo ich potwierdzania. Zadaniem sołtysa było kierowanie gminą osadników, uspokajanie ich i poskramianie w razie zwad i kłótni. U sołtysa przechowywane miały być szafy z dokumentami i pieniędzmi gminy. Klucze do szafy przechowywali ławnicy. Sprawy kryminalne osądzać miał dziedzic Nekli. Każdy osadnik otrzymał osiem hub, czyli włók (1 huba – 180 prętów ziemi), z których miał płacić czynsz: 5 tynfów.

Dziedzic zwolnił osadników z kontrybucji, noclegów żołnierskich, dziesięcin i innych podatków oraz wszelkiej robocizny. Pozwolił im paść bydło na swoich gruntach, ale za opłatą 10 tynfów rocznie. Obowiązki osadników były określone: mogli zrobić z drzewem rosnącym na swoich hubach co chcieli, pół huby każdy musiał przeznaczyć na bakałarza, który nic nie posiadał, na wesela, chrzciny i pogrzeby mogli brać piwo i wódkę z gościńca pańskiego, każdy mógł sprzedawać lub kupić grunt, mogli też na swoich gruntach trzymać wieprze, a na pańskich za zgodą i opłatą.

Na siedem lat od 1749 r. uzyskali wolniznę z należności wobec dworu, a prawa i obowiązki przysługujące osadnikom olęderskim miały być dwa razy do roku publicznie im przeczytane.

W 1774 r. zgromadzenie gminy olęderskiej z sołtysem na czele powzięło deklarację w sprawie swoich powinności, z czym zwróciło się do dziedziczki Nekli, Krystyny z Szembeków Turnowej. Olędrzy otrzymali następujące powinności: 3 dni odrobku od włoki, 1 dzień za każdym wezwaniem oraz w żniwa po 5 dni tygodniowo z sierpami lub kosami. Z owczarni dworskich powinni wywozić gnój jesienny i zimowy. Powinni jeździć do Poznania ze zbożem pańskim. Czynsz nałożony na nich wynosił 60 tynfów starej polskiej monety, oprócz pogłównego. Za wymienioną robociznę otrzymywać mieli beczkę piwa na rok. Wszyscy mieszkający w gospodarstwach olęderskich powinni pracować w żniwa na polach pańskich, a wyznaczonych robocizn pilnować miał sołtys. Spory pomiędzy gospodarzami rozstrzygać miał dwór. Ponadto podatek na rzecz parafii ewangelickiej we Wrześni w wysokości 2 zł od huby zbierać miał sołtys dwa razy do roku: na 9 marca po 1 zł, na 9 września po 1 zł oraz przekazać do dworu nekielskiego.

Podobnie właściciele sąsiednich majątków sprowadzili na swoje grunty niemieckich osadników na prawie olęderskim. Turno, dziedzic sąsiedniego miasteczka Targowa Górka, sprowadził w 1751 r. olędrów do należących do jego majątku osad pod Neklą: Sławęcina (Barczyzny) i Olędrów Targowogórceckich.

EWANGELICY

Przybyli w okolice Nekli niemieccy osadnicy olęderscy byli wyznania luterńskiego. W 1751 r. osadnicy z lasów nekielskich zostali przypisani do powstałej rok wcześniej parafii ewangelickiej we Wrześni. Posiadali swoje prywatne oratorium (kaplicę). Zostali zobowiązani do płacenia pastorowi z Wrześni:

- za chrzest 4 bite szóstaki,
- za ślub 6 zł polskich,
- za pogrzeb 9 groszy,
- za kolędę 6 gr polskich.

Powstałe osady olęderskie, liczące 426 członków, znajdowały się na terenie katolickiej parafii w Nekli. W związku z przynależnością olędrów nekielskich do parafii ewangelickiej we Wrześni 8 marca 1753 r. gmina olęderska podpisała z plebanem nekielskim, ks. Albinem Blachowiczem, ugodę. Olędrów reprezentowali: sołtys Krzysztof Zelmer oraz ławnicy Samuel Szulc, Fryderyk Mortz, Charleman Polaj i Jurga Rozki. Olędrzy jako luteranie zwolnieni zostali z płacenia mesznego plebanowi w Nekli, a w zamian za akcydensy (ofiary za śluby, chrzty, pogrzeby) płacić mieli do kościoła w Nekli po 4 zł od huby rocznie.

W CZASACH ZABORÓW (1793-1918)

PRZYNALEŻNOŚĆ ADMINISTRACYJNA

W 1793 r. w wyniku drugiego rozbioru Nekła podzieliła los pozostałych ziem Wielkopolski i znalazła się pod panowaniem pruskim. Na podstawie deklaracji króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II z 6 stycznia 1793 r. pod koniec miesiąca do Wielkopolski wkroczyła armia pruska pod dowództwem generała Möllendorfa. Teren powiatu średzkiego, do którego należała Nekła, zajęła w połowie lutego trzecia kolumna armii pod dowództwem Klinkowstroema.

Prusacy zorganizowali swoją administrację. Nowo zajęte ziemie Wielkopolski, wschodnich Kujaw, sieradzkiego, łęczyckiego i część Mazowsza otrzymały nazwę Prus Południowych. Prowincje tę podzielono na departamenty poznański i piotrkowski, a te na powiaty i inspekcje podatkowe.

Nekłę pozostawiono w istniejącym formalnie od 1791 r. powiecie średzkim, należącym do departamentu poznańskiego. Jedynie wsie Barczyzna Stara i Nowa oraz Olędry Mystkowskie pozostały przy powiecie gnieźnieńskim. Landratem średzkim, czyli radcą ziemskim (starostą powiatowym) został właściciel pobliskich Chwałszyc – Bogusław von Horn. Nekła wraz z całym powiatem średzkim należała do pyzdrowskiej inspekcji podatkowej.

W listopadzie 1806 r. do Wielkopolski wkroczyły wojska napoleońskie z oddziałami polskimi. 6 listopada przyjechał do Poznania gen. Jan Henryk Dąbrowski. Kres panowaniu pruskiemu położyło powstanie wielkopolskie 1806 r.

W 1807 r. na mocy pokoju zawartego 25 czerwca w Tylży utworzono z ziem drugiego i trzeciego zaboru pruskiego Księstwo Warszawskie, na czele którego stanął król saski Fryderyk August. Administrację pruską zastąpiono polską na wzór francuski. W Wielkopolsce utworzono trzy departamenty: poznański, bydgoski i kaliski. Utrzymano dotychczasowy podział powiatowy. Nekła należała do powiatu średzkiego, departamentu poznańskiego.

Po klęskach Napoleona w latach 1813-1815 część ziem wielkopolskich na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego 1815 r. wróciła pod pruskie panowanie jako Wielkie Księstwo Poznańskie. Podzielono je na regencje poznańską i bydgoską. W 1816 r. przeprowadzono nowy podział na powiaty, dostosowując je do nowych granic politycznych. Nekła wraz z całymimi dobrami (Stroszkami,

Starczanowem, Neklą Olędrami, Kokoszkami) znalazła się przejściowo w powiecie gnieźnieńskim, departamencie bydgoskim. W 1818 r. przeprowadzono korekty granic powiatowych. Z powiatu gnieźnieńskiego przekazano wówczas do powiatu średzkiego m.in. Pobiedziska i Neklę.

Powiat średzki podzielony został na obwody wójtowskie. Nekla wraz z całą okolicą została włączona do obwodu z siedzibą w Targowej Górcie. W skład obwodu wójtowskiego wchodziły następujące miejscowości: Bagrowo, Gablin, Borzejewo, Chłapowo, Dominowo, Grodziszczko, Szrapki, Drzązgowo, Karolewo, Wysławice, Gułtowy, Nawojewo, Mystki, Nekla, Piła, Wygoda, Alana, Wałkowice, Nekla Olędry, Rajmundowo, Starczanowo, Stroszki, Ołaczewo, Orzeszkowo, Michałowo, Połazejewo, Tadeuszewo, Chwałszyce, Gąsiorowo, Laski, Podstolice, Zasutowo, Kopaszyce, Rusibórz, Rusiborek, Brzezcie, Biskupice, Giecz, Mała Górka, Opatówko, Pławie, Poświętne, Kokoszki, Stępocin, Dzierznica, Raclawki, Targowa Górka, Jelenia Karczma, Ulejno, Bukowy Las, Murzynowo Kościelne, Mieczysławowo, Sabaszczewo, Zdziechowice.

W 1833 r. z części dotychczasowego obwodu wójtowskiego w Targowej Górcie wydzielono obwód wójtowski w Gułtowach. Nekla, Starczanowo, Stroszki, Kokoszki, Targowagórka Mała, Rajmundowo, Jarogniewice, Nekiłka, Wygoda zostały włączone do obwodu Gułtowy. Od 1833 do 1836 r. wójtem w Gułtowach był Pielatowski.

W 1837 r. powstał obwód policyjny w Nekli. Obejmował on znaczną wschodnią część powiatu średzkiego. Podlegały mu miejscowości: gminy wiejskie: Nekla, Bagrowo, Bukowy Las, Dzierznica, Gablin, Giecz, Gąsiorowo, Gułtowy, Murzynowo Kościelne, Biskupice, Kokoszki, Mała Górka, Marianowo, Mieczysławowo, Opatówko, Orzeszkowo, Poświętne, Rusiborek, Starczanowo, Stępocin, Tadeuszewo, Targowa Górka, Targowa Górka Olędry, Winna Góra, Zasutowo, dwory: Rumiejki, Bagrowo, Chłapowo, Chocicza, Dominowo, Dzierznica, Murzynowo Kościelne, Michałowo, Mystki, Nekla, Opatówko, Orzeszkowo, Połazejewo, Rusibórz, Podstolice, Ulejno i Winna Góra. W 1908 r. siedzibę komisariatu policyjnego przeniesiono z Nekli do Dominowa (Herrenhofen). Nekiłka (Nekla Hauland) należała do obwodu policyjnego w Kostrzynie (Kostschin). W 1910 r. część Nekiłki przyłączono do obwodu policyjnego w Dominowie.

W 1884 r. powołano Urząd Stanu Cywilnego w Nekli. Swoją pracę rozpoczął w 1885 r., a urzędnikami byli Niemcy. Urząd obsługiwał mieszkanców Nekli, Brzeźna, Dzierznicy, Kokoszek, Małej Górki, Nekiłki, Opatówka, Starczanowa, Stępocina, Targowej Górki, Podstolic, Zasutowa. Pod względem sądowym Nekla należała do sądu obwodowego w Pobiedziskach.

Barczyzna Stara, Nowa i Mystkowskie Olędry należały do obwodu wójtowskiego, policyjnego i Urzędu Stanu Cywilnego w Czarniejewie w powiecie gnieźnieńskim, a od 1886 r. w powiecie witkowskim rejencji bydgoskiej. Pod względem sądowym podlegały sądowi obwodowemu w Gnieźnie.

WALKA NARODOWOWYZWOLEŃCZA

W 1794 r., rok po aneksji ziem wielkopolskich przez Prusy, doszło do walk wyzwoleńczych w insurekcji kościuszkowskiej. Walki powstańcze w Wielkopolsce wybuchły w sierpniu 1794 r. w okolicach Śremu, Książa, Kościana, Gniezna. We wrześniu wkroczył do Wielkopolski gen. Jan Henryk Dąbrowski. Zajął Koło, Konin, Słupcę, Gniezno. Powstańcy przejściowo zajęli też Wrześnię i okolicę. Jednak wycofanie się Dąbrowskiego z Wielkopolski spowodowało załamanie się powstania.

Kolejny zryw narodowy nastąpił w 1806 r., kiedy to cesarz Napoleon i marszałek Davout pokonali armię pruską. Do Poznania przybyli gen. H. Dąbrowski i J. Wybicki. Zaczęły tworzyć się polskie wojsko i władze. W 1807 r. Wielkopolska weszła w skład Księstwa Warszawskiego. Następne walki wybuchły w 1809 r., kiedy to do Wielkopolski wkroczyły wojska austriackie, przechodząc przez Słupcę, Wrześnię i Niekłę do Poznania.

Mieszkańcy Niekli wzięli także udział w powstaniu wielkopolskim w okresie Wiosny Ludów w 1848 r. W marcu tego roku wybuchły walki na ulicach Berlina. 20 marca powołano polski Komitet Narodowy w Poznaniu. Na terenie powiatu średzkiego komitety narodowe powstały w Środzie, Kostrzynie, Pobiedziskach i Zaniemyślu. Nie myślano z początku o walce z Prusakami. Polacy mieli wspomagać wojska zaborcy w wojnie z Rosją. Władze pruskie zmieniły jednak plany. Postanowiono rozbroić Polaków. Obiecano wówczas dla części Wielkiego Księstwa Poznańskiego autonomię. Przygotowywano się jednocześnie do pacyfikacji poznańskiego. Polacy obietnice Prusaków przyjęli poważnie. W różnych ośrodkach Wielkopolski zaczęły koncentrować się wojska polskie. Na terenie powiatu średzkiego głównym organizatorem polskich sił zbrojnych był płk Augustyn Brzeżański. Niekla stała się także miejscem koncentracji ochotników z północno-wschodniej części powiatu średzkiego oraz miejscem magazynowania broni. 11 kwietnia w Jarosławcu pod Środą Prusacy wymusili na Polakach zawarcie ugody, która nakazywała znaczne ograniczenie liczby żołnierzy pod groźbą użycia wojska pruskiego. Już tego samego dnia, 11 kwietnia 1848 r., około południa przybyli do Niekli pruscy huzarzy regimentu Blickera i ułani z 5. pułku w liczbie 700 żołnierzy wraz z 4 armatami. Dokonali oni licznych gwałtów i grabieży. Księdza Janickiego pobito pałaszami, obrabowano jego mieszkanie z przedmiotów wartości 1500 talarów. 29 kwietnia Prusacy zdobyli polski obóz w Książu

Wlkp. Następnego dnia, 30 kwietnia, polskie wojska pod wodzą Mierosławskiego pokonały w Miłosławiu pruski oddział Blumeny, a 2 maja pod Sokołowem zwyciężyły wojska Hirschfelda. Prusacy zaczęli wycofywać się w kierunku Gniezna. W Środzie 3 maja Prusacy ustalili dalszy przebieg akcji. Założono, że najpierw należy utrzymać łączność pomiędzy oddziałami Hirschfelda, Wedella, Blumeny i Brandta. 4 maja Brandt wyruszył ze Środy przez Neklę do Czarniejewa, a następnie do Żydowa. Wojska Mierosławskiego kierowały się w stronę północno-wschodnią. W Skąpem doszło do konfliktu pomiędzy Mierosławskim a Brzezańskim. Stąd wojska powstańcze zawróciły w stronę Miłosławia. Pod Grabowem Królewskim powstańcy zaczęli rozchodzić się. Mierosławski opuścił szeregi powstańcze. 9 maja w Bardzie podpisano kapitulację wojsk polskich.

W styczniu 1863 r. powstał w Poznaniu Komitet Obywatelski pomocy dla powstańców w Królestwie Polskim. Organizował on dostawy broni i wyposażenia oraz zajmował się kierowaniem ochotników do oddziałów powstańczych. Powiat średzki był wówczas ważnym obszarem przerzutów. Prowadziły tędy trzy drogi przerzutów. Jedna z nich kierowała się na Drążgowo, gdzie przeprowadzano koncentrację, a dalej przez powiat wrzesiński na drugą stronę granicy prusko-rosyjskiej. Przy przekraczaniu granicy Prusacy aresztowali m.in. Józefa Przytułskiego z Kokoszek.

W następnych latach Polacy podjęli walkę o przetrwanie narodu poprzez pracę organiczną. W czasie I wojny światowej (1914-1918) kilku mieszkańców gminy Nekla zostało wcielonych do Wehrmachtu i walczyło na różnych frontach.

DOMINIUM NEKLA

Majątek nekielski kupił jeszcze w 1791 r. Józef Skórzewski herbu Drogosław, starosta gnieźnieński. Poza dobrami nekielskimi posiadał jeszcze dobra: Komorze, Kretków (koło Żerkowa), Broniszewice (koło Pleszewa), Arkuszewo, Jankowo (koło Gniezna) i inne.

Józef Skórzewski 15 października 1823 r. ożenił się z Heleną Lipską, córką generała Jana Lipskiego herbu Grabie, właściciela dóbr czarniejewskich. W wyniku tego w 1824 r. doszło do połączenia zespołu dóbr nekielskich i czarniejewskich. Rezydencją dziedziców stał się pałac Lipskich w Czarniejewie. Józef miał z Heleną pięcioro dzieci: Rajmunda, Hilarego, Ignacego, Antoniego i Józefa. Najstarszy syn Rajmund Skórzewski ożenił się z Marianną Lipską, córką Józefa Lipskiego, swoją kuzynką.

Po ojcu majątność nekielską przejął syn Rajmund. Urodził się on w 1791 r. Ukończył Uniwersytet Wileński, gdzie doktoryzował się z filozofii. Przyczynił się do znacznego rozwoju majątności nekielskiej i czarniejewskiej. Założył w lesie nowy folwark, który nazwał od swojego imienia Rajmundowem. Brał ak-

tywny udział w Wiośnie Ludów 1848 r., organizując komitet narodowy w Czerniejewie.

W latach trzydziestych XIX w. majątność nekielska składała się z następujących wiosek, osad i przysiółków:

Tabela 4. Liczba dymów i ludności w dobrach nekielskich w latach trzydziestych XIX w.

Nazwa wioski/osady	Liczba dymów	Liczba ludności
Nekla	71	556
Piła – młyn		
Altana – karczma		
Wygoda – karczma		
Wołkowice – przysiółek leśny		
Nekla Olędry	41	377
Rajmundowo – folwark	5	50
Starczanowo	21	210
Stroszki	21	177

Podczas koronacji Fryderyka Wilhelma IV w Berlinie w 1840 r. Rajmund Skórzewski otrzymał pruski tytuł hrabiowski. Jednak tytuł ten związany był nie z dobrami nekielskimi, ale z dobrami czerniejewskimi, a konkretnie z majątkiem w Radomicach, który dziedziczony był według zasady pierworództwa. W 1855 r. z majątności czerniejewskiej Skórzewscy utworzyli ordynację radomicko-czerniejewską. Z okolicy Nekli do majątku Radomice należały Barczyzna Stara, Barczyzna Nowa i Mystkowskie Olędry.

Po zorganizowaniu z dóbr czerniejewskich ordynacji dobra nekielskie przejął młodszy brat Ignacy Skórzewski. Ożenił się z Anastazją Rychłowską z Ostrowa herbu Nałęcz. Zmarł na paraliż w Pyzdrach w 1859 r. Został tam pochowany w kościele pofranciszkańskim. Pozostawił po sobie dwóch synów - Stanisława, który zmarł już w 1862 r., Mieczysława, który zmarł w 1868 r. - oraz 2 córki: Helenę i Marię.

Jego dzieci sprzedały 22 maja 1861 r. dobra szlacheckie Nekla z wsiami Stroszki, Starczanowo wraz z olędrami, liczące 8 742 mórg magdeburskich, Teodorowi Żółtowskiemu za 207 996 talarów. Teodor Żółtowski herbu Ogończyk urodził się w 1842 r. Wywodził się z jarogniewskiej odnogi Żółtowskich. Jego ojcem był Stanisław Żółtowski z Jarogniewic i Seweryna z Ponińskich z Wrześni. W 1867 r. ożenił się z Franciszką z Niemojowskich, mieszkającą w Śliwnikach, córką Franciszka i Eleonory, dziedziców Pogrzybowa. Z wielkim zapalem oddał się

Pałac Żółtowskich z około 1870 r.

zawodowej pracy rolniczej. Swoją majątność Neklę podniósł do poziomu wysokiej kultury rolniczej. Zastosował w majątku nowoczesne maszyny rolnicze - lokomobile. Hodował bydło rasy holenderskiej, oledenburskiej i simmentalskiej. Wybudował gorzelnię. Założył w lesie mały folwark upamiętniający swoją nazwą dawną ojcowiznę - Jarogniewice. Był także właścicielem majątku w Wargowie w powiecie obornickim.

Przez wiele lat był prezesem Towarzystwa Rolniczego średzko-wrzesińskogoniecznieńskiego. Zasiadał także w sejmie prowincjonalnym w Poznaniu i był jego wicemarszałkiem. 9 września 1896 r. Teodor Żółtowski uzyskał od papieża Leona XIII dziedziczny tytuł hrabiów rzymskich - szambelana papieskiego. W 1900 r. został członkiem zarządu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Karola Marcinkowskiego. Miał czworo dzieci: Stanisława, Adolfa, Zygmunta i Annę. Zmarł 23 grudnia 1915 r.

Stanisław Żółtowski, urodzony w 1868 r., był właścicielem Wargowa pod Obornikami i współwłaścicielem dóbr Petris na Węgrzech. W 1890 r. uzyskał doktorat na wydziale filozofii Uniwersytetu Lipskiego, przedstawiając rozprawę z ekonomii politycznej. Adolf Żółtowski, urodzony w 1870 r. w Jarogniewicach pod Grodziskiem, 11 października 1896 r. przyjął w katedrze poznańskiej święcenia duchowne. W 1900 r. został komendantem rodzinnej parafii nekielskiej. W 1901 r. wstąpił do Zgromadzenia Redemptorystów. Majątek nekielski po ojcu przejął syn Zygmunt. Urodził

się w 1877 r. w Jarogniewicach pod Grodziskiem. Był również współwłaścicielem węgierskich dóbr Petris. W 1901 r. poślubił w Kościelcu koło Inowrocławia Rozalię z Ponińskich herbu Łódzia. Miał z nią dzieci: Zofię, Franciszka, Annę, Elżbietę i Adolfa. Zygmunt Żółtowski zmarł 18 marca 1919 r.

ROZWÓJ PRZESTRZENNY I KOMUNIKACJA

Mimo że Nekla formalnie nie posiadała już praw miejskich, pozostał jednak jej układ urbanistyczny nadany w czasie lokacji. W starej części Nekli, skupionej wokół ulicy Poznańskiej, znajdował się kościół parafialny, plebania i szkoła. Dalej, po północnej stronie drogi, znajdował się folwark dworski z gorzelnią i budynkami inwentarskimi. Po stronie południowej znajdował się dwór z parkiem. Nowsza część Nekli skupiona była wokół prostokątnego rynku, rozłożonego wzdłuż ulicy Wrzesińskiej. Tutaj znajdowała się oberża. Na południe od wsi, równoległe do drogi poznańskiej, znajdowały się domy robotników dworskich. Ze względu na to, że ta część wsi znajdowała po drugiej stronie stawu i strumienia, nazwano ją Zawodziem.

Główną drogą komunikacyjną przebiegającą przez Neklę była droga z Poznania do Warszawy. W 1838 r. na odcinku Poznań-Kostrzyn-Nekla-Wrzesnia-

Dworzec kolejowy w Nekli z 1887 r.

Strzałkowo została ona z inicjatywy i na koszt państwa pruskiego przebudowana na bitą szosę. Ponadto przez Neklę przechodziła droga z Gniezna do Środy oraz z Nekli do Miłosławia. Pozostałe drogi miały znaczenie lokalne (do Starczanowa, Nekieli, Barczyzny).

Przez Neklę prowadziła trasa ekstrapocztą łączącej Poznań z Królestwem Polskim. Do Nekli, a stąd do Giecza, prowadziła z Kostrzyna poczta posłańska.

W 1887 r. wybudowano linię kolejową prowadzącą z Główniej (dziś Poznań Wschód) przez Swarzędz, Kostrzyn, Neklę do Wrześni, którą rok później przedłużono do nadgranicznego Strzałkowa. Linię kolejową przeprowadzono daleko na południe od wsi. Według podania stało się tak na życzenie hrabiny Franciszki Żółtowskiej, która nie chciała, aby przeszkadzały jej odgłosy jadących pociągów. Stację kolejową wybudowano na polach wsi Starczanowo obok tzw. Starczewskich (Starczanowskich) Olędrow. Oficjalnie linię kolejową uruchomiono 1 września 1887 r. Dogodne połączenie z Poznaniem, Kostrzynem i Wrześnią przyczyniło się to do dalszego rozwoju wsi. Kolej przejęła dotychczasowe przewozy pocztowe.

ŻYCIE SPOŁECZNO-GOSPODARCZE WSI NEKLA

Wieś Nekla prowadziła swoje usługi dla zaspokojenia potrzeb gospodarczych najbliższej okolicy, zwłaszcza terenów należących do dóbr nekielskich. Poszczególni rzemieślnicy sprawowali usługi na rzecz rolnictwa. Po epidemiach w latach trzydziestych XIX w. nastąpiła znaczna agraryzacja Nekli. Rozwój pojawił się na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych w związku z przeprowadzeniem bitego traktu z Poznania do nadgranicznego Strzałkowa. Impulsem do poruszenia gospodarczego było otwarcie linii kolejowej Poznań-Września w 1887 r., ponieważ nastąpiły większe kontakty z tymi ośrodkami.

Wyraźny wzrost aktywności gospodarczej widać było na początku XX w. W 1905 r. utworzono tutaj Kółko Rolnicze. 6 czerwca 1909 r. w Sądzie w Pobiedziskach zarejestrowano powstały w Nekli Bank Ludowy. Zrzeszał on 22 członków, w tym 15 rolników, 3 rzemieślników oraz 3 przemysłowców z terenu obwodu nekielskiego. Pierwszym prezesem rady nadzorczej został ks. Marcin Poczta z Grodziszczka. W zarządzie zasiedli Witold Urbanowski, Paweł Ożdżyński i Stanisław Szłapka. Wkład członkowski wynosił 600 marek.

24 lipca 1913 r. powstało Towarzystwo Przemysłowe. Należeli do niego właściciele ziemscy, przemysłowcy, rzemieślnicy i handlowcy. Rok później, 24 lipca 1914 r., odbyło się uroczyste poświęcenie sztandaru Towarzystwa.

W centrum wsi mieścił się Dom Towarowy (Waarenhaus) z wszelkimi towarami. Należał on do niemieckiej rodziny Russ. Konkurencją dla tego składu

handlowego był skład konfekcyjny pana Gałązki. Ponadto we wsi znajdowało się kilka sklepików tzw. kolonialek. Funkcjonowały w Nekli aż 3 prywatne piekarnie: Jakubowskiego, Ofierzyńskiego i Burzyńskiego. W wyroby mięsne zaopatrywały mieszkańców 4 sklepy rzeźnicze: Antkowiaka, Niemca Fleischera, Waczyńskiego i Wróblewskiego. We wsi znajdował się jeden zakład fryzjerski dla panów. Ponadto pracowali rzemieślnicy, zwłaszcza szewcy i krawcy.

Znajdowały się też w Nekli 3 restauracje, tzw. hotele z salami i ogrodami. Właścicielami restauracji byli: Arendt (Niemiec), Maćkowiak, Tokłowicz. Restauracja Niemca Arendta znajdowała się przy szosie, za nią był wielki ogród, gdzie latem odbywały się zabawy dla Niemców. Maćkowiak w ogrodzie za restauracją urządził kręgielnię. Przychodzili tutaj przeważnie nauczyciele i pracownicy administracji dworskiej. U Tokłowicza odbywały się natomiast zebrania Polaków, spotkania wyborcze, posiedzenia Sądu Grodzkiego oraz liczne amatorskie przedstawienia teatralne i wieczornice z okazji rocznic świątecznych.

W 1917 r. powstał w Nekli młyn skupujący zboże z majątku od okolicznych rolników. We wsi nie było apteki. Po lekarstwa sporadycznie jeżdżono do Kostrzyna. Stamtąd też przyjeżdżał samochodem lekarz dr Kube (Polak). Położnictwem zajmowała się pani Wysocka.

Pielgrzymi powracający z Grodziszczka (zdjęcie z połowy XX w.)

Na początku XX w. młodzież nekielska organizowała życie kulturalne. Pod kierunkiem Mariana Maślińskiego i Stanisława Wysockiego w latach 1912-1914 powstał amatorski zespół teatralny. Chórowi przewodniczył organista kościelny p. Oźdżyński. Organizowano przedstawienia chętnie oglądane przez mieszkańców Nekli.

PARAFIA KATOLICKA

W II poł. XVIII w. przybyły w parafii nowe osady (Olędry Nekielskie, Bardzkie, Mystkowskie, Sławęcińskie, Chłapowskie, Góreckie, Starczanowskie), jednak były to osady, w których mieszkali ewangelicy. Dla zwiększenia liczebności katolików przyłączono wówczas do parafii w Nekli - wyłączając z parafii w Grodziszczku - wieś Stroszki. Później przybyły także folwarczki Rajmundowo i Jarogniewice.

W 1811 r. kościół parafialny św. Andrzeja był w średnim stanie. Podłoga i sufit były dobre. Drzwi posiadały mocne zamki. Okna były w dobrym stanie, z wyjątkiem jednego, które miało wytłuczone szyby. Kościół posiadał już cztery ołtarze:

1. wielki św. Andrzeja,
2. Niepokalanego Poczęcia ze srebrną sukienką, paskiem i 12 pozłacanymi gwiazdami,
3. św. Józefa ze srebrną sukienką, wyłaczaną obwódką nad głową, i koroną nad głową Jezusa,
4. św. Marii Magdaleny.

Ambona była w bardzo dobrym stanie, wymalowana i wyzłocona. Naprzeciw stała chrzcielnica. Na drewnianym chórze muzycznym znajdowały się małe organy. Zakrystia posiadała dwa okratowane okna. W nawie kościoła stały mocne, dębowe kształtnie rzeźbione i pozłacane ławy. Stojąca przy kościele dzwonnica była w dobrym stanie. Żelazny zegar posiadał dwie tarcze. Wejście na wieżę było niezamknięte, a podłoga wewnątrz zrujnowana. Ze sreber liturgicznych kościół posiadał 1 monstrancję, 2 wyłaczane kielichy, 2 pozłacane pateny, 1 puszkę, 1 patenę do chrztów, a z szat liturgicznych 3 kapy i 18 ornatów; znajdowało się też 11 chorągwi. W 1823 r. złodzieje okradli kościół z paramentów liturgicznych.

W 1834 r. w archiwum parafialnym znajdowały się dokumenty: opis wizytacji z 19 marca 1727 r., ugoda olędrów z ks. Blachowiczem z 8 marca 1753 r., wyrok z akt gnieźnieńskich w sprawie olędrów z 1781 r., opis wizytacji z 2 października 1777 r., komplancja z Olędrami Chłapowskimi na Gierłatowie z 29 maja 1800 r.

Kościół św. Andrzeja Apostoła w Nekli z 1900 r.

Gospodarstwo plebańskie składało się z domu, budynku inwentarskiego, podwórza i małego ogrodu. Obok znajdował się szpital, czyli przytułek dla chorych i starców, zbudowany w ryglówkę, kryty słomą, w bardzo złym stanie, oraz organistówka z jedną izbą i komorą o dwóch oknach, obok której był ogródek.

W 1834 r. dziedzic Nekli Ignacy Skórzewski przeznaczył grunt dworski na nowy cmentarz grzebalny. Wytyczono go przy drodze poznańskiej, około 1000 kroków od ostatniego domostwa. Nowy cmentarz poświęcono w 1850 r.

W okresie Prus Południowych mieszkający w okolicy Nekli olędrzy – Niemcy poczuli się bardzo pewnie. Przestali wywiązywać się ze swoich należności wobec parafii katolickiej.

Pleban nekielski otrzymywał miał prowent z:

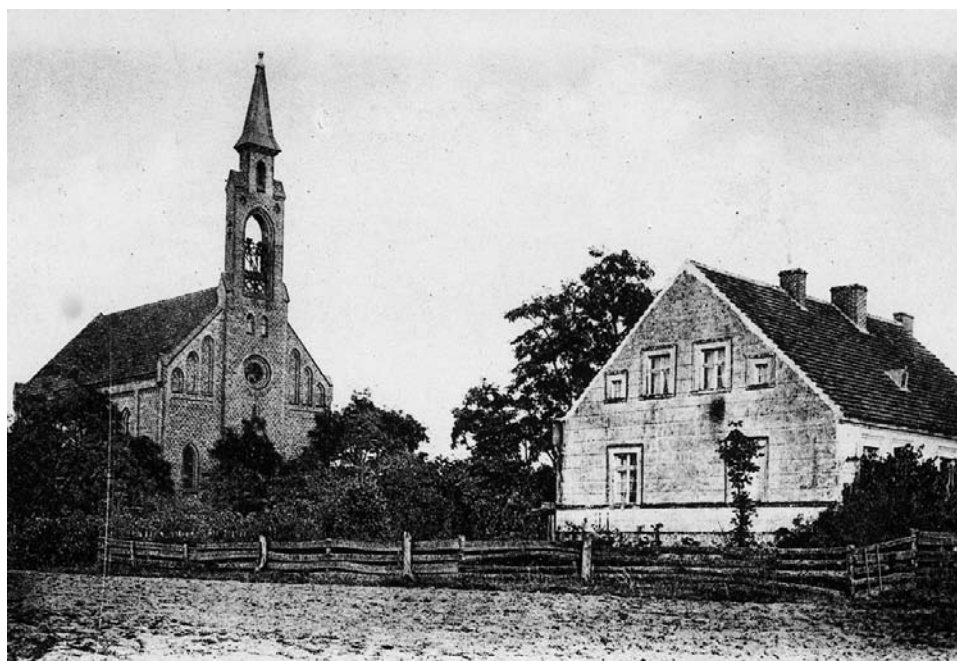
- folwarku nekielskiego, starczanowskiego i hub olęderskich: 113 zł
oraz w zamian za akcydensy (opłaty za chrzty, śluby, pogrzeby, kolędę) od olędrów:
- Nekielskich 264 zł
- Mystkowskich 32 zł
- Bardzkich 48 zł
- Góreckich 80 zł
- Gierłatowskich 32 zł

W dalszej perspektywie spowodowało to znaczne zubożenie nekielskiego beneficjum. Oprócz tego od katolickich mieszkańców zbierał meszne.

Tabela 5. Płacący meszne w parafii nekielskiej w latach trzydziestych XIX w.

Nekla	10 chałupników owczarza
Starczanowo	2 kmieci, 5 półrolników, 6 chałupników owczarza
Stroszki	3 półrolników, 4 chałupników, gościnnego młynarza, owczarza kowala

W okresie zaborów Nekla nie posiadała instytuowanego rządcy parafii. Wszyscy kapłani byli albo kuratorami, albo komendantami (administratorami) beneficjum plebańskiego. Na instytuowanie plebana nie pozwalało uposażenie beneficjum, spowodowane niewywiązywaniem się z należności przez licznych w parafii ewangelickich osadników olęderskich. Posługę duszpasterską sprawowali w Nekli plebani sąsiednich parafii Gułtów, Grodziszczka, Gieczka czy dziekani dekanatu kostrzyńskiego. Mimo licznych starań księży, Ignacy Skórzewski nie udzielił żadnemu prezenty, czyli zgody na objęcie beneficjum w Nekli, np. w 1853 r. Skórzewski odmówił prezenty ks. Tahakowi za zdrożne postępowanie.

Kościół Ewangelicki i pastorówka w Nekieli z 1884 r.

Podobna sytuacja była w sąsiednim Opatówku. W 1854 r. projektowano połączenie parafii opatowieckiej z nekielską w jedną. Nie doszło do tego na skutek działań ks. Gniatczyńskiego, plebana w Targowej Górze. Podburzał on ludność z parafii w Opatówku, aby włączono ich do jego parafii. Jednak parafianie z Opatówka chcieli, żeby posługę duszpasterską pełnił u nich ks. Tahak, komendarz w Nekli.

W 1832 r. liczba parafian komunikujących wynosiła 573. Udzielono 27 chrztów, 4 śluby i pochowano 31 osób. W 1865 r. komunikujących było 600 osób. Udzielono 50 chrztów, 11 ślubów oraz pogrzebano 47 zmarłych.

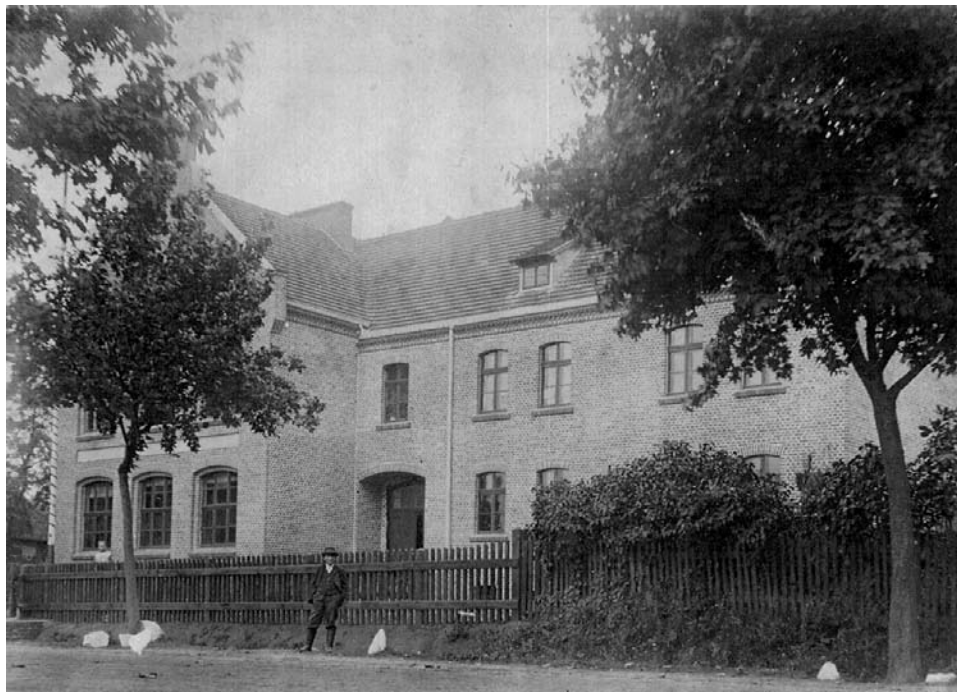
Ważnym wydarzeniem dla parafii nekielskiej było wybudowanie nowego murowanego kościoła. Patron i kolator miejscowego kościoła parafialnego, Zygmunt Żółtowski, postanowił wybudować nową świątynię po stracie swojej jedynej córki Anny. Stary, drewniany XVIII-wieczny kościół za pozwoleniem arcybiskupa poznańskiego i gnieźnieńskiego Floriana Stablewskiego rozebrano w 1899 r. Przystąpiono do budowy nowego kościoła. Projekt nowego bożego przybytku wykonał cesarsko-królewski budowniczy radca Julian Łukomski z Frankfurtu. Fundusz na budowę kościoła podarowali hr. Zygmunt Żółtowski, jego matka Seweryna Żółtowska z Jarogniewic oraz jego syn ks. Adolf Żółtowski, ówczesny komendarz parafii nekielskiej. Prace budowlane powierzono Telesforowi Schmidtowi ze Środy. We wrześniu 1899 r. biskup pomocniczy archidiecezji poznańskiej Edward Likowski poświęcił kamień węgielny świątyni. 21 czerwca 1901 r. ten sam pasterz konsekrował nowy budynek kościoła pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła.

PARAFIA EWANGELICKA

Ewangelicy z Nekli i okolic należeli formalnie od 1751 r. do parafii ewangelickiej we Wrześni. Tam mieli też uiszczać ofiary na rzecz swojej gminy wyznaniowej oraz czynsz plebanowi katolickiemu w Nekli. Po wkroczeniu Prusaków w 1793 r. do Wielkopolski zaprzestali swoich zobowiązań wobec parafii nekielskiej. Od 1749 r. posiadali własną kaplicę w Nekielskich Olędрах. Jednak śluby, chrzty i pogrzeby wraz z opłatami zgłaszać mieli do zboru we Wrześni. Doszło do tego, że z powodu uciążliwej i dalekiej drogi do Wrześni nekielscy ewangelicy zaczęli prosić o chrzest, błogosławieństwa małżeństwa i pochówek kapłana z parafii katolickiej w Nekli. Spowodowało to wielkie oburzenie pastora zboru wrzeńskiego, który zagroził wiernym karami. Ci wobec tego zwrócili się z prośbą do konsystorza ewangelickiego w Poznaniu, aby przyłączył ewangelików z lasów nekielskich do zboru w bliższym Czarniejewie. Jednak na skutek silnego oporu pastora z Wrześni, nie uzyskali na to zgody.

Państwo pruskie chciało, aby wszyscy ewangelicy przystąpili do państwowego kościoła ewangelicko-unijnego, łączącego dawne kościoły luterańskie i kalwińskie. Tych, którzy nie chcieli do niego przystąpić, represjonowano. Do nich należeli m.in. ewangelicy z lasów nekielskich. Prześladowania, a także długotrwałe nieurodzaje spowodowane suszami, przyczyniły się do emigracji w 1846 r. części ewangelików nekielskich do Australii. Uspokoiło to sytuację w gminach ewangelickich.

W 1853 r. ewangelicy nekielscy mogli założyć własną parafię z siedzibą w Nekielskich Olędрах. Parafia weszła w skład diecezji poznańskiej. Do utworzonej parafii w Olędрах Nekielskich włączono ewangelickich mieszkańców: Nekla Hauland (Nekielki), Siedlec Hauland (Siedlecza), Starschanowo (Starczanowa), Wagowo (Wagowa), Dammwald (Leśnej Grobli), Wictorowo (Wiktorowa), Russec (Ruścca), Alt und Neu Braunsdorf (Starej i Nowej Barczyny), Rehthal (Mystek k/Barczyny), Targowagorka Hauland (Olędrow Targowogóreckich), Chlapowo Hauland (Olędrow Chłapowskich), Laski Hauland (Lasek k/Zasutowa), Kokozki (Kokoszek), Woltowitz (Chwałszyc).

Szkoła Powszechna przy ul. Poznańskiej, wybudowana w latach 1902-1903 (zdjęcie z 1941 r.)

W 1857 r. powstała ewangelicka parafia filialna w Barczyźnie z własną szkołą ewangelicką. Do parafii filialnej włączono mieszkańców: Nekli, Barczyzny Starej i Nowej, Mystek, Olędrow Targowogóreckich, Chłapowskich, Lasek, Kokoszek i Chwałszyc.

Pierwszym pastorem gminy w Olędрах Nekielskich został Theodor Raimund Gebner, który pełnił swoją funkcję w latach 1853-1887. Po nim do 30 marca 1887 r. pastorem był Hugo Barnin. Jego następcą został Franz Köper.

W 1884 r. w Nekielskich Olędрах wybudowano na miejscu dotychczasowej drewnianej kaplicy nowy murowany kościół w stylu neogotyckim. Na jego budowę gmina ewangelicka zaciągnęła kredyt bankowy w Szczecinie. Uroczysta konsekracja Domu Bożego odbyła się 8 października 1884 r.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w. w wyniku działań Królewskiej Komisji Kolonizacyjnej na ziemi nekielskiej, już i tak silnie ziemczonej, osiedliła się kolejna grupa Niemców. W pobliżu swoich osad zakładali oni cmentarze, na których grzebali członków gminy ewangelickiej.

SZKOLNICTWO

W 1836 r. w Nekli za staraniem Ignacego Skórzewskiego zorganizowana została szkoła powszechna. Była to szkoła pod opieką parafii nekielskiej. Budynek szkolny wybudowano w starej części Nekli, niedaleko plebanii (ulica Poznańska). Uczęszczali do niej katolickie dzieci z Nekli wsi, dworu, Starczanowa, Stroszek i Kokoszek oraz początkowo ewangelickie dzieci z Nekli wsi, Chłapowskich Olędrow, Targowogóreckich Olędrow, Sławęcińskich Olędrow (Barczyzny). W 1838 r., na skutek prośb rodziców zarówno katolickich, jak i ewangelickich, dzieci wyznania ewangelickiego zostały wyłączone ze szkoły powszechnej w Nekli, a przyłączone do nowej szkoły ewangelickiej w Barczyźnie.

W 1838 r. o posadę nauczyciela w Nekli starał się niejaki Rajewski, II nauczyciel w szkole powszechnej w Czerniejewie. Prośbę swą kierował do Skórzewskiego, argumentując tym, że jako II nauczyciel posiada słabe uposażenie, a posiadając dobre kwalifikacje mógłby być I nauczycielem i kierować szkołą w Nekli. Skórzewski podniósł Rajewskiemu uposażenie, wobec czego ten zrezygnował z dalszego starania się o posadę nauczyciela w Nekli. O stanowisko to wystarał się 17 października 1838 r. nauczyciel Kiliński. W 1847 r. nauczycielem w Nekli był Ignacy Frapłak.

W 1889 r. szkoła w Nekli posiadała cztery pomieszczenia klasowe. W latach 1902-1903 r. na jej miejscu wybudowano nową murowaną szkołę. Był to typowy budynek szkolny z tego okresu, zbudowany z czerwonej cegły. Obok kościoła był największym budynkiem we wsi. Posiadał 4 izby lekcyjne oraz mieszkania

dla nauczycieli. Za budynkiem znajdowało się boisko szkolne. Przed budynkiem nauczyciele uprawiali swoje ogródki.

Szkoła posiadała 4 oddziały klasowe. Od 1900 r. kierownikiem szkoły powszechnej był Walenty Psuja. Kadra nauczycielska składała się z następujących osób: Czubak – Polak, M. Kowalska – Polka (geografia), Wagner – Niemka (przyroda), Onderka – Niemiec (śpiew), J. Lange – Niemiec (historia, niemiecki, matematyka), A. Psuja – Polka (roboty ręczne).

Dla dzieci ewangelickich w 1900 r. wybudowano nową szkołę przy ulicy Dworcowej. Przeniesiono do niej dzieci ewangelickie z Nekli, Starczanowskich Olędrow i Chłapowskich Olędrow, które uczęszczały wcześniej do szkoły ewangelickiej w Barczyźnie.

EPIDEMIE

W połowie XIX w. Neklę i okolicę nawiedzały liczne choroby zakaźne. Najbardziej zaznaczyła się epidemia biegunki azjatyckiej (cholera morbus). Wybuchła ona gwałtownie 2 czerwca 1831 r. Przywędrowała do Nekli traktem z Warszawy, poprzez Kutno, Konin. Choroba objawiała się „zawrotami, paleniem w żołądku, nudnościami, wielkim pragnieniem, kłuciem w żołądku i trzewiach, nagłym opadaniem sił, biegunką, wymiotami, odchodami podobnymi do sosu od ogórków kiszonych albo do limfy, zimnem po nogach, rękach, i całym ciele, kurczem rąk i nóg”. Pierwszego dnia zmarły w Nekli 2 osoby, drugiego dnia 1 osoba, trzeciego dnia kilka osób ozdrowiało, czwartego zachorował 70-letni starzec, 8 dzieci, stróż oraz egzekutor dworski. Wszyscy ci, którzy zachorowali ostatni, wyzdrowieli. Według rozporządzeń władz pruskich miejsca epidemii otaczano kordonem wojskowym, aby nikt z mieszkańców nie przeniósł choroby dalej. Neklę otoczyły wojska, które zatrzymały się we wsiach przy drogach do Wrześni, Miłosławia i Środy. Pozostali przy życiu i zdrowiu mieszkańcy Nekli ślubowali coroczną pielgrzymkę do sanktuarium Matki Bożej w Grodziszczku.

W Polsce odrodzonej (1919-1939)

NEKLANIE W POWSTANIU WIELKOPOLSKIM

Na początku 1918 r. powstał tajny Komitet Narodowy na powiat średzki. Jego przewodniczącym został proboszcz kolegiaty średzkiej, ks. Mieczysław Meissner. W listopadzie, kiedy w Niemczech wybuchła rewolucja, rozpoczęło się w Poznańskim stopniowe przejmowanie władzy przez Polaków.

8 listopada 1918 r. w sali M. Szurkowskiego w Nekli zwołano zebranie mieszkańców komisariatu obwodowego Polaków i Niemców. Powołano Radę Żołnierską. Jej przewodniczącym został wybrany Maksymilian Szurkowski. W skład zarządu weszli:

1. Antoni Majewski	Nekla	6. Marian Wysocki	Nekla
2. Leon Walczak	Nekla	7. Herman Arndt	Nekla
3. Mikołaj Szulc	Nekla	8. Bruno Arndt	Nekla
4. Wojciech Józwiak	Kokoszki	9. Maks Ruhs	Nekla
5. Stanisław Wysocki	Nekla	10. Otton Koerdt	Nekla

Polskich mieszkańców Nekli i okolic nie zadowolił ten wybór. Następnego dnia zwołano kolejne zebranie. Powołano na nim Straż Ludową, a jej zarząd składał się wyłącznie z Polaków.

1. Andrzej Hadada	6. Kleofas Tądrowski
2. Antoni Hadada	7. Andrzej Wróblewski
3. Stanisław Hadada	8. Bolesław Wróblewski
4. Walerian Majewski	9. Czesław Wysocki
5. Antoni Nowacki	10. Marian Wysocki.

Na obwód Nekla jako naczelnika porządkowego Straży Ludowej powołano Władysława Alkiewicza z Rajmundowa. Stopniowo straż przejmowała kontrolę nad ważniejszymi instytucjami.

21 listopada ogłoszono formalne przejście przez Polaków władzy w powiecie średzkim i ogłoszono Rzeczpospolitą Średzką. Jednak władze niemieckie nie zamierzały wycofać się z Poznańskiego.

26 grudnia 1918 r. przybył do Poznania Ignacy Paderewski, przedstawiciel Polskiego Komitetu Narodowego. Stało się to ostatecznym impulsem dla Wielkopolan, aby zrzucić jarzmo zaborcy. 27 grudnia w Poznaniu padły pierwsze strzały. Wybuchło powstanie wielkopolskie.

Grupa powstańców wielkopolskich z kompanii nekielskiej podczas przerwy w walce o wieś Brzózki (powiat szubiński), w lutym 1919 r.

Wieść o wybuchu powstania szybko dotarła do Nekli. Pod dowództwem wachmistrza Zdzisława Beutlera z Wygody zaczęła organizować się kompania powstańcza z Nekli i okolicy. Równocześnie z przygotowaniami do walki powstańczej utworzono Komendę Straży Ludowej, na czele której stanął Stanisław Wysocki z Nekli. Zlikwidowano posterunek policji i zaczęto rozbrajać miejscowych Niemców. Powstańcy zwrócili się do administratora dóbr nekielskich Kazimierczaka o dostarczenie podwodów, aby mogli udać się do Środy. Ten odmówił, wobec czego 15 powstańców, stojąc na placu przed kościołem, strzelało w powietrze, domagając się wozów i koni z dworu. Dziedzic Żółtowski przekazał 3 wozy. Kolejne 2 wozy przekazał dziedzic Chłapowa Madaliński. Powstańcy nekielscy udali się do Dominowa i okolicznych wiosek: Michałowa, Szrapek i Orzeszkowa, gdzie rozbroili zamieszkujących tam Niemców. Zarekwirowaną broń i amunicję załadowano na wozy i przewieziono pod eskortą do Nekli.

Następnego dnia powstańcy wyruszyli do Środy, gdzie wspólnie rozbrajano tamtejszych Niemców. Neklanie zniszczyli w Środzie pomnik Bismarcka. Zarzucili na niego łańcuch i przewrócili, a następnie zawlekli na rynek. Usuwali też godła niemieckie z urzędów. Powstańcy z kompanii nekielskiej złożyli uroczystą przysięgę na średzkim rynku. Następnie powrócili do Nekli.

7 stycznia kompania nekielska otrzymała od ppłk. Grudzielskiego wezwanie, aby udała się na pomoc powstańcom z Wrześni walczącym na froncie północnym. 9 stycznia kompania nekielska pod dowództwem Z. Beutlera została uroczystie pożegnana przez mieszkańców Nekli, zwłaszcza przez młodzież. Kierownik szkoły Walenty Psuja wygłosił patriotyczne przemówienie, a ks. Marcin Manicki pobłogosławił powstańców. Wręczono powstańcom sztandar wyhaftowany przez córkę kierownika szkoły, Anielę Psujównę. Następnie powstańcy przemaszerowali na stację kolejową, skąd udali się pociągiem do Wrześni. Jako uzbrojenie zabrano karabiny, dubeltówki, 1 lekki karabin maszynowy oraz 7320 naboju karabinowych i 1000 pocisków do lekkich karabinów maszynowych. We Wrześni dołączyło jeszcze 25 powstańców z Wrześni, Miłosławia i Strzałkowa oraz lekarz, asystent szpitala powiatowego Józef Lewandowski.

Z Wrześni powstańcy udali się do Gniezna, gdzie przybyli pod wieczór. Następnego dnia udali się dalej w kierunku Kcyni, dokąd dotarli późnym wieczorem. Powstańcy zostali zakwaterowani około północy.

11 stycznia 1919 r. kompania Z. Beutlera wyruszyła wczesnym rankiem trasą Kcynia-Malice-Suchoręcz-Słonawa, skąd kompania wraz z półbaterią Władysława Fenrycha została skierowana do Pińska. Tutaj powstańcy przegнали konny patrol niemiecki. Zadaniem kompanii nekielskiej było zaatakowanie Szubina od zachodu. Z. Beutler, dochodząc do Pińska, około 11.30 otrzymał wiadomość, że wieś jest zajęta przez Niemców. Rozkazał rozwinąć kompanię w tyralierę i zbliżając się do wsi przegnał przeciwnika. Powstańcy weszli do wsi, gdzie we folwarku około godz. 12.00 zjedli obiad. W tym czasie wysłano w pobliskie lasy łąchowskie na północ i wschód patrole.

O 13.00 rozpoczął się bój o Szubin. Oddział Beutlera nie słyszał odgłosów walk. Wysłane patrole nie powróciły, ale jak się później okazało, przyłączyły się do innych walczących oddziałów. W wyniku tego dopiero po przybyciu wieczorem Palucha do Pińska, Beutler zorganizował wymarsz kompanii. Paluch, Fenrych i Lewandowski zarzucali Beutlerowi, że powstańcy z kompanii nekielskiej zbyt rozgościli się w Pińsku. Dla rozgrzania raczono się spirytusem z miejscowej gorzelni, zamiast o 15.00 wyruszyć na pomoc powstańcom.

Po przybyciu do miasta Beutler wysłał około 20 powstańców do śródmieścia. Resztę poprowadził w luźnym zgrupowaniu w stronę północną, skąd dobiegały odgłosy walk. Tutaj nekianie włączyli się do walki o dworzec kolejowy. Przeciwnik stawiał zaciekły opór, oczekując na wsparcie. Od strony Bydgoszczy nadjechał niemiecki pociąg pancerny. Na szczęście powstańcom udało się zmusić go do odwrotu. Około 21.00 stacja kolejowa została zdobyta. Padł ostatni punkt oporu niemieckiego w Szubinie. Z kompanii nekielskiej zginął w walce Kazimierz Koralewski (20 lat), a w wyniku odniesionych ran zmarł później Walenty Piotrowski (23 lata).

Po walkach o Szubin kompania nekielska wraz z wrzesińską kompanią ckm została włączona do grupy Tomaszewskiego. Grupa obsadziła rejon Żnina-Łabiszyna-Szubina. 23 stycznia stoczono wygrany bój o Tur. Od 29 stycznia Niemcy rozpoczęli rozpoznawanie sił powstańczych poprzez drobne walki. Następnego dnia przeszli do ofensywy na szerszym odcinku, prowadzonej przez 4. Dywizję Piechoty z Bydgoszczy, wspomaganej przez artylerię. 31 stycznia odpierano gwałtowne ataki niemieckie na Szubin. W walkach poległ Aleksy Urban. 2 lutego powstańcy obronili Zalesie i zaatakowali Suchoręcz. 3 lutego grupa Tomaszewskiego odpierała ataki na Kcynię. Wykonała śmiały manewr, rozbijając niemiecki batalion, na którym zdobyto 7 armat, kilka karabinów maszynowych i cały tabor. Tutaj swoje życie oddał Stanisław Pladziński. 7 lutego toczono walki o Samokłęski.

Na mocy układu w Trewirze 16 lutego formalnie zakończono powstanie. Walki jednak trwały nadal. Powstańcy nekielscy toczyli bój jeszcze 18 lutego. Współdziałali w walkach o Rynarzewo i w zdobyciu pociągu pancernego. Po zawieszeniu broni, które faktycznie weszło w życie 20 lutego 1919 r., powstańcy nekielscy zostali włączeni do 3. batalionu 4. Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem ppor. Bartscha. Zwłoki poległych i zmarłych z odniesionych ran powstańców przewieziono koleją w połowie lutego do Nekli. Pochowano ich w zbiorowej mogile na cmentarzu parafialnym.

W 1920 r. przebywał w Nekli naczelny dowódca powstania wielkopolskiego generał Józef Dowbór-Muśnicki. Jego wizyta związana była z chrzcinami dziecka robotnika leśnego, którego generał podawał do chrztu. W 1922 r. organizacje i stowarzyszenia nekielskie ufundowały poległym powstańcom wielkopolskim pomnik na cmentarzu parafialnym. 20 marca 1938 r. społeczeństwo Nekli przekazało uroczyste sztandar kompanii nekielskiej walczącej w powstaniu wielkopolskim do Muzeum Wojskowego w Poznaniu.

NEKLANIE W WOJNIE Z ROSJĄ BOLSZEWICKĄ

Krótko po zakończeniu powstania część wielkopolskich żołnierzy udała się na wschód, na wojnę polsko-bolszewicką. Na bój powędrowali także mieszkańcy Nekli. Niektórzy z nich nie powrócili do swojej rodzinnej miejscowości. Według ustaleń Ryszarda Kordusa, w wojnie polsko-bolszewickiej zginęli następujący mieszkańcy gminy Nekla:

- Jan Labijak z Nekiarki (lat 20), poległ 17 kwietnia 1920 r. pod Ictaniem na Polesiu;
- kpr. Jan Jóźwiak z Kokoszek (22 lata), poległ 26 lipca 1920 r. pod Prużanami;
- Stanisław Jęczmionka z Nekli, zmarł 16 października 1919 r. w szpitalu wojskowym w Zamościu;

- Stanisław Florkowski z Małej Górki (33 lata), zmarł 10 grudnia 1919 r. w szpitalu polowym;
- Władysław Czerniak z Gierłatowa (43 lata), zmarł 13 marca 1920 r. w szpitalu wojskowym w Gnieźnie;
- Feliks Gerszendorf z Nekli (18 lat), zmarł 31 lipca 1920 r. w szpitalu wojskowym w Skierniewicach;
- Kazimierz Sekulski z Nekli (19 lat), zmarł 12 sierpnia 1920 r. w szpitalu wojskowym w Piotrkowie;
- Edward Mekowski z Zasutowa (21 lat), zmarł 20 sierpnia 1920 r. w Rzeszowie;
- Franciszek Jęczmionka z Nekli (19 lat), zmarł 11 sierpnia 1920 r. w szpitalu powiatowym we Wrześni.

Przeżyć walki z Rosjanami udało się: Stanisławowi Czyżowi, Andrzejowi Hadadzie, Janowi Kuczyńskiemu, Walerianowi Majewskiemu oraz Stanisławowi Suchcickiemu i Florianowi Tokłowiczowi.

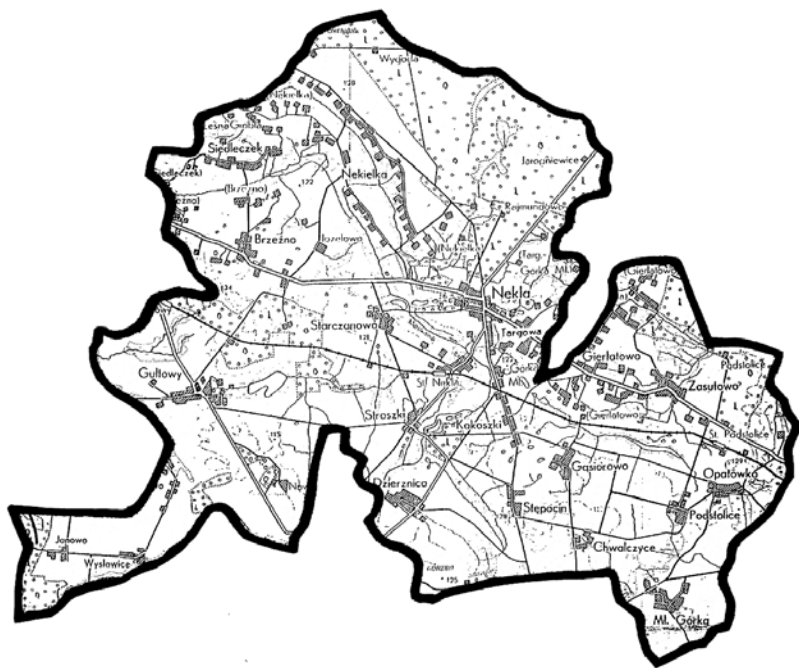
STATUS ADMINISTRACYJNY

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Nekla należała administracyjnie do obwodu w Dominowie, powiatu średzkiego, województwa poznańskiego.

W 1928 r. (2 maja) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej wydał rozporządzenie dotyczące zreorganizowania administracji na terenach województwa poznańskiego. Dotychczasowe obwody podzielono na mniejsze jednostki – wójtostwa. Komisariat obwodowy w Dominowie podzielono na wójtostwa w Nekli i Dominowie. Powstałe 1 lipca 1928 r. wójtostwo w Nekli objęło swoim zasięgiem miejscowości i osady: Neklę, Gąsiorowo, Gierłatowo, Zasutowo, Opatówko, Małą Górkę, Chwałszyce, Stępczin, Kokoszki, Targowagórkę Małą (dziś część Nekli), Stroszki, Dzierżnicę z Górnem, Starczanowo, Rajmundowo z Jarogniewicami, Nekieli z Wygodą, Brzeźno z Józefowem, Siedlecze z Leśną Groblą, Gułtowy, Karolewo, Nowojewo, Wysławice z Janowem. Na terenie gminy znajdowało się 5 obszarów dworskich: Nekla, Gułtowy, Dzierżnica, Podstolice, Opatówko.

Barczyzna Stara i Nowa z Mystkami, należące do obwodu w Czarniejewie, w 1927 r. w wyniku likwidacji powiatu witkowskiego przeszły do powiatu wrzesińskiego. Początkowo należały do obwodu z siedzibą w Marzeninie, który w 1928 r. włączono do wójtostwa Września-Północ.

Na siedzibę wójtostwa przeznaczono prywatny budynek przy ul. Poznańskiej 26. Zakres kompetencji wójta ograniczał się w zasadzie do spraw porządkowych. Pierwszym obwodowym wójtem Nekli został mianowany przez starostę średzkiego Jan Barczak z Józefowa. Swoją społeczną funkcję pełnił do 1939 r. W biurze wójtostwa urzędował dwa razy w tygodniu. Do pomocy jako stałego pra-

Gmina Nekla w granicach z lat 1928-1956

cownika miał sekretarza Edwarda Głębockiego. W 1931 r. wójtem gminy został Stanisław Domański ze Stępcina, a sekretarzem Franciszek Kordus.

W 1934 r. zlikwidowano w wójtostwach dotychczasowe gminy wiejskie (składające się z pojedynczych wsi wraz z osadami, na czele których stał sołtys) i obszary dworskie. Utworzono gminy zbiorowe, tzw. gromady. Na terenie wójtostwa nekielskiego powstało 18 gromad.

Organem egzekucyjnym wójtostwa w sprawach porządkowych i melioracyjnych był posterunek policji. Pracowało w nim dwóch funkcjonariuszy. Poza zakresem wójtostwa działał w Nekli Urząd Stanu Cywilnego, bezpośrednio podporządkowany Starostwu Powiatowemu w Środzie Wlkp. Jego urzędnikiem był Walenty Psuja, a po nim jego córka Aniela Psuja. W 1936 r. USC włączono w ramy Urzędu Wójtowskiego.

ŻYCIE GOSPODARCZE I SPOŁECZNE

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości część Niemców wyjechała z terenu ziemi nekielskiej. W 1918 r. w parafii nekielskiej mieszkało 1865 osób. Liczba ta stopniowo wzrastała. W 1934 r. wynosiła 2041 osób. Według danych państwowych w 1931 r. w gromadach wójtostwa Nekla zamieszkiwała następująca liczba osób:

Tabela 6. Liczba mieszkańców w miejscowościach obwodu wójtowskiego w Nekli w 1933 r.

Gromada	Liczba osób	Gromada	Liczba osób
Brzeźno	422	Opatówko	153
Chwałszyce (razem z Podstolicami)	544	Podstolice (z Chwałszycami)	544
Dzierznica	172	Rajmundowo	42
Gąsiorowo	89	Siedleczek	136
Gierłatowo	295	Starczanowo	327
Gultowy	823	Stępocin	101
Kokoszki	108	Stroszki	183
Nekielka	420	Targowagórka Mała	99
Nekla	886	Zasutowo	291

Spis podawał, że 4858 osób za język ojczysty uznawało język polski; 418 osób natomiast język niemiecki. Największa liczba osób narodowości niemieckiej zamieszkiwała Nekielkę (83 osoby), Gierłatowo (54 osoby), Barczyznę (pow. wrzesiński – 77 osób). Ponadto ludność niemiecka zamieszkiwała Targowagórkę Małą, Starczanowo, Siedleczek, Kokoszki, Podstolice oraz samą Neklę (4 osoby).

W 1922 r. przedłużono linię kolejową ze Strzałkowa do Kutna. Dzięki temu Poznań uzyskał bezpośrednie połączenie kolejowe z Warszawą. Niewątpliwie wpłynęło to korzystnie na kontakty gospodarcze Nekli, znajdującej się przy tej ważnej arterii komunikacyjnej. Nabrała także znaczenia szosa Poznań – Warszawa. W dni powszednie jeździły tędy autobusy z Wrześni do Poznania i z powrotem. W 1937 r. na odcinku Poznań – Słupca położono na szosie twardą nawierzchnię. Niestety, gorsze połączenie komunikacyjne posiadała Nekla z powiatową Środą Wlkp.

Prężnie działał Bank Ludowy, mający swoją siedzibę przy ulicy Wrzesińskiej, obsługujący rolników z wójtostw Nekla i Dominowo. Niestety, na skutek wielkiego kryzysu lat trzydziestych, bank poniósł znaczne straty i upadł w 1933 r. Na terenie wójtostwa w Nekli działały 4 kółka rolnicze, (3 polskie, 1 niemieckie). Razem należało do nich 240 członków. W 1930 r. poświęcono sztandar Kółka Rolniczego w Nekli. Właściciele majątków i rzemieślników skupiało Towarzystwo Przemysłowców. Wzrastało znaczenie miejscowości. W 1927 r. Agencję Pocztową przemianowano na Urząd Pocztowy.

Spora część życia społecznego Nekli koncentrowała się przy parafii i szkole powszechnej. Sercem parafii był nowy piękny kościół. Życiu parafialnemu przewodniczyli proboszczowie. Od 1907 r. proboszczem nekielskim był ks. Marian Manicki, pełniący także funkcję dziekana dekanatu kostrzyńskiego. Jego następ-

cą od 1923 r. w roli komendarza, czyli administratora parafii, pełnił ks. Stanisław Skowroński. W 1931 r. proboszczem nekielskim był ks. dr Józef Śmiśniewicz, a w latach 1932-1938 ks. Jan Kaja. Od 1938 r. przewodził parafii ks. Kornel Witaszek.

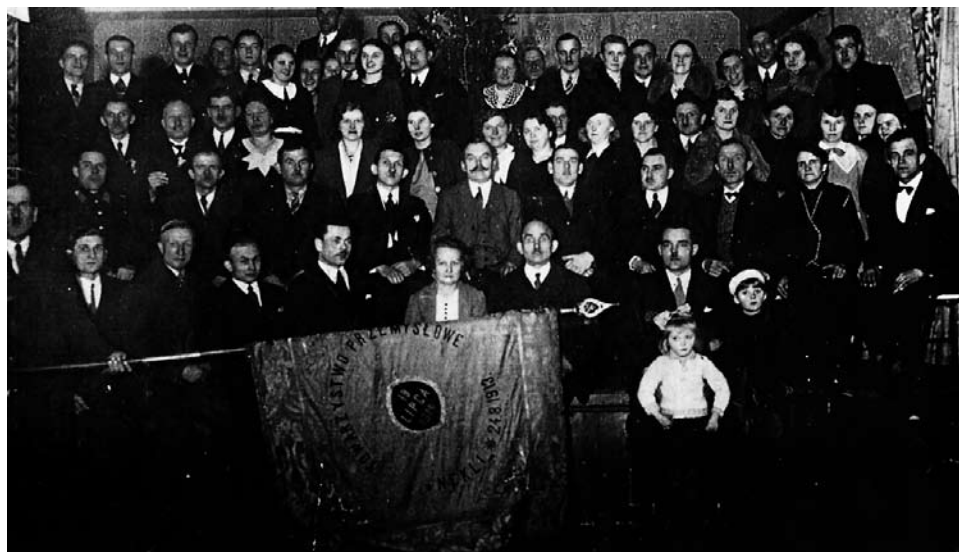
Drugi ośrodek życia społecznego to szkoła. Była to szkoła pięcioklasowa z 7 oddziałami szkolnymi. Dzieci uczyły się w 5 izbach lekcyjnych. Kierownikiem placówki od 1920 r. był Ignacy Wróblewski. W 1933 r. w szkole pracowali: Ignacy Wróblewski, Janina Wojtasiak, Helena Wojtasiak i Anna Zefirian (z męża Linke). W 1933 r. rozpoczął pracę w szkole Gerard Linke, a w 1936 r. Józef Żwak. Po odzyskaniu niepodległości władze polskie przejęły budynek szkolny ewangelików przy ul. Dworcowej. W 1933 r. gmina ewangelicka założyła własną szkołę w budynku obok (przy ul. Zawodzie 1). W szkole tej urządzono kaplicę.

Już na początku okresu odrodzonej Polski pojawiły się liczne organizacje społeczne. Swoją działalność rozwinęły w oparciu o parafię i szkołę. Spore zasługi posiadają tutaj proboszczowie i kierownik szkoły, a także hrabina Rozalia Żółtowska.

W I rzędzie od lewej siedzą: Szwed – soltys Gąsiorowa, Szumigala – soltys Gultowy, Michał Jackowski – woźny Wójcistwa, Stanisław Domański – soltys Stępczin, (później wójt), Jan Barczak – wójt, Feliks Kamza – urzędnik dworski z Nekli, Olejniczak – soltys Opatówka, Józef Kosmala – soltys Nekieli, Stanisław Bosacki – soltys Targowejgórki Małej. Stoją w II rzędzie od lewej: Józef Miśkiewicz – soltys Małej Górki, Józef Stawowy – soltys Zasztowa, Wójciech Józwiak – soltys Kokoszek, Nowak – soltys Starczanowa, Edward Głębocki – sekretarz Wójcistwa, Wincenty Konininowski – soltys Siedleczka, Jankowski – urzędnik dworski z Podstolic, nieznamy urzędnik dworski z Opatówka, Piotr Jakubowski – soltys Nekli, Marcin Krause – soltys Gierlatowa, Józef Nowak – soltys Brzeźna

12 czerwca 1921 r. założono Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej i Katolickie Stowarzyszenie Robotników Polskich. Oba stowarzyszenia powstały z inicjatywy członków Towarzystwa Przemysłowców. Zgodę na założenie tych organizacji wyraził proboszcz nekielski, ks. Marian Manicki, który został patronem obu stowarzyszeń. Celem Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej było wychowywanie młodzieży poprzez karność, tępienie nałogów, nieużywanie obcych wyrazów w narodowym języku. Nad rozwojem duchowym czuwał każdorazowy proboszcz nekielski. Ponadto młodzież zbierała datki na różne cele społeczne, m.in. na budowę pomnika-mogiły powstańców wielkopolskich i odnowienie figury św. Wawrzyńca na rynku. Miejscem spotkań członków stowarzyszenia była salka domu parafialnego. W lutym 1924 r. kierownik szkoły Ignacy Wróblewski założył przy stowarzyszeniu Kółko Śpiewacze. Jego dyrygentem został sam założyciel. Chór ten przyczyniał się do uświetniania uroczystości religijnych i patriotycznych. Wszystkie pieśni ćwiczono na pamięć, ponieważ nie posiadano zapisów nutowych. Kierownik szkoły Ignacy Wróblewski wraz z młodzieżą urządzał wieczorne lekcje języka polskiego dla osób uczęszczających do szkoły jeszcze za czasów zaborów. Członkowie Stowarzyszenia prowadzili amatorskie kółko teatralne. Wystawiali liczne przedstawienia o tematyce historycznej, obyczajowej i pouczającej. Zespoły teatralne przynajmniej raz w miesiącu dawały przedstawienia dla mieszkańców Nekli. Podczas imprez zbierano fundusze np. na zakup książek dla biblioteki szkolnej. W 1927 r. udało się stowarzyszeniu założyć bibliotekę. Stowarzyszenie dbało także o rozwój fizyczny młodzieży. Urządzano gry w piłkę nożną, palanta. Organizowano wycieczki do okolicznych wiosek, nad Jeziora

Członkowie Towarzystwa Przemysłowego w Nekli

Dowód osobisty z pieczęciami Wójtostwa w Nekli z 1930 r.

Babskie. Co drugą niedzielę odbywały się ćwiczenia fizyczne. Z zebranych datków druhowie zakupili sztandar dla stowarzyszenia. Jego poświęcenie nastąpiło 14 kwietnia 1929 r. Stowarzyszeniu Robotników patronował Mikołaj Szulc. Zajmowało się ono pomocą dla robotników, organizowało kasę pośmiertną i porady prawne.

Pod patronatem hrabiny Rozalii Żółtowskiej działało Kółko Włościanek, skupiające panny i kobiety. Weterani bojów o niepodległość ojczyzny zrzeszyli się w Związku Weteranów Powstań Narodowych i Towarzystwie Powstańców i Wojaków. Komendantem towarzystwa był Stanisław Hadada.

22 listopada 1932 r. dla zajmowania się sprawami charytatywnymi powstało Stowarzyszenie Pań św. Wincentego á Paulo. Dyrektorem stowarzyszenia został proboszcz ks. Jan Kaja. Członkinie niosły pomoc ubogim poprzez przygotowywanie darów, szczególnie w okresie świąt.

W 1933 r. nauczyciel historii i muzyki Gerard Linke założył w szkole drużynę męską harcerską oraz drugą żeńską, powierzoną opiece Helenie Wojtasiak.

W 1935 r. przy szkole powszechnej powstało Koło Polskiego Czerwonego Krzyża. Opiekunem koła była Anna Zefirian. Uczniowie należący do koła wspomagali ubogich uczniów poprzez robienie czapek, szalików i rękawiczek na zimę. Organi-

zowano uroczystości opłatkowe z podarunkami. W 1937 r. obdarowano 15 dzieci czapkami, 3 koszulkami, 5 pończochami, 12 ołówkami, stalówkami i zeszytami. W roku następnym podarowano 4 koszulki, 4 czapki, 2 pary skarpet, 2 fartuszki, 2 stalówki. Pomagano również słabym uczniom w nauce i odrabianiu lekcji.

20 maja 1929 r. powołano w Nekli Ochotniczą Straż Pożarną. Wcześniej działała Obowiązkowa Straż Ogniowa. Organizatorami straży byli: Kazimierz Szulc, Ludwik Antoniewski, Władysław Lewandowski oraz Leon Józwiak. Straż liczyła wówczas 34 druhow. Znajdowała się w trudnych warunkach materialnych; brakowało sprzętu pożarniczego, mundurów. Straż stała się ważną organizacją w lokalnym środowisku. Oprócz głównej działalności gaszenia pożarów, ochrony przeciwpożarowej i zwalczania klęsk żywiołowych włączyła się aktywnie w życie kulturalne i oświatowe Nekli. Z zebranych na organizowanych przez siebie imprezach pieniędzy straż pomogła w odnowieniu sprzętu kościelnego, dokonywała wpłat na rzecz Funduszu Obrony Narodowej oraz Funduszu Ochrony Przeciwlotniczej. OSP brała udział w licznych zawodach strażackich. W 1932 r. ze starej przebudowanej stodoły przy ul. Wrzesińskiej uczyniono strażnicę. Dwa lata później Ochotnicza Straż Pożarna otrzymała sztandar. Pod koniec lat trzydziestych powołano drużynę Żeńskiej Służby Pożarniczej.

Artystyczną działalność rzeźbiarską prowadził Stanisław Kramer, kolejarz z zawodu. Sztuki rzeźbiarskiej nauczył się samodzielnie. Jego pracownia znajdowała się w Nekli.

Członkowie Ochotniczej Straży Pożarnej w Nekli (zdjęcie z 25 sierpnia 1929 r.)

wała się przy Rynku. Spod jego dłuta wychodziły rzeźby wielkich rozmiarów przedstawiające świętych i osoby świeckie.

Tabela 7. Organizacje na terenie wójtostwa Nekla w latach 30.

Nazwa organizacji	Liczba członków	Oddziały i liczba członków
Kółka Rolnicze	240	4 koła
Kółka Włościanek	78	3 koła
Związek Strzelecki Żeński	220	1 oddział, 6 pododdziałów
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej	120	3 oddziały
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej	130	3 oddziały
Koło Śpiewu	22	
Koło Związku Weteranów Powstań Narodowych	45	
Towarzystwo Powstańców i Wojaków	40	
Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo	45	
Towarzystwo Przemysłowców	24	
Katolickie Stowarzyszenie Robotników Polskich	60	2 stowarzyszenia

MAJĄTEK NEKLA

19 marca 1919 r. w wieku 42 lat zmarł dziedzic Nekli hr. Zygmunt Żółtowski. Po jego śmierci majątkiem nekielskim zarządzała wdowa, hrabina Rozalia z Ponińskich Żółtowska. Niestety, zupełnie nie radziła sobie z administrowaniem wielkimi dobrami, liczącymi 2173 hektary. Hrabina Żółtowska słuchała cudzych rad i postanowiła zainwestować w hodowlę ryb. Zaciągnęła kredyt bankowy na budowę stawów. Założono kompleks zarybkowy, 4 tarliska, 2 przesadzki, 4 magazyny i stawy wyrzutowe. Okazało się jednak, że nie ma skąd brać wody do ich zasilania. Szczególne trudności nastały w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego w latach trzydziestych XX w. Ponadto trzeba było spłacać kredyty bankowe, a dochodów majątek raczej nie przynosił. Nie było zbytnej korzyści nawet z wyrębu drzew w lasach nekielskich. Wobec tego w 1930 r. wprowadzono w majątku nekielskim zarząd komisaryczny. Żółtowsy stali się tylko nominalnymi właścicielami pałacu.

Pałac Żółtowskich stał się miejscem pobytu letników przyjeżdżających z Poznania na wypoczynek. Za pokój z pełnym utrzymaniem płacono 10 zł. Najstarszy syn hrabiów Zygmunta i Rozalii Żółtowskich – Franciszek – postanowił uzdrowić sytuację majątku bliskiego bankructwa. Prowadząc bardzo oszczędny tryb życia, do 1939 r. spłacił wszystkie zadłużenia majątku. Zapowiadał się teraz rozwój majątku, któremu jednak przeszkodził wybuch wojny.

OKUPACJA HITLEROWSKA (1939-1945)

WYBUCH WOJNY

Na wiosnę 1939 r., wraz z rosnącą groźbą wybuchu wojny z Niemcami, na terenie poznańskiego wojsko polskie prowadziło przygotowania do obrony. Mobilizowano wielu mężczyzn do wojska. Mieszkający w Nekli i okolicy włączeni zostali do 17. Dywizji Piechoty Armii „Poznań”. W sierpniu narastało zagrożenie wojenne. W okolicach Iwna przeprowadzał ćwiczenia wojenne 68. Pułk Piechoty, stacjonujący w garnizonie we Wrześni. 23 sierpnia ogłoszono mobilizację.

17. Dywizja Piechoty rozlokowana w okolicach Wrześni i Gniezna stanowiła odwód Armii „Poznań”. Dowództwo nad dywizją powierzone było płk. dypl. Mieczysławowi Mozdyniewiczowi, którego sztab znajdował się w Gnieźnie. Nieco na zachód, w okolicach Nekli rozlokowana była także stanowiąca odwód Podolska Brygada Kawalerii. Dowodził nią płk dypl. Stanisław Strzelecki.

31 sierpnia w tajemnicy przyleciało z poznańskiej Ławicy na polanę po północnej stronie parku w Dzierznicy 20 samolotów myśliwskich typu PZL P11, które leciały na minimalnej wysokości jeden za drugim, według wytyczonej trasy. Zostały ukryte w zaroślach parkowych. W nocy 1 września przyleciały kolejne dwa samoloty. Wchodziły one w skład III poznańskiego dywizjonu 3. Pułku Lotniczego. Jego dowódcą był mjr pil. Mieczysław Muler. Dywizjon składał się z 38 pilotów. Eskadrami dowodzili: kpt. pil. Jerzy Zaremba (131. eskadra) i kpt. pil. Franciszek Jastrzębski (132. eskadra).

Lotnicy z Dzierznicy

1 września 1939 r. o 5 rano otrzymano wiadomość o agresji Niemiec na Polskę. Piloci III dywizjonu postawieni zostali w gotowość startową. Bombowce niemieckie około godziny 9.00 pojawiły się na niebie w rejonie pomiędzy Poznaniem a Wrześnią. O godzinie 10.00 nastąpiły pierwsze starty bojowe z Dzierznicy. Jako pierwszego w walce powietrznej nad Wagowem udało się zestrzelić Heinkla He-111, który spadł na las w okolicach Jezierc. Kolejnego Heinkla zestrzelono w okolicy Nowego Miasta. Nad zachodnimi krańcami Poznania ok. 11.00 zestrzelono transportowca Junkersa Ju-52. Po godzinie 12.00 z lotniska w Dzierznicy wystartowała kolejna grupa myśliwców. Nad Biedruskiem uszkodziła ona jeden z bombowców. Do Dzierznicy przyleciały z Ławicy kolejne samolo-

ty. Dowódca mjr M. Muler podzielił dywizjon na kilka części składowych. Dwa samoloty przeniosły się na polanę pomiędzy Gułtowami a Karolewem. Kolejne dwa przeleciały do Bednar pod Pobiedziskami, a inne dwa na lotnisko szkolne do Śniecisk pod Środą. Po trzy samoloty wysłano do Biedruska i na lotnisko polowe w Kobylnicy koło Swarzędza, oraz do parku w Żydowie pod Gnieznem. Trójsamolotowe patrole wysyłano w rejony Poznania, Gniezna, Ostrowa Wlkp., Kalisza, Koła. Około godziny 14.00 zauważono Dorniera lecącego kursem w stronę Chwalibogowa. W pogoni za nim wystartował kpr. pil. Roman Marecki ze 131. eskadry. Na nieszczęście nad Kokoszkami został trafiony w lewą burzę samolotu. Pilot Marecki skierował się w stronę dworca w Nekli i chciał wylądować na lotnisku w Dzierznicy. Nie udało mu się to. Runął na pole pod Biskupicami. Ciężko rannemu pilotowi udzielili pierwszej pomocy Józef Kaźmierczak ze Stroszek i jego syn Franciszek. Rannego zabrali do szpitala we Wrześni przejeżdżający samochodem z Gułtów przez Stroszki Witold Engel z Poznania. Zniszczony myśliwiec został ściągnięty do Dzierznicy.

Dywizjon lotniczy opuścił w trybie alarmowym lotnisko w Dzierznicy wieczorem 4 września. 7 samolotów odleciało do Ozorzyna za Kołem. Późnym wieczorem wyjechał rzut kołowy. Część do Przyborówka w Lasach Czerniejewskich, a druga część przez Witkowo do Ozorzyna. Rankiem 5 września nad Dzierznicę nadleciało 6 sześciopłatowych grup uderzeniowych Luftwaffe w poszukiwaniu polskich samolotów. Nie znalazłszy żadnego, dokonały bombardowań linii kolejowej Września-Miłosław oraz atakowano pojedynczych ludzi, zwierzęta, a nawet – jak np. w Kokoszkach – pole z kukurydzą i słonecznikiem.

Wkroczenie hitlerowców

9 września 1939 r. od południa wkroczyły na tereny powiatów średzkiego i wrzesińskiego pierwsze motorowe patrole niemieckie 14. Rejonu Pogranicza ze składu 8. Armii i grupy Armii „Południe”, posuwające się z kierunku Dolnego Śląska. 10 września wjechał do Nekli pierwszy patrol, który przejechał przez wieś i zawrócił. Po południu wkroczył do Nekli batalion z 472. Pułku Piechoty 252. Dywizji Piechoty. Niemcy zażądali polskich zakładników. W razie śmierci żołnierzy niemieckich grozili śmiercią wszystkich zakładników.

ADMINISTRACJA OKUPACYJNA

Gmina Nekla z całym powiatem średzkim została włączona do poznańskiego okręgu wojskowego. Do 14 października 1939 r. wchodziła w skład grupy wojsk gen. Schenkendorffa z siedzibą w Poznaniu. Następnie wchodziła w

skład okręgu gen. Schenckendorffa i Büchsa, aż do momentu zniesienia zarządu wojskowego.

8 października 1939 r. Hitler wydał dekret ustanawiający nowy podział administracyjny zajętych ziem polskich. Dekret wszedł w życie 26 października 1939 r. W Wielkopolsce utworzono okręg Reichgau Posen, od stycznia 1940 r. zwanym Wartegau. Podzielony został on na rejencje poznańską, inowrocławską i łódzką. Powiat średzki, w tym i Nekla, znalazł się w rejencji poznańskiej. Landraturę średzką objął Nans Bierbach, a następnie aż do końca wojny Zerbst.

Obowiązki wójta pełnił komisarz gminny (Amtskommissar). Podlegał on bezpośrednio Landratowi w Środzie. Do jesieni 1940 r. nie posiadał uprawnień policyjnych. O wydawanych zarządzeniach musiał informować żandarmerię.

Żołnierz hitlerowski na dworcu kolejowym w Nekli

Już od pierwszych dni okupacji władze hitlerowskie usunęły wszelkie polskie napisy, wprowadziły niemieckie nazwy miejscowości, ulic, sklepów. W gminie Nekla ustanowiono następujące nazwy miejscowości:

Nekla – <i>Nekla</i>	Podstolice – <i>Tischdorf</i>
Nekielka – <i>Nekla-Hauland</i>	Mała Górka – <i>Kleinberg</i>
Wygoda – <i>Behagen</i>	Opatówko – <i>Offenberg</i>
Rajmundowo – <i>Wedmannshell</i>	Zasutowo – <i>Schüttwitz</i>
Jarogniewice – <i>Grunerwald</i>	Gierłatowo – <i>Grünthal</i>
Targowagórka Mała – <i>Nekla-Grunland</i>	Brzeźno – <i>Briesen</i>
Starczanowo – <i>Altedorf</i>	Józefowo – <i>Josefshof</i>
Stroszki – <i>Meisterhof</i>	Siedleczek – <i>Heimdorf-Hauland</i>
Dzierznica – <i>Scherndorf</i>	Leśna Grobla – <i>Dammwald</i>
Kokoszki – <i>Steckenhof</i>	Anotonin – <i>Antonin</i>
Stępocin – <i>Bergvorwerk</i>	Gułtowy – <i>Kugeln</i>
Gąsiorowo – <i>Gonsenheim</i>	Nowojewo – <i>Neuhof</i>
Chwałszyce – <i>Lobenau</i>	Karolewo – <i>Karollen</i>

W nocy 15 września 1939 r. hitlerowcy zniszczyli pomnik i mogiłę Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym oraz figury i krzyże we wsi.

EKSTERMINACJA POLAKÓW I ŻYDÓW

W pierwszym okresie okupacji miejscowi Niemcy należący do Selbstschutzu (Samoobrony) uczestniczyli w egzekucjach wytypowanych już wcześniej Polaków.

Egzekucja na szkolnym dziedzińcu

Już 10 września 1939 r. na dziedzińcu Szkoły Powszechnej w Nekli przywieziono z Czerniejewa 4 Polaków. Jeden z nich uciekł, przeskakując płot szkolnego placu i biegnąc rowem w stronę lasu. Trzech pozostałych: Ignacego Królaka, Romana Ruska i Jozafata Stachowiaka, rozstrzelano.

Egzekucja na rynku w Kostrzynie

Gestapo 20 października 1939 r. podjechało pod wyznaczone wcześniej domy i aresztowało: kierownika szkoły Ignacego Wróblewskiego, nauczyciela Gerarda Linke, policjanta Władysława Kryślaka, pracownika tartaku Jana Nowaka, kolejarza Feliksa Walkowiaka. W Brzeźnie aresztowano rzemieślnika Franciszka Kasprzyka. Przewieziono ich do aresztu miejskiego w Kostrzynie. Wraz z nimi umieszczono tam jeszcze 22 mieszkańców gminy Kostrzyn. W domu katolickim odbył się prowizoryczny sąd i skazano wszystkich na karę śmierci. Wszystkich 28 aresztowanych przykładowo rozstrzelano następnie na rynku kostrzyńskim.

Wywózka

8 czerwca 1940 r. wywieziono z Nekli pierwszy transport młodzieży na roboty przymusowe do Niemiec. Przed urzędem gminnym przygotowano podwozy mające zawieźć młodzież do Środy. Na miejscu przeprowadzono pobieżne badania lekarskie. Wywożoną młodzież żegnali zrozpaczeni rodzice. Następnie transport młodzieży przewieziono na dworzec kolejowy w Środzie. Stąd zostali przetransportowani pociągiem do Jarocina. Młodzież zakwaterowano w klasztorze. Tutaj przeprowadzono okrutne odswszawianie przez żołnierzy Wehrmachtu. Następnie wszystkich przewieziono kolejną w głąb Niemiec.

Obóz pracy w Nekli

W kwietniu 1941 r. hitlerowcy zorganizowali nieopodal stacji kolejowej Nekla obóz pracy. Umieszczono w nim głównie Żydów, byli także Polacy. Więźniowie pracowali przy układaniu torów kolejowych na linii Podstolice – Kostrzyn. W obozie znajdowało się przeciętnie 1500 osób. Zakwaterowani byli w trzech barakach. Obóz został zlikwidowany pod koniec września 1944 r.

Egzekucja w Małej Górcie

17 maja 1941 r. na skutek nieuwagi spalił się w Małej Górcie chlew w gospodarstwie Niemca Gustawa Sonnenberga, a Hitlerowcy oskarżyli Polaków o podpalenie. Gestapo wieczorem o godz. 21.00 zwołało zebranie w Nekli z miej-

Pomnik poświęcony pamięci zamordowanych w Małej Górcie 22 maja 1941 r.

scowymi Niemcami. Oskar Semmler i Alfred Teschendorf wytypowali osoby do aresztowania. W niedzielę 18 maja aresztowano 20 osób z Małej Górki, Nekli i okolicy, i wywieziono do Fortu VII w Poznaniu. O podpalenie oskarżono pracownika rolnego u Sonnenberga Tomasza Siwkę. 20 maja dowódca obozu Lange oświadczył, że za podpalenie gospodarstwa niemieckiego zostanie rozstrzelanych 25 Polaków (5 osób z gminy Nekla, reszta z innych stron Wielkopolski).

22 maja skazanych wyprowadzono na dziedziniec fortu, skrupowano sznurami i załadowano na ciężarówki. Przywieziono ich do Małej Górki na miejsce spalonego chlewu. Po ogłoszeniu wyroku, na skutek interwencji miejscowych Niemców, zwolniono 2 skazanych, a w ich miejsce wzięto dwóch innych. Tutaj rozstrzelano wszystkich 25 mężczyzn. Egzekucją kierował SS-Sturmabführer dr Helmut Bischoff, szef głównego urzędu Gestapo w Poznaniu. Rozstrzelania dokonało 10 żołnierzy, strzelając w tył głowy kłęczącym twarzą w stronę spalonego chlewu więźniom. Rozstrzelano po pięciu skazanych. Po egzekucji ciała załadowano na ciężarówki i wywieziono do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

KONSPIRACJA I RUCH OPORU

Podobnie jak w innych rejonach Wielkopolski, ludność polska w gminie Nekla i całym powiecie średzkim stanęła do walki podziemnej z okupantem. Na przełomie 1939 i 1940 r. pojawiły się w Nekli rozprowadzane przez kolejarzy pierwsze gazetki konspiracyjne, drukowane w Poznaniu lub w Warszawie.

Na terenie Nekli i gminy działało kilka organizacji konspiracyjnych. W maju 1940 r. w Nekli powstało ogniwo Wielkopolskiej Organizacji Wojskowej powiatu średzkiego. Miała także od 1940 r. swoją placówkę Tajna Organizacja Narodowa z Wrześni. W gminie funkcjonował sprawnie system informacyjny ruchu „Dla Ciebie, Polsko”. W 1941 r. Nikodem Sołtysiak tworzył placówkę Narodowej Organizacji Bojowej. Na początku 1942 r. NOB została wcielona do terenowych placówek Armii Krajowej.

W końcu 1941 r. w powiecie średzkim utworzono Średzki Inspektorat Armii Krajowej. Oprócz wydzielonego rejonu Środa, obejmującego miasto i gminę, działały placówki gminne w Krzykosach, Zaniemyślu, Kleszczewie, Kostrzynie, Nekli i Dominowie. Dla utajnienia zasad organizacyjnych AK w powiecie, numerowano placówki według wzoru prawoskrętnego ślimaka. Placówka gminna w Nekli nosiła numer „6” oraz nazwę konspiracyjną „Graby”.

Placówkę AK w Nekli założono wiosną 1942 r. Jej komendantem został ppor. rez. Klemens Szczepański, nauczyciel z Giecza. Placówka nekielska grupowała blisko 60 żołnierzy podzielonych na drużyny. Drużyną w Nekli dowodził plut. rez. Franciszek Kordus, w Nekielce Stanisław Staniszewski, w Gułtowach

Eligiusz Królak, w Sokolnikach Drżągowskich Stanisław Domachowski, a w Sannikach pchor. Bolesław Niemir. Mniejsze ogniwa były też w Brzeźnie, Gierłatowie i Wysławicach.

Akcja „Proso” Armii Krajowej

15 maja 1943 r. w czasie narady sztabu w Środzie przyjęto propozycję kpt. Jana Kamińskiego (ps. Franek) ze sztabu Poznańskiego Okręgu AK, dotyczącą przygotowań zrutowiska do przyjęcia broni z samolotów. Od początku roku brakowało bowiem w Średzkim Inspektoracie Rejonowym AK broni. W Inspektoracie Średzkim działało ponad 550 żołnierzy, w terenie znajdowało się 15 plutonów, a sztab dysponował tylko około 10 sztukami broni krótkiej i nieznaczną liczbą amunicji.

Por. Furmański opracował projekt rzutu. Wyzначzył jego miejsce niedaleko gajówki Janowo, w dobrach gułtowskich w gminie Nekla. Był to teren operacyjny nekielskiej grupy „6” Graby. Od zachodu i południa zasłaniały go lasy. Wyznaczono także placówkę zapasową na północ od Staniszewa. Do końca czerwca opracowano całą dokumentację, plany zrutowiska głównego i zapasowego, współrzędne zrutowisk. Ustalono program szkolenia blisko stu żołnierzy. Podjęto obserwacje terenu, dróg dojazdowych, okolicznych majątków i urzędów, przeprowadzano wywiady wśród miejscowej ludności. Por. Furmański zlecił kpr. Franciszkowi Grzesiakowi obserwowanie urzędu gminnego w Dominowie. Określenie nazw zrutowisk, ich zatwierdzenie, ustalenie terminu było zadaniem komórki „Import”, oznaczanej symbolem „24/O.V”, ze sztabu KG AK.

Do akcji przyjęcia rzutu włączono dowódców placówek 7Pn/I, nr 5 (Kostrzyn), 6 (Nekla) i 7 (Dominowo). Główne zadanie otrzymał oddział „Hofmann” dowodzony przez plut. W. Chałupkę. Plut. W. Szymański zorganizował żołnierzy z placówki nr 5 dla obsługi zrutowiska podstawowego. Obsługę zrutowiska zapasowego powierzono grupie 20 partyzantów.

Żołnierzy szkolono według instrukcji KG AK. Dowódców szkolono aplikacyjnie oraz w terenie. Kpr. rez. Stanisław Maćkowiak, pracując na poczcie, zorganizował podsłuch telefoniczny komendantury lotniska w Mącznikach i policji w Dominowie. St. sierż. Stanisław Szukalski miał za zadanie nasłuch radia brytyjskiego (BBC). Partyzanci zdobyli 6 latarek wojskowych ze zmiennymi filtrami, baterie, żarówki i koce. Sierż. B. Dąbrowicz i pchor. L. Palinkiewicz przekazali zdobycze do gajówki w Janowie.

Na początku września 1943 r. KG AK powiadomiła o kryptonimach zrutowisk, nazwanych placówkami. Placówkę pod Janowem określono kryptonimem „Proso 2”, natomiast placówkę zapasową pod Staniszewem kryptonimem

„Proso 1”. Otrzymano także z komendy okręgowej wytyczne określające system „wykładania świateł” oraz podano, jaka melodia, nadana przez radio BBC, będzie sygnałem do rozpoczęcia akcji. Planowano także po zakończeniu zrzutów przeprowadzić bronowanie lub zaoranie pola. Do tego zadania wyznaczono Franciszka Grzesiaka, urzędnika z majątku w Wysławicach. Robotnicy leśni pod wodzą st. sierż. Szczepana Rybki nieopodał pola zrzutowego wykonali kilka bunkrów ziemnych. Nadzór nad pracami przygotowawczymi prowadził por. Alfred Furmański. Dwukrotnej kontroli dokonał mjr Jan Kamiński.

13 września 1943 r. radio BBC nadało piosenkę „Piechota...”, która była sygnałem do czuwania. W nocy łącznik Lech Palinkiewicz przekazał hasło por. Furmańskiemu. Rankiem 14 września hasło przekazano Stefanowi Olsztyńskiemu i Kazimierzowi Witkowskiemu. O godz. 17.45 stacja BBC powtórzyła melodię. Było to znakiem, że w najbliższą noc odbędzie się zrzut broni. O godz. 20.00 partyzanci z drużyny K. Witkowskiego oraz z drużyn ze sąsiednich wiosek wyruszyli do Janowa. O godz. 21.30 z gajówki przeniesiono wcześniej przygotowany sprzęt w rejon zrzutowiska. Na skraju lasu, w miejscu zniszczonej przez Niemców kapliczki, partyzanci złożyli przysięgę oraz ślub, że gdy akcja powiedzie się, kapliczka zostanie odbudowana.

Zrzutu broni nad Janowem dla średzkiego inspektoratu AK dokonał brytyjski samolot Halifax NR S-172, startujący z Tempsford pod Londynem, a dowodzony przez pilota Pitta z Nowej Zelandii.

Na zrzutowisku 36 partyzantów zajęło przygotowane miejsca. Miano porozumiewać się systemem świateł w alfabecie Morse’a: lotnik podać miał literę „R”, zaś partyzanci literę „K”. Doszło jednak do pewnego nieporozumienia, gdyż lotnik kilka razy manewrował, ażeby dokonać nalotu nad placówkę. Tymczasem nad placówką o północy przeleciał inny samolot. Właściwy przyleciał o godz. 0.48 ze strony Drążgowa, jednak po zatoczeniu łuku poleciał w kierunku Środy, po czym powrócił i dał sygnał świetlny. Samolot dokonał na spadochronach zrzutu 6 zasobników. Po zawróceniu zrzucił jeszcze 6 kolejnych.

Partyzanci znaleźli tylko 11 zasobników. Do świtu zbierano zawartość zrzutu. Uzyskano 2 lekkie karabiny maszynowe Bren, 18 pistoletów maszynowych „Sten”, 20 pistoletów, 40 granatów ręcznych, 76 granatów przeciwpancernych, 118 kg materiałów wybuchowych z zapalnikami, radiostację, 2 pistolety z tłumikami, 6 map okręgu poznańskiego. Dwunastego kontenera poszukiwano na wschód od drogi Kostrzyn – Środa, jednak bez skutku. Sz. Rybak sprawdził jeszcze pole zrzutu. Furmański myśląc, że akcja się udała wrócił do kwatery w Staniszewie. Pchor. Edward Niesobski odebrał w punkcie kontaktowym od Furmańskiego meldunek i przekazał go do Poznania.

Niestety okazało się, że policja w Dominowie uzyskała meldunki od zawiadowcy stacji kolejowej w Gułtowach oraz od zarządcy majątku w Drżągowie o przelocie obcego samolotu. W południe w okolicę Janowa zjechała policja i straż wiejska, a także gestapo z Poznania. Wszczęto poszukiwania myśląc, że był to zrzut skoczków spadochronowych. W akcji brało udział ponad 100 osób. Na skraju lasu odkryto ziemiankę, w której schowano łopaty. Aresztowano wszystkich pracowników leśnych: Wawrzyńca Chałupkę, braci Edwarda i Zbigniewa Matłowskich, Z. Kubsza i Z. Kalwaka. Chałupka podczas ucieczki ze stodoły został zastrzelony na polu. Wieczorem aresztowano A. Furmańskiego, M. Matłowskiego i A. Wielgosza. Grupy poszukiwawcze znalazły kolejne skrytki ziemne z materiałami ze zrzutu. Sz. Rybakowi udało się uciec przed aresztowaniem. Pozostałych przewieziono do Poznania do Fortu VII, gdzie poddawano ich torturom. W następnym czasie nastąpiły kolejne aresztowania w Średzkim Inspektoracie AK, co doprowadziło do jego likwidacji. Z Inspektoratu Średzkiego AK aresztowano ponad 170 osób. Z placówki nekielskiej aresztowano 23 osoby.

Akcja w składzie amunicji w lesie nekielskim

W 1943 r. Niemcy przystąpili w lasach nekielsko-czerzeniejewskich, wzdłuż szosy nieopodal leśniczówki Starzenina, do budowy ogromnych magazynów amunicji. Obiekt ten zajmował obszar kilkudziesięciu hektarów. Włączony został do pasa obronnego „Twierdzy Poznań”, przewidzianego dla nowej linii obronnej przed zbliżającym się frontem. Przy budowie zatrudniano Ukraińców i członków „Reichsarbeitsdienst” z Czerniejewa. Budowę obiektu rozpoznał wywiad radziecki, dokonując tutaj zrzutu spadochroniarzy.

O północy 2 grudnia 1944 r. partyzanci z lasów nekielsko-czerzeniejewskich zaatakowali posterunek wojskowy przy składzie amunicji niedaleko Grabów. Gdy na posterunku dokonywano zmiany warty, z lasu wybiegła grupa 12 partyzantów uzbrojonych w granaty i pistolety. Wezwali oni Niemców do oddania broni. Ci po krótkiej chwili zamieszania otworzyli ogień. Partyzanci odpowiedzieli tym samym. Wartownicy zostali zabici. Tej samej nocy partyzanci wysadzili część składów amunicji. Nastąpił potężny wybuch. Partyzanci wycofali się w kierunku Nekli, a później zmienili kierunek marszu. Rankiem na miejsce zaatakowanego posterunku przybyły ciężarówki z wojskiem i policją. Do południa ściągnięto także liczne grupy „Selbstschutzu” z powiatów gnieźnieńskiego, średzkiego i wrzesińskiego. W akcji brały udział wojsko i szkoła policyjna z Gniezna (444 osoby), policja i Selbstschutz z Gniezna (105 osób), policja z Wrześni (20 osób), policja ze Swarzędza (17 osób) oraz policja z Nekli i Kostrzyna. Przeprowadzono masową obławę w lasach nekielsko-czerzeniejewskich.

Dowództwo nad operacją objął kpt. Mueller z Nekli. Pierwotnie poszukiwania odbywały się w kierunku leśniczówki Jezierce. Następnie przeczesano las przy drodze Czarniejewo-Nekla. Na jednej drodze leśnej, prowadzącej do Nekli, natrafiono na ślady partyzantów. Jednak ślad się urwał. Wieczorem natrafiono na trop prowadzący w odwrotnym kierunku, w stronę Grabów. Niemcy nie mogli ustalić kierunku ucieczki partyzantów i operację zakończono.

Po tym wydarzeniu Niemcy zarządzili pełnienie wart nocnych przy składach amunicji w liczbie 1 Niemiec i 3-4 Polaków.

WYZWOLENIE NEKLI

W połowie stycznia 1945 r. ruszyła znad Wisły w kierunku zachodnim ofensywa wojsk Armii Czerwonej. 17 stycznia ukazały się w Nekli ostatnie niemieckie gazety. Dwa dni później władze hitlerowskie w Środzie wydały rozkaz ewakuacji Niemców z Nekli. Ludność cywilna ewakuowała się drogą na Środę, Zaniemyśl, Śrem, natomiast wojsko wyjechało do Poznania. Ostatni pociąg odjechał przed godziną 10.00. Uciekający Niemcy pozostawiali na drogach dobytek, wozy i samochody, którym zabrakło paliwa.

Przez Neklę 20 stycznia masowo przejeżdżały kolumny taborów wojskowych wycofujących się z Wrześni, kierując się stroną Nekielskiej. Rano w poniedziałek Niemcy wysadzili w powietrze ładunki amunicji zgromadzonej w lasach nekielskich.

W tym czasie ze wschodu od strony Konina zbliżały się wojska I Frontu Białoruskiego pod dowództwem Gieorgija Żukowa, w składzie 8. armii gwardii generała Wasilija Czujkowa i 69 armii ogólnowojskowej gen. Władimira Kołpakczy oraz 1. armii pancernej z batalionami pancernymi i zmotoryzowaną piechotą pod dowództwem gen. Michaiła Katukowa. Od strony Zagórowa i Pyzdr przybyła 1. brygada pancerna gen. Mikołaja Tiemnika. W nocy z 21 na 22 stycznia wyzwolono już Wrześnię. Rankiem od wschodu wkroczyły wojska 82. dywizji piechoty gwardii z 29. korpusu gwardii gen. Afanasija Szemienkowa. Następnie wojska Armii Czerwonej kierowały się bezpośrednio w stronę Poznania.

Wczesnym rankiem 22 stycznia trwała kanonada ostrzałów artyleryjskich Armii Czerwonej. O godzinie 6.30 zaległa cisza. Po godzinie 7.00 do Nekli od strony Wrześni wjechał pierwszy czołg radziecki, który przejechał z dużą szybkością przez wieś, a po nim wjechały następne. Doszło do strzelaniny z Niemcami, którzy zostali zepchnięci do zwirowni przy drodze poznańskiej. Około godziny 9.00 drogami prowadzącymi od Czarniejewa, Wrześni i Środy nadciągnęły kolejne czołgi. We wsi nastąpił chaos. Część mieszkańców z radością witała żołnierzy radzieckich, przypinając im do płaszczy i kurtek białoczerwone kokardki.

W OKRESIE POLSKIEJ RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ (1945-1989)

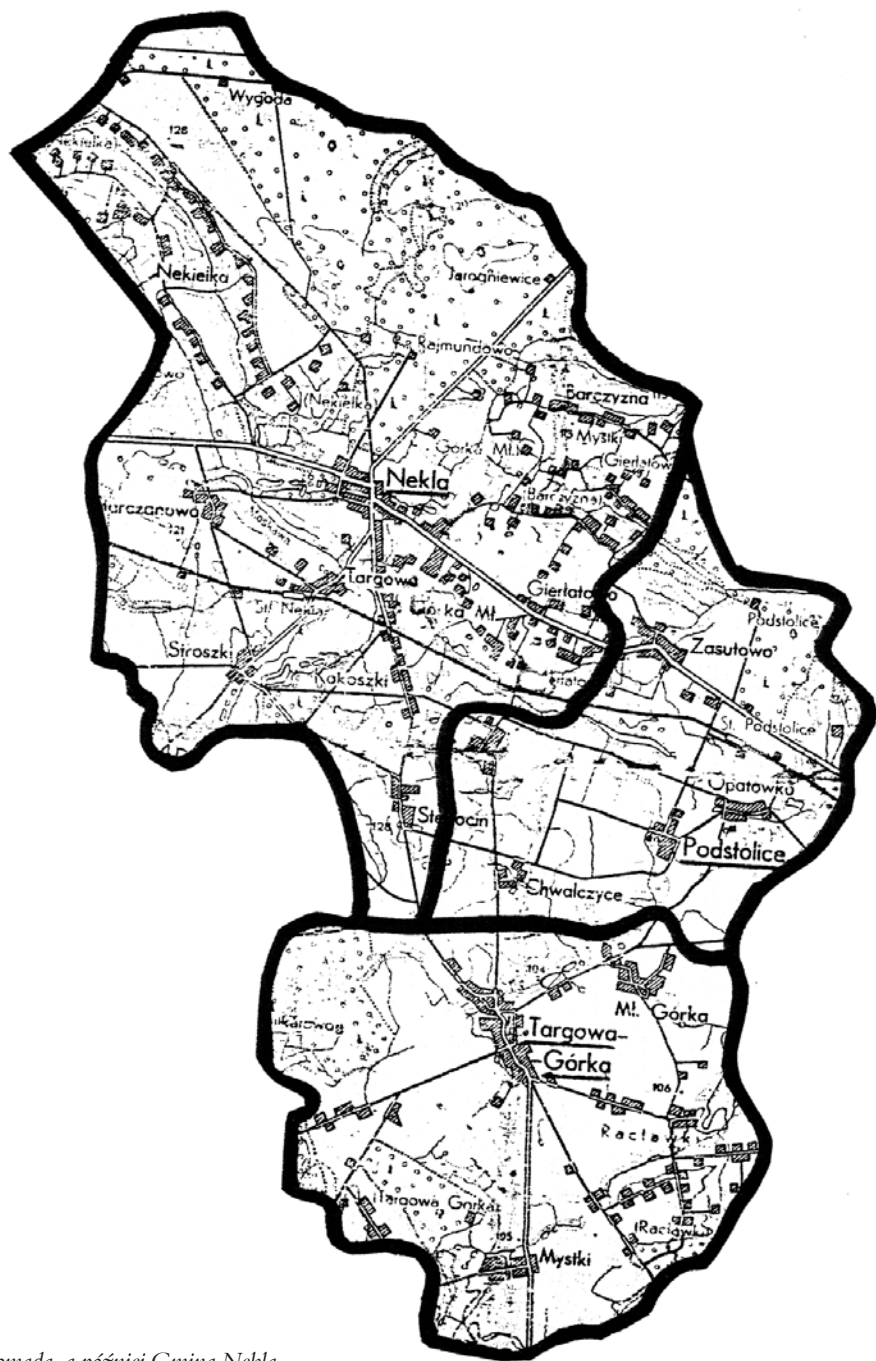
STATUS ADMINISTRACYJNY

24 stycznia 1945 r. uformował się Tymczasowy Komitet Porządkowy, który przybrał nazwę Narodowy Komitet Polski. W jego skład weszli: Bolesław Majchrzak, Kazimierz Szumigała, ks. Wacław Pszynicznyński, Franciszek Zmyślony, Szczepan Kukiełka, Kazimierz Szulc, Franciszek Koperski, Marian Wysocki, Władysław Majewski, Jan Tomczak. W komitecie działały 4 oddziały: porządkowy, bezpieczeństwa publicznego, opieki nad opuszczonymi gospodarstwami oraz gospodarczy i aprowizacyjny. Siedziba władzy ulokowała się na plebanii.

Wprowadzono zaopatrzenie w mąkę i chleb. Uruchomiono kuchnię, która wydawała dziennie około 150 bezpłatnych posiłków. Rozpoczął działalność także punkt sanitarny. Opróżniono kościół parafialny, który przez Niemców zamieniony był na magazyn mundurowo-wyposażeniowy.

Powstała Milicja Ludowa. Jej komendantem został p. Kliks, przedwojenny komendant policji. Jednak pierwsze dni od wyzwolenia spod okupacji hitlerowskiej nadal były dniami niepokoju dla mieszkańców. Ledwo co uciekli Niemcy, a teraz żołnierze radzieccy stali się postrachem ludności. Zorganizowana w Nekli komenda wojsk radzieckich nie była w stanie zapanować nad wyczynami swoich żołnierzy. Wielu z nich nazbierało w kanistry po benzynie zapasy spirytusu z przestrzelonych zbiorników miejscowej gorzelni. Często pijani żołnierze Armii Czerwonej sami dokonywali grabieży, gwałtów, a także morderstw. Rozwydrzeni radzieccy żołdacy w nocy 28 stycznia zastrzelili w Barczyźnie Felicję Kordus (35 lat), jej siostrę Janinę Lisiak oraz ich znajomego Konstantego Koszutskiego z Kępna, który wracając z robót w Niemczech zatrzymał się tutaj na odpoczynek. Najmłodsza siostra zamordowanych zdołała zbiec do Nekli. Tego samego dnia zginął od wybuchu granatu na podwórku chłopiec Zenon Tądrowski. Pomimo tragicznych wydarzeń życie powoli powracało do normy.

W latach 1945-50 administracja wiejska działała w oparciu o ustawę z 23 marca 1933 r., a gminą kierował zarząd z wójtem na czele. Na podstawie dekretu PKWN z 11 listopada 1944 r. powstały nowe gminne Rady Narodowe. Pierwsze posiedzenie tymczasowej Rady Narodowej, wybranej na publicznym

Gromada, a później Gmina Nekla

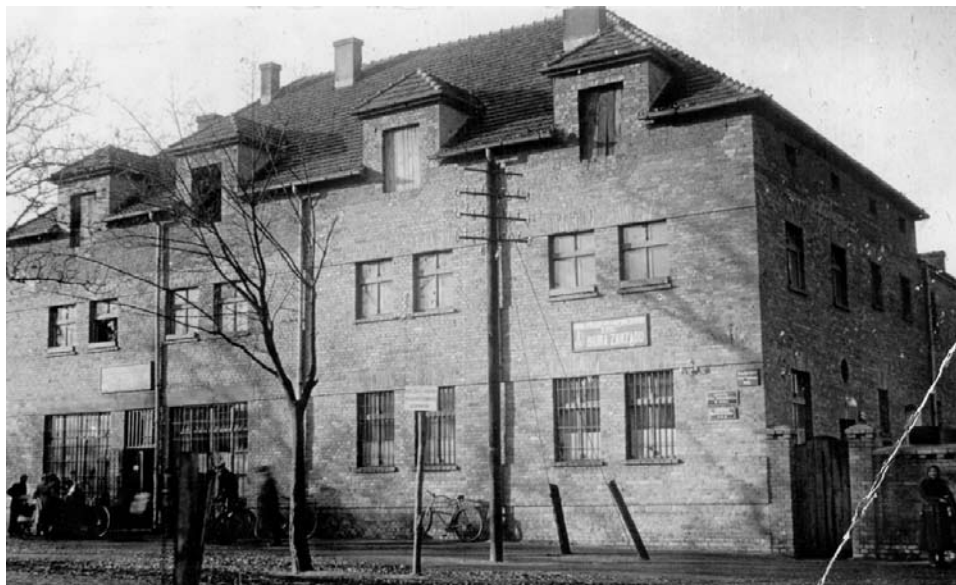
w powiecie urzędzińskim powstała w 1960-1962 r. z połączenia gromad Nekla, Podstolice i Targowa Góra

zebraniu, odbyło się 22 lutego 1945 r. Tymczasowa rada sprawowała władzę do 25 marca 1945 r., kiedy to wybrano nową radę zgodnie z ustawą o organizacji rad narodowych. Gmina podzielona była na małe gromady, na czele których stali sołtysi wybierani przez radę sołecką. Zarządzała ona majątkiem wiejskim i dochodami.

Pierwszym wójtem po wojnie został mianowany przez starostę Bolesław Majchrzak, który swoją funkcję pełnił przez niecałe dwa miesiące. W wyborach następnym wójtem obrano Franciszka Zmyślonego, a po nim wójtem gminy został Adam Szczepański. Przewodniczącym gromadzkiej rady narodowej w 1945 r. został Wincenty Kaszyński, a w 1948 r. Andrzej Bandosz. W 1950 r. urząd wójta, a wraz z nim gminy zostały zlikwidowane. Pozostały natomiast gromady. W skład gromady Nekla weszły miejscowości: Nekla, Gierłatowo, Kokoszki, Stępczin, Stroszki, Starczanowo, Dzierznica, Nekiłka. Organem administracji był przewodniczący Gromadzkiej Rady Narodowej. Został nim dotychczasowy wójt – Franciszek Zmyślony. W roku następnym przewodniczącym został Adam Szczepański, a w 1952 r. Stanisław Kubisiak.

W 1955 r. dotychczasową gminę Nekla podzielono na trzy gromady: Neklę, Gułtowy i Podstolice. Zostały one utworzone z istniejących mniejszych gromad. Na zebraniu Gromadzkiej Rady Narodowej w Nekli 26 sierpnia 1955 r. podjęto uchwałę w sprawie wyłączenia gromady Nekla z powiatu średzkiego, a włączenia do powiatu wrzesińskiego. Decydującym argumentem było lepsze połączenie z Wrześnią niż ze Środą. Decyzją Rady Ministrów 1 stycznia gromady Nekla, Podstolice (z terenu dawnej gminy Nekla) oraz gromada Targowa Górka (z terenu dawnej gminy Dominowo) zostały przesunięte z powiatu średzkiego do powiatu wrzesińskiego. Nastąpiły też niewielkie zmiany przynależności wsi. Wieś Dzierznica, dotąd w gromadzie Nekla, została przyłączona do gromady Dominowo i tym samym pozostała w powiecie średzkim. Natomiast wsie Barczyzna i Mystki z gromady Psary Polskie (wcześniej w gminie Września – Północ) zostały przyłączone do gromady Nekla. Odtąd życie społeczne, gospodarcze i kulturalne Nekli i okolic ciężać wyraźniej zaczęło ku Wrześni.

Gromadzkie Rady Narodowe w Nekli i Podstolicach wiosną 1959 r. uchwaliły chęć połączenia obu gromad w jedną. Argumentem za przyłączeniem gromady Podstolice do gromady Nekla był ich stały związek gospodarczy. Połączenie obu gromad nastąpiło 1 stycznia 1960 r. W skład gromady Nekla wchodziły następujące miejscowości: Nekla, Nekiłka, Rajmundowo, Starczanowo, Stroszki, Kokoszki, Stępczin, Gąsiorowo, Gierłatowo, Barczyzna, Zasutowo, Opatówko, Podstolice, Chwałszyce, Mała Górka. Przyniosło to wymierne korzyści dla tych miejscowości. Podobnie postąpiła rada gromadzka w Targowej Górze, wyraża-

Budynek wybudowany w 1945 r. przez Spółdzielnię Rolniczo-Handlową „Rolnik”

jąc w 1961 r. taką samą chęć przyłączenia do gromady Nekla. Połączenie obu gromad nastąpiło z dniem 1 stycznia 1962 r. Gromada Nekla powiększyła się o miejscowości: Targowa Górka, Mystki i Raclawki. Od tego momentu teren gromady Nekla, a później gminy nie ulegał już zmianom.

W 1973 r. gromadę zamieniono na gminę Nekla. Naczelnikiem gminy został Hieronim Palaczyk, który pełnił tę funkcję do 1980 r. W 1975 r. zniesiono powiaty. Nekla w ramach dwustopniowego podziału administracyjnego stała się samodzielną gminą w województwie poznańskim. W 1981 r. naczelnikiem gminy został Ryszard Kordus.

GOSPODARKA

Po II wojnie światowej, mimo zniszczeń jakie pozostawili okupanci, nastąpił szybki rozwój gospodarczy Nekli. Obszar wsi Nekla wynosił 502 hektary. Wzrastała liczba mieszkańców miejscowości. W 1945 r. wynosiła 738 mieszkańców, a na początku lat sześćdziesiątych przekroczyła 1600 mieszkańców. Po przełomie 1956 r. rozpoczęto budowę osiedla domków jednorodzinnych. Wówczas w Nekli znajdowały się 252 domy mieszkalne. Powstał społeczny komitet budowy osiedla. W 1966 r. nowe osiedle składało się z 75 domków. Nekla stawiała się dużą wsią gminną, a w zasadzie nabierała charakteru małomiasteczkowego. Jednak gospodarka Nekli najściślej związana była z rolnictwem.

Tabela 8. Liczba mieszkańców miejscowości gromady/gminy Nekla.

Miejscowość	1964 r.	1978 r.	1988 r.	Miejscowość	1964 r.	1978 r.	1988 r.
Barczyzna	197	186	113	Podstolice	319	359	377
Chwałszyce	112	123	126	Raclawki	207	219	159
Gąsiorowo	75	77	64	Rajmudowo	pod Nekiellą	7	16
Gierłatowo	318	291	209	Starczanowo	333	385	235
Kokoszki	127	125	134	Stępocin	155	160	139
Mała Górka	125	104	94	Stroszki	188	172	254
Mystki	150	152	116	Targowa Górka Mała	włączona do Nekli		
Nekiellka	383	340	242	Targowa Górka	525	520	473
Nekla	1506	1775	2845	Zasutowo	291	384	402
Opatówko	195	194	187				

W pierwszych miesiącach powojennych działalność gospodarcza była trudna i uciążliwa. Wycofujący się hitlerowcy pozostawili za sobą zdewastowane majątki i gospodarstwa chłopskie. Latem 1945 r. przeprowadzono reformę rolną. Upaństwowiony został majątek nekielski należący do Żółtowskich. Gospodarstwa poniemieckie zostały przekazane polskim rolnikom. Łączna liczba użytków rolnych w gromadzie w 1957 r. wynosiła 2 391 hektarów.

W 1966 r. na łączną powierzchnię gromady 9 716 ha grunty orne wynosiły 5 602 ha, łąki 529 ha, pastwiska 397 ha, lasy 2360 ha. 858 ha stanowiły pozostałe grunty. Reforma rolna nie odniosła jednak efektu zamierzonego przez władzę. Gospodarstwa zaoferowane rolnikom były zbyt małe, słabe gospodarczo i niewystarczalne.

Tabela 9. Statystyka gospodarstw gromady Nekla w 1964 r.

gospodarstwa	najżyźniejsze	średnie	najśłabsze
ilość gospodarstw	120	134	131
grunty	1 366 ha	1 688 ha	1 150 ha

Równocześnie nałożono na rolników zgodnie z dekretem z 30 czerwca 1951 r., świadczenia w naturze na niektóre cele publiczne. Był to tzw. szarwark. Realizowany był on poprzez przekazywanie gotówki na określony cel lub wykonanie prac np. remontu szkoły, zwózki materiałów budowlanych, opału itp.

Ludność odczuwała od dawna brak elektryczności. W 1948 r. powstał komitet i przystąpiono do elektryfikacji Nekli. Wybudowano transformator, przeciągnięto linie wysokiego napięcia. W 1966 r. w samej Nekli znajdowało

się 13 lamp ulicznych. W 1961 r. zamontowano pierwszą centralę telefoniczną. W 1955 r. zainstalowano dwa głośniki radiowe na rynku i w parku. W 1960 r. w świetlicach nadleśnictwa i Gminnej Spółdzielni pojawiły się pierwsze odbiorniki telewizyjne.

Swój rozwój Nekla zawdzięczała także korzystnemu położeniu komunikacyjnemu przy drodze oraz linii kolejowej Poznań – Warszawa. Ponadto miejscowość znajdowała się przy drodze Gniezno – Środa. W Nekli koncentrowały się też mniejsze drogi lokalne. Zaraz po wojnie przystąpiono do modernizacji i budowy nowych dróg. Zmodernizowano szosę krajową Poznań – Września oraz drogi powiatowe Nekla – Środa, Nekla – Czarniejewo, Nekla – do drogi Środa – Września, oraz pomniejsze drogi lokalne. Prace wykonywała państwowa służba drogowa oraz mieszkańcy wiosek. Złe połączenie drogowe pozostało nadal pomiędzy Neklą a Gułtowami oraz już poza granicami gminy (w Murzynie Kościelnym) między Neklą a Miłosławiem.

W latach 1971-72 przeprowadzono przez Neklę dwujezdniową drogę ekspresową Poznań – Września. Sama szosa ominęła od północy szerokim łukiem centrum Nekli.

Ludność Nekli i okolic dojeżdżała także do szkół i pracy do innych miejscowości. W 1964 r. do pracy z gromady dojeżdżało około 500 osób. Dzięki dogodnemu połączeniu drogowemu i kolejowemu dojeżdżano zwłaszcza do Wrze-

Dożynki w Nekli w latach 50. Korowód dożynkowy przy ul. Poznańskiej

śni, ale także do Kostrzyna, Swarzędza i Poznania. Słabsza komunikacja była natomiast z siedzibą powiatu w Środzie, do której można było dojechać tylko autobusem, ewentualnie samochodem. Osłabła ona jeszcze bardziej po przyłączeniu Nekli do powiatu wrzesińskiego. W przewozach pasażerskich skuteczną konkurencją dla kolei stały się przewozy organizowane przez PKS. Sama Nekla uzyskała częste połączenia autobusowe z Wrześnią i Poznaniem.

W Nekli powstało wiele przedsiębiorstw, które stały się centrami zaopatrzenia i usług dla rolnictwa. Zaraz po wojnie w 1945 r. powstała grupa, która zainicjowała powołanie Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. 5 lipca 1945 r. spółdzielnia została zarejestrowana w Sądzie Okręgowym w Poznaniu. Siedzibą spółdzielni były początkowo Podstolice. Równocześnie w 1945 r. powstała w Nekli Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa „Rolnik”. Prężnie rozwijająca się spółdzielnia pobudowała w 1945 r. budynek na sklepy i biura. W 1948 r. Spółdzielnia „Rolnik” została włączona do Gminnej Spółdzielni. Spółdzielnia przejęła z dawnego majątku Żółtowskich gorzelnię oraz ziemię orną. Ponadto posiadała sklepy spożywcze. W gorzelni urządzono wytwórnię wód gazowanych. W 1959 r. GS posiadał 15 punktów handlowych, a w 1963 r. 18 punktów, masarnię, sklep monopolowy, własny transport. Spółdzielnia rozwijała się szybko. Przybywało także nowych członków. W latach 70. przybyło wiele nowych obiektów produkcyjnych i handlowych. GS posiadała wówczas 3 sklepy spożywcze, 4 spożywczo-przemysłowe, 8 przemysłowych, 7 punktów spożywczo-przemysłowych, 5 klubokawiarni, 2 zakłady żywienia zbiorowego, a ponadto zakład dekarSKI, usług budowlanych, naprawy sprzętu gospodarstwa domowego, szewski, fotograficzny, krawiecki. Wybudowano nową piekarnię, uruchomiono masarnię, pobudowano nowe sklepy i magazyny. W 1974 r. w lesie w Podstolicach wybudowano Motel Polonia. Spółdzielnia jako jedyna w gminie przeprowadzała skup płodów rolnych, surowców wtórnych, zaopatrywała także mieszkańców we wszelkie artykuły i środki do produkcji rolnej oraz w opał i materiały budowlane.

Na terenie gminy powstały Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne w Stroszkach, Starczanowie, Chwałszycach, Podstolicach, Gąsiorowie. Członkowie, organizując spółdzielnię, wnosili swoje wkłady w postaci gruntów, inwentarza, sprzętu. Powstały także kółka rolnicze, które prowadziły uprawę na obszarze 32 hektarów. W 1964 r. na terenie gromady działało 11 kółek. Stworzyły one Międzykółkową Bazę Maszynową, która posiadała ona 4 traktory, 3 agregaty omłotowe i mniejsze maszyny rolnicze.

Obsługa maszynową gospodarstw indywidualnych zajmował się także Gminny Ośrodek Maszynowy. Prowadził on działalność usługową dla rolników.

Ośrodek wypożyczał traktory, snopowiązałki, siewniki, silniki i inne maszyny. Od 1956 r. funkcjonował jako filia Państwowego Ośrodka Maszynowego we Wrześni. W 1965 r. PZGS Września uruchomił w Nekli wytwórnię wyrobów betonowych.

Ważnym zakładem gospodarczym było Nadleśnictwo Państwowe Nekla. Powstało ono w wyniku przejęcia przez państwo lasów majątków szlacheckich Nekla, Gułtowy, Iwno, Podstolice, Targowa Górka i innych, wynoszących łącznie ponad 7 tys. hektarów, z tego na terenie gromady Nekla około 2,5 tys. hektarów.

Z gospodarką leśną związane było przetwórstwo drewna. Potrzeby te zaspokajał tartak w Nekli, który po wojnie został włączony w ramy Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Produkcji Pomocniczej z Poznania, a następnie Przedsiębiorstwa Budownictwa Komunalnego Poznań Wilda.

W ramach Gminnej Spółdzielni w Dominowie działał młyn w Nekli. Ponadto funkcjonowała zlewnia mleka należąca do Spółdzielni Mleczarskiej we Wrześni.

Obsługą finansową Nekli i okolicy zajmował się Bank Spółdzielczy, który odnowił swoją działalność w 1952 r., przejmując z Gminnej Kasy Spółdzielczej w Kostrzynie aktywa i pasywa. W 1956 r. zmieniono nazwę na Kasę Spółdzielczą, a w 1958 r. na Bank Spółdzielczy w Nekli. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych bank udzielał kredytów krótkoterminowych na kontraktację roślinną i zwierzęcą, zakup nawozów itp. W 1967 r. wybudowano nową siedzibę banku przy ul. Zawodzie, powiększoną w drugiej połowie lat 80. W 1975 r. Bank Spółdzielczy wszedł w struktury Banku Gospodarki Żywnościowej. Rolnicy mogli odtąd załatwiać tutaj wszystkie czynności finansowe.

Od 1952 r. działał w Nekli Punkt Lecznicy Zwierząt, przekształcony później w Przychodnię Weterynaryjną. Obsługę pełnił lekarz weterynarii i technik weterynarii. Funkcjonowały także stacje kopulacyjne dla zwierząt w Nekli, Stępcinie, Nekielce, Zasutowie, Targowej Górcie, Raclawkach.

Społeczeństwo nekielskie zaangażowane było w akcje siewne, sanitarno-porządkowe, żniwne, przeciw stoncy. Wszystkimi akcjami kierowała Rada Narodowa. W tym celu ustanawiała różne uchwały. Np. w 1955 r. dla zwalczania stonki uchwaliła, że *w przypadku znalezienia stonki, tj. chrząszcza, jaj lub larw należy miejsce to zaznaczyć, zebrać okazy i dostarczyć do Prezydium oraz przystąpić do natychmiastowego zlikwidowania ogniska.*

Działające w Nekli rzemiosło nastawione było na zaspakajanie potrzeb mieszkańców. Stopniowo zwiększała się liczba rzemieślników i zakres wykonywanych profesji.

Tabela 10. Rzemieślnicy w Nekli

1964 r	1971 r.	1964 r	1971 r.
2 kowali	4 kowali	–	8 murarzy
2 kołodziejów	2 kołodziejów	–	2 elektryków
5 stolarzy		–	3 krawców
1 fryzjer	2 fryzjerów	–	3 betoniarzy
2 ślusarzy	3 ślusarzy		

W latach osiemdziesiątych powstały nowe zakłady rzemieślnicze. Niektóre z nich szeroko rozwinęły swoją działalność. Należą do nich Kos Elektrosystem i Karlik Elektrotechnik, produkujące sprzęt elektroinstalacyjny.

Wzrastała także liczba sklepów handlowych. Po wojnie powrócili do pracy dawni handlowcy, jednak w wyniku planowanej działalności władz, by wyeliminować handel prywatny, znacznie go ograniczono. Od początku lat pięćdziesiątych monopolistą w sferze handlu stała się Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”. W 1971 r. prowadziła ona 3 sklepy spożywcze, mięsny, nabiałowy, gospodarstwa domowego, papierniczy, odzieżowy, pasmanterię, radiowo-telewizyjny, meblowy. Sprzedaż towarów całkowicie kontrolowana była przez władzę. Ona także narzucała ich ceny. Prowadzono ściśle statystyki sprzedaży. Na ich podstawie decydowano w jakim sklepie ile ma być towaru, jaki sklep utworzyć czy zlikwidować. Planowano także, jakie artykuły gospodarstwa domowego mają się znaleźć w mieszkaniach obywateli.

Tabela 11. Przykład statystyki w sklepach gospodarstwa domowego GS

Sprzedany artykuł	1987 r.	1988 r.	Sprzedany artykuł	1987 r.	1988 r.
pralkowirówka	5	4	telewizor	58	32
automat	52	60	chłodziarka	74	52
wirówka	21	25	zamrażarka	26	29
pralka wirnikowa	65	43			

Gmina Nekla uczestniczyła w konkursie „Poznański porządek”, mającym na celu podnieść jej estetykę. Przeprowadzano także inne akcje porządkowe na terenie gminy. W 1980 r. gmina przystąpiła do konkursu „Mistrz gospodarności”.

ORGANIZACJE POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Po wojnie na terenie Nekli zorganizowała się komórka Polskiej Partii Robotniczej, od 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Jej głównym zadaniem było powoływanie do życia rad narodowych. Partia wzięła aktywny udział

w przeprowadzaniu reformy rolnej. Powstał Komitet Gromadzki oraz Komitet Gminny PZPR. Podstawowa organizacja partyjna działa przy Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

Znaczącą partią było także Polskie Stronnictwo Ludowe, od 1949 r. zwane Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym. Prowadziło ono inicjatywy rozwoju gospodarczego Nekli i okolicznych wsi. W 1966 r. odbyła się uroczystość wręczenia sztandaru Gromadzkim Komitetowi ZSL w Nekli. Mniejsze znaczenie posiadało Stronnictwo Demokratyczne. Ponadto swoje oddziały w Nekli miała Liga Kobiet oraz Związek Młodzieży Wiejskiej. 16 października 1980 r. w byłym Zakładzie Utrzymania Ulic w Starczanowie powstała organizacja Niezależnego Samodzielnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Wkrótce powstały kolejne komórki „Solidarności”: w Gminnej Spółdzielni. 25 stycznia 1981 r. powstał Związek Zawodowy „Solidarność” Rolników Indywidualnych. 13 grudnia 1981 r. w wyniku wprowadzenia stanu wojennego związki zawodowe musiały zawiesić działalność.

Żołnierze walczący na frontach II wojny światowej zrzeszeni byli w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Już 4 kwietnia 1945 r. odrodziła się Ochotnicza Straż Pożarna w Nekli. W maju 1948 r. strażacy otrzymali od Zarządu Gminy samochód bojowy marki Ford. W 1959 r. został on wycofany z użytku. W zamian OSP otrzymała samochód marki mercedes. W 1957 r. postanowiono wybudować nową strażnicę dla zmechanizowanego sprzętu pożarniczego. W maju 1965 r. rozpoczęto budowę strażnicy. 13 listopada 1966 r. uroczyście wmurowano akt erekcyjny. Rok później druhowie nekielscy otrzymali od Komendy Wojewódzkiej Straży Pożarnej nowy wóz bojowy marki star 25 i nową motopompę. W rocznicę 40-lecia OSP Nekla 18 maja 1969 r. oddano do użytku nową strażnicę. W 1979 r. strażacy otrzymali nowy samochód marki star 244, ale w okresie stanu wojennego władze państwowe zabrały samochód, przekazując go milicji. Przemalowany na zielono pełnił rolę wozu bojowego przy rozpędzaniu tłumów na ulicach miast. W zamian za niego OSP otrzymała samochód jelcz. Kolejny wóz pożarniczy jednostka otrzymała w 1989 r. Był to samochód marki star 244.

17 maja 1989 r., w jubileusz 60-lecia istnienia OSP Nekla, Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych odznaczył jednostkę złotym medalem „Za zasługi dla pożarnictwa”.

OŚWIATA

Przedszkole w Nekli powstało 1 stycznia 1948 r. Swoją siedzibę uzyskało w pałacu Żółtowskich. Kierownikiem placówki została pani Irena Piątkówna-

Grzeškowiak. W pierwszym roku pracy do przedszkola uczęszczało 44 dzieci. W latach pięćdziesiątych powstają dwa oddziały przedszkolne. W 1969 r. zwiększono również liczbę godzin pracy przedszkola do 9 godzin, aby móc odciążyć pracujących rodziców. W 1973 r. liczba oddziałów wzrosła do 3, a w 1976 r. do 4. W następnym roku wychowaniem przedszkolnym objęto sześciolatki. Od 1978 r. w przedszkolu funkcjonowało 5 oddziałów. Przedszkole podjęło współpracę z Nekielskim Ośrodkiem Kultury w organizowaniu baliku, Dnia Babci, Dnia Matki, Dnia Dziecka. 31 maja 1980 r. przedszkole otrzymało imię „Miś Uszatek”. Od 1986 r. placówka posiadała 6 oddziałów. W 1986 r. doszły nowe pomieszczenia.

Szkoła została otwarta w marcu 1945 r. zadanie to powierzono pani Sewerynie Szczepańskiej. Niestety, sprzęty szkolne były zniszczone. Dzieci musiały siedzieć na wypożyczonych ławach. Stopniowo uzupełniano wyposażenie szkoły w pomoce i przybory. W 1949 r. zakupiono odbiornik radiowy. Szkoła borykała się jednak z trudnościami lokalowymi. Uczniowie uczyli się w czterech punktach Nekli. 312 uczniów w roku szkolnym 1957/58 uczęszczało do 11 oddziałów, które na zmiany uczyły się w 8 izbach lekcyjnych. W 1960 r. powstał Komitet Budowy Szkoły. Nowy parterowy budynek szkolny z domem mieszkalnym dla dwóch rodzin nauczycielskich przy ul. Szczepańskiego oddano jesienią 1965 r. Budynek szkolny posiadał 7 izb lekcyjnych, gabinet fizyczno-chemiczny, salę

Budynek nowej Szkoły Podstawowej, oddany do użytku 11 listopada 1965 r.

zając praktyczno-technicznych, bibliotekę, świetlicę, kuchnię, pokój nauczycielski i gabinet lekarski oraz salę gimnastyczną z szatnią i natryskami. 28 maja 1967 r. szkoła otrzymała imię Marii Konopnickiej. W 1973 r. zlikwidowano punkty szkolne w Barczyźnie i Nekielsce. Utworzono wówczas w Nekli Zbiorczą Szkołę Gminną. W 1978 r. pobudowano Dom Nauczyciela z 8 mieszkaniami. W 1980 r. rozbudowano szkołę o piętrowe skrzydło, w którym mieściły się na parterze pracownie j. polskiego, j. rosyjskiego, matematyki, zaś na piętrze pracownie plastyki, biologii, historii, geografii i fizyki. W nowym skrzydle znalazły się również biblioteka, czytelnia, izba pamięci i tradycji szkoły, pokój nauczycielski. Wzrastała także liczba kadry nauczycielskiej: od 5 w 1945 r., 8 w 1955 r., 22 w 1965 r., 29 w 1975 r., do 36 nauczycieli w 1980 r. Liczba uczniów wynosiła w 1953 r. – 239, w 1967 – 420 uczniów. Od 1976 r. najlepszym uczniom w szkole przyznawany jest tytuł „Prymusa Szkoły”. 24 maja 1979 r. ZSG otrzymała sztandar. W latach 1981/82 starą szkołę przy ul. Poznańskiej zamieniono na dom nauczyciela.

KULTURA I SPORT

W maju 1948 r. powstał Komitet Założenia Biblioteki Publicznej. Przewodniczącym został wójt Franciszek Zmyślony. Zorganizowanie biblioteki powierzone pani Zofii Matuszak. Biblioteka uzyskała dla siebie niektóre pomieszczenia w pałacu. Pierwsze 250 książek uzyskano od Ministerstwa Oświaty, następne 500 uzyskano z biblioteki powiatowej w Środzie. W 1955 r. przyznano bibliotece pełen etat biblioteczny. Biblioteka posiadała filię w Targowej Górcie oraz punkty biblioteczne w Gierłatowie, Kokoszkach, Stępcinie, Podstolicach, Zasutowie, Barczyźnie. W 1958 r. zbiory biblioteki wynosiły już ponad 4 tys. woluminów. Z księżnicy korzystało około 300 czytelników. W latach siedemdziesiątych liczba woluminów przekroczyła daleko 10 tys., a 10 lat później ponad 15 tys., wraz z filią 20 tys. Liczba czytelników wynosiła ponad 700, wraz z filią 1000 osób. Biblioteka stała się ogólnodostępnym centrum kulturalnym. Organizowała okolicznościowe wieczornice, referaty z różnych dziedzin, wystawy. Zapraszano ciekawe osoby, np. Eugeniusza Pauksztę, Gerarda Górnickiego. Utrzymywano stałą współpracę z przedszkolem i szkołą.

Namiastkę życia kulturalnego propagowały także świetlice wiejskie, gdzie mieszkańcy wsi mogli spędzać wolny czas, poczytać prasę, porozmawiać. Po wojnie powstał chór ludowy pod kierownictwem pana Szczepańskiego, który czasami występował w ludowych imprezach.

W 1973 r. powstał Gminny Ośrodek Kultury. W 1976 r. na jego potrzeby adaptowano zabytkową wozownię dworską. W 1984 r. ośrodek przyjął nazwę Nekielski Ośrodek Kultury. Organizował on występy zespołów muzycznych,

Nowe osiedle domków jednorodzinnych

obchody świąt, dyskoteki, projekcje filmów. W ośrodku kultury działało ognisko muzyczne, Koło Miłośników Nekli. Ośrodek kultury rozszerzał swoją działalność na różne obszary życia kulturalnego. Powstały później zespół pieśni i tańca „Wielkopolanie”, zespół muzyczny „Amator”, „Kapela Ludowa”, dziecięcy zespół piosenki i ruchu, radioklub harcerski. Prowadzono kursy językowe, ponadto przy ośrodku działała sekcja piłki siatkowej. Od 1984 r. NOK organizuje corocznie Nekielski Jarmark Różności jako imprezę plenerową. Podczas niej występują różne zaproszone osoby, zespoły i kapele muzyczne. Ponadto szerokiej publiczności mogły zaprezentować się miejscowe zespoły kulturalne i sportowe. W ośrodku kultury swoją siedzibę znalazły ZBOWiD i Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Nekielskiej oraz Klub Rolnika.

Krzewieniem i popularyzacją sportu zajmowały się szczególnie Ludowy Zespół Sportowy oraz sekcje sportowe działające przy NOK-u, a także szkolni wuści. W ramach gminnych imprez sportowych organizowano biegi „O puchar wiosny”, turnieje piłki nożnej z okazji 1 Maja i 22 Lipca, turnieje szachowe i zawody strzeleckie.

OPIEKA ZDROWOTNA

Zaraz po wyzwoleniu w pomieszczeniach pałacu Żółtowskich zorganizowano punkt felczerski. Pracę tutaj znalazł felczer Domardzki, a później Ogórkowski.

Apteka zbudowana częściowo w czynie społecznym w 1988 r.

W poważniejszych sprawach przyjeżdżali do Nekli lekarze z Wrześni (Nowackiewicz) oraz z Kostrzyna (Jeziński). Otwarto również punkt stomatologiczny, gdzie pracowali lek. Piechowiak i pani Maria Hofman. Położnictwem od 1939 r. zajmowała się położna Alfreda Kuberowa. W sierpniu 1956 r. w punkcie zaczęła pracę pielęgniarka Ludwika Kajdan. Od października 1957 r. na stałe rozpoczął pracę lekarz med. Stefan Leszczyński. Odtąd punkt felczerski zmienił się w Ośrodek Zdrowia. Znajdowały się tutaj Stacja Opieki nad Matką i Dzieckiem, gabinet stomatologiczny oraz punkt apteczny. W 1958 r. w jego ramach zorganizowano dojazdowy punkt felczerski w Targowej Górze. W 1967 r. w ośrodku działały już oprócz poradni ogólnej poradnie „D”, „C”, stomatologiczna, gabinet fizykoterapii, laboratorium i punkt apteczny. Ośrodek Zdrowia swoim zasięgiem obejmował nie tylko gromadę/gminę Nekla, ale także niektóre wsie z powiatu średzkiego. W 1988 r. mieszkańcy Nekli i okolic wspomogli finansowo budowę bloku, w którym swoją siedzibę znalazła apteka.

PARAFIA

Życie religijne odrodziło się zaraz po wypędzeniu okupanta. Kościół parafialny, który hitlerowcy zamienili na magazyn, został opróżniony ze składowanych tam towarów. Większość z nich zabrali radzieccy żołnierze. Od kwietnia 1955 r. proboszczem parafii był ks. Edmund Bartosiak, dotychczasowy administrator

parafii w niedalekim Czerlejnieniu. W następnym roku przystąpiono do gruntownego remontu świątyni. Odświeżono tynki, wymalowano wnętrze, odnowiono żyrandol i lichtarz, przebudowano konfesjonał, wyremontowano organy, naprawiono płot wokół cmentarza kościelnego. W tym samym roku odbyła się wizytacja pasterska biskupa Franciszka Jedwabskiego. 24 sierpnia 1958 r. zbezzczeszczono grobowiec rodziny Żółtowskich, znajdujący się w podziemiach kościoła. W 1958 r. ukończono odnawianie ołtarzy, ambony, drogi krzyżowej. W 1962 r. przeprowadzono kolejne odnowienie murów zewnętrznych. Następną kanoniczną wizytację przeprowadził w 1964 r. biskup Tadeusz Etter. Rok później na terenie parafii nekielskiej zdarzył się nieszczęśliwy wypadek. Na szosie poznańskiej zdarzył się z traktorem samochód wiozący arcybiskupa poznańskiego Antoniego Baraniaka i biskupa Tadeusza Etter. Obaj dostojnicy kościoła zostali ranni. W 1966 r. parafia obchodziła Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski, przygotowując się do niego poprzez rekolekcje i zawierzenie się NMP przez odnawianie ślubów jasnogórskich. W 1971 r. przełożono dachówki na kościele. Wewnątrz założono ogrzewanie elektryczne. 31 grudnia 1971 r. w kryptach grobowych pochowana została Rozalia Żółtowska. Zgodnie z życzeniem rodziny kryptę zamurowano. W 1972 r. przystąpiono do renowacji wnętrza świątyni. Następną wizytacja kanoniczna odbyła się w 1974 r., przeprowadził ją biskup Tadeusz Etter. W 1977 r. od 19 do 20 maja parafię nekielską nawiedziła kopia cudownego obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej. Na tę historyczną uroczystość parafianie przygotowywali się poprzez misje parafialne prowadzone przez księży salezjanów z Kutna. Kopia cudownego obrazu przyjechała do Nekli z Siedlca 19 maja. Przywitała ją rzesza wiernych parafian. Proboszcz parafii siedleckiej przekazał obraz proboszczowi nekielskiemu ks. Edmundowi Bartosiakowi.

Podczas pielgrzymki do Ojczyzny papieża Jana Pawła II w 1979 r. parafianie nekielscy licznie wzięli udział w spotkaniu z Ojcem św. w Gnieźnie. Na dowód wdzięczności przybycia głowy Kościoła do Polski udekorowali kościół, krzyże, figury przydrożne oraz domy. Liczna liczba parafian przystąpiła także do sakramentu spowiedzi i eucharystii. W 1980 r. dawny budynek gospodarczy na plebanii przekształcono w salkę katechetyczną. W 1983 r. biskup Zdzisław Fortuniak przeprowadził wizytację pasterską. 27 kwietnia 1983 r. zmarł w szpitalu wrzesińskim proboszcz parafii ks. Edmund Bartosiak. Parafianie pożegnali swojego pasterza 30 kwietnia. Uroczystościom pogrzebowym przewodniczył biskup Zdzisław Fortuniak. 8 maja 1983 r. parafia nekielska przywitała swojego nowego proboszczą ks. Ryszarda Golińskiego, dotychczasowego proboszczą w Rogaczycach i Kochłowach.

Z początkiem roku szkolnego 1983/84 otwarto dwie nowe salki katechetyczne. Naukę religii pobierało w nich 650 dzieci ze szkoły podstawowej i 350

młodzieży ze szkół średnich. W 1986 r. proboszcz otrzymał do pomocy wikariusza. Wynikła z tego potrzeba wybudowania nowej plebanii. Zawiązał się komitet budowy. Na skutek donosu do władz budowę odwiedził przedstawiciel Wydziału ds. Wyznań Urzędu Wojewódzkiego, który wstrzymał na rok dalsze prace przy plebanii. Później budowę dokończono. W 1988 r. w ramach wizytacji kanonicznych odwiedził parafię biskup Stanisław Napierała. Stałym elementem życia parafii nekielskiej była coroczna pielgrzymka do sanktuarium Matki Bożej na Grodziszczku.

W III RZECZYPOSPOLITEJ (1989-2005)

USTRÓJ NEKLI

Samorząd terytorialny

W 1989 r. obradami „okrągłego stołu” zapoczątkowane zostały w naszym kraju zmiany ustrojowe. Na podstawie ustawy o samorządzie terytorialnym z 8 marca 1990 r. wspólnoty mieszkańców miast i gmin stały się osobowością prawną z własnym majątkiem. Wspólnoty samorządowe uzyskały także prawo ustanawiania prawa lokalnego, podatków i opłat lokalnych. Otrzymały także tzw. zadania własne, z których muszą się wywiązać.

Pierwsze wybory do władz gminnych przeprowadzono 27 maja 1990 r.; wyborcy mogli wybrać 20 radnych. Na pierwszym posiedzeniu 5 czerwca ukonstytuowała się Rada Gminy. Na przewodniczącego rady wybrano Jerzego Osypiuka. Podczas następnej sesji 18 czerwca dokonano wyboru przewodniczących komisji rady oraz wójta Ryszarda Kordusa i zarządu gminy, w skład którego we-

Budynek Urzędu Gminy w Nekli

szli: Maria Markiewicz (zastępca wójta), Czesław Borkowski, Henryk Kotowicz, Tadeusz Frąckowiak. Sekretarzem został Marian Balicki, a skarbnikiem Krystyna Michalska.

Drugie wybory do samorządu gminnego odbyły się 19 czerwca 1994 r. Tym razem wyborcy mogli wybrać 18 radnych w jednomandatowych okręgach wyborczych. Pierwsza sesja Rady Gminy II kadencji odbyła 29 czerwca 1994 r. w NOK-u. Nowo wybrani radni złożyli uroczyste ślubowanie. Na sesji wybrano przewodniczącego rady w osobie Janusza Balcerzaka oraz wójta gminy w osobie Ryszarda Kordusa.

Trzecie wybory samorządowe odbyły się 11 października 1998 r. Po raz pierwszy w wyborach tych mieszkańcy gminy głosowali także na przedstawicieli gminy do Rady Powiatu Wrzesińskiego oraz do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego.

Do samorządu gminnego swoich kandydatów wystawiły następujące komitety wyborcze: Ludowy Komitet Wyborczy, Nasza Gmina, Samorządowcy Gminy Nekla, Czas na Nas, Komitet Wyborczy Poznańska, Nasza wieś Podstolice, Na rzecz Tomasza Małeckiego, Moja wieś Zasutowo. Do samorządu powiatowego wystartowali członkowie komitetów: Lista Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Przymierze Społeczne PSL-UP-KPEiR, Komitet Wyborczy Ziemia Wrzesińska. Na pierwszej sesji wybrano na przewodniczącego rady Romana Kuszaka, a na wójta gminy Ryszarda Kordusa.

Czwarte wybory do samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego odbyły się 27 października 2002 r. Do rady miasta i gminy społeczeństwo wybrało: Juliana Wsolaka, Józefa Wolniakowskiego, Stanisława Stefańskiego, Tadeusza Kaźmierczka, Gerarda Grzeszczyka, Helenę Nowak, Arkadiusza Hulewicza, Adama Stefaniaka, Krzysztofa Jagiełę, Zdzisława Tądrońskiego, Mariana Juszczaka, Stanisława Warczyńskiego, Adama Stanisława Myszkera, Marka Roszaka, Dariusza Kruka. Po raz pierwszy mieszkańcy gminy mogli bezpośrednio wybierać burmistrza miasta i gminy. Na to stanowisko kandydowało sześć osób. Jednak nie wybrano burmistrza, ponieważ żaden z kandydatów nie otrzymał więcej niż połowy ważnie oddanych głosów, dlatego też 10 listopada ponowiono głosowanie. Wzięli w nim udział dwaj kandydaci, którzy otrzymali największe liczby głosów: Janusz Balcerzak zgłoszony przez Komitet Wyborczy Wyborców „Razem” oraz Marian Balicki zgłoszony przez Komitet Wyborczy Wyborców „Nasza Gmina”. Mieszkańcy miasta i gminy na swojego burmistrza wybrali Mariana Balickiego.

Ustawa o samorządzie terytorialnym określiła także kompetencje sołectw. Organem uchwałodawczym sołectwa było zebranie wiejskie, a wykonawczym sołtys,

wspomagany przez radę sołecką. W 1990 r. na sołtysa Nekli wybrano Kazimierza Ochowiaka, który swoją funkcję pełnił jeszcze w następnych kadencjach.

Przynależność administracyjna

Gmina Nekla wchodziła w skład województwa poznańskiego. Po wprowadzeniu w 1990 r. reformy samorządowej została przypisana do administracji rządowej Urzędu Rejonowego we Wrześni. W związku z planowaną reformą administracji terenowej, powstały w Środzie Wlkp. Komitet Reaktywowania Powiatu Środa Wielkopolska dążył w swoich działaniach do włączenia m.in. gminy Nekla do tego powiatu. W odpowiedzi władze Nekli oraz mieszkańcy wyrazili ostry sprzeciw, źle wspominając zależność administracyjną od Środy Wlkp. Były nawet projekty włączenia gminy do powiatu poznańskiego. Mieszkańcy opowiadali się jednak za Wrześnią.

W wyniku przeprowadzenia reformy administracyjnej z dniem 1 stycznia 1999 r. gmina Nekla weszła w skład odrodzonego powiatu wrzesińskiego w województwie wielkopolskim.

Herb Gminy

W 1993 r. zespół redakcyjny „Przeglądu Nekielskiego” zaapelował do mieszkańców Nekli, aby zastanowili się, jaki herb miałyby przyjąć gmina Nekla. Jerzy Osypiuk - interesujący się lokalną historią - zaproponował herb składający się z trzech pól i przedstawiający herby właścicieli Nekli, którzy najbardziej wpisali się w jej historię: Odrowąż rodziny Wilkońskich, Drogosław rodziny Skórzewskich oraz Ogończyk rodziny Żółtowskich. Zwrócono się w tej sprawie o opinię do Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Towarzystwo uznało za najodpowiedniejszy herb Ogończyk. 21 kwietnia 1993 r. Rada Gminy Nekla, dla zintegrowania wszystkich mieszkańców gminy i podkreślenia więzi z przeszłością i dokonaniem przodków, przyjęła uchwałę w sprawie herbu gminy. Jako godło gminy przyjęto herb Ogończyk: w polu czerwonym na barku srebrnego półpierzścienia srebrna strzała w słup. Argumentem za przyjęciem tego herbu był fakt posiadania Nekli przez Żółtowskich, pieczętujących się tym herbem, jego występowanie na fasadzie kaplicy kołatorskiej przy kościele parafialnym, fundacji Żółtowskich oraz na pałacu tejże rodziny.

Jubileusz wójtostwa w Nekli

Podczas XXXVI sesji Rady Gminy Nekla 21 maja 1998 r. obchodzono uroczysty jubileusz z okazji 70-lecia powstania wójtostwa w Nekli. W okolicznościowych wystąpieniach przybliżono historię tworzenia wójtostwa i gminy

RZECZPOSPOLITA POLSKA

**AKT
NADANIA STATUSU MIASTA**

RADA MINISTRÓW

z dniem 1 stycznia 2000 r.

nadaje

STATUS MIASTA MIEJSCOWOŚCI **NEKLA**

W POWIECIE WRZESIŃSKIM W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM

*rozporządzeniem z dnia 21 grudnia 1999 r.
w sprawie nadania statusu miasta miejscowościom
oraz zmiany granic miast (Dz. U. Nr 110, poz. 1268).*

PREZES RADY MINISTRÓW

Jerzy Buzek

Warszawa 1 stycznia 2000 r.

Akt nadania statusu miasta z 1 stycznia 2000 r.

Nekla, a w części artystycznej przedstawiły się zespoły NOK-u. Z tej okazji w Nekielskim Ośrodku Kultury zorganizowano wystawę „Nekla i jej mieszkańcy w starej fotografii”, która cieszyła się dużym zainteresowaniem.

PRAWA MIEJSKIE

Podczas kończącej się I kadencji Rady Gminy w 1994 r. wiceprzewodniczący Rady Wojciech Prałat złożył prośbę o podjęcie starań o przywrócenie Nekli praw miejskich. Rozpoczęły się liczne dyskusje, ponieważ przeciwnicy tego pomysłu obawiali się, że spowoduje to większe obciążenie podatkami mieszkańców Nekli. W czerwcu 1997 r. Rada Gminy uchwaliła, że zostanie w tej sprawie przeprowadzone referendum, aby mogli wypowiedzieć się wszyscy mieszkańcy gminy. Powołano Gminną Komisję ds. Referendum. Mieszkańcy gminy w demokratyczny sposób wyrazili swoje zdanie w referendum, które odbyło się łącznie z wyborami do senatu 21 września 1997 r. Aby wynik był wiążący dla władz gminnych, w referendum musiało wziąć udział 30% uprawnionych do głosowania. Frekwencja była spora: w całej gminie wyniosła 51,8%. W samej Nekli przekroczyła 65 %. Za przywróceniem praw miejskich Nekli głosowali mieszkańcy obwodów w samej Nekli, wioskach w jej najbliższej okolicy oraz obwodu w Podstolicach. Jedynie mieszkańcy obwodu Targowa Górka wyrazili zdecydowany sprzeciw.

Tabela 12. Wyniku referendum w sprawie nadania praw miejskich Nekli.

Obwód	Upraw- nionych	Głosu- jących	%	Odpowiedzi				Głosy nieważne
				TAK	%	NIE	%	
Nekla-wieś	2147	1398	65,1	795	57,6	586	42,4	17
Nekla-wioski	788	306	38,8	164	54,3	138	45,7	4
Podstolice	709	286	40,3	146	52,3	133	47,7	7
Targowa Górka	825	325	39,4	106	33,0	215	67,0	4
Gmina razem	4469	2315	51,8	1211	53,0	1072	47,0	32

Wyniki referendum upoważniły Zarząd i Radę Gminy do wystąpienia z wnioskiem o przywrócenie praw miejskich do Urzędu Rady Ministrów. Wniosek uzyskał pozytywną opinię Sejmiku Wojewódzkiego w Poznaniu i Wojewody Poznańskiego. Za jego pośrednictwem jesienią 1998 r. wniosek został przekazany do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Latem następnego roku do Nekli zawiązała delegacja ministerstwa, która także wydała pozytywną opinię dla gminnego wniosku. W grudniu 1999 r. wniosek został zaakceptowany na posie-

dzeniu Rady Ministrów. Na tej podstawie Premier RP podpisał rozporządzenie o nadaniu praw miejskich pięciu miastom, w tym Nekli. Nekla ponownie stała się miastem 1 stycznia 2000 r.

25 stycznia w sali kominkowej Urzędu Rady Ministrów w Warszawie odbyła się uroczystość wręczenia aktów nadania praw miejskich przedstawicielom Nekli (woj. wielkopolskie), Czchowa (woj. małopolskie), Kosowa Lackiego (woj. mazowieckie), Prusic (woj. dolnośląskie) i Tyszowca (woj. lubelskie).

Władze Nekli reprezentowała czteroosobowa delegacja: Ryszard Kordus, Roman Kuszak, Janusz Balcerzak, Marian Balicki. Towarzyszyli im wicewojewoda wielkopolski Jerzy Stępień i starosta wrzesiński Krzysztof Wojciechowski.

Akt nadania statusu miasta wręczył burmistrzowi Premier RP Jerzy Buzek. Złożył też serdeczne życzenia. Następnie premier zapoznał się z materiałami informacyjnymi każdej gminy.

Na XII sesji Rady Gminy zmieniono kilkanaście punktów w statucie gminy w związku z przywróceniem praw miejskich. Urządzono także wystawę zdjęć z uroczystości w Urzędzie Rady Ministrów w Warszawie.

Przywrócenie praw miejskich wywołało spore zainteresowanie Neklą w prasie, radiu i telewizji. Mimo że zdarzały się także nieprzychylnie opinie w tej sprawie, sam fakt zaistnienia Nekli w mediach można uznać za spory sukces. Miastem zaczęli interesować się także inwestorzy. Niewątpliwie przywrócenie praw

Uroczystość stulecia kościoła i nadania praw miejskich w 2000 r.

Przedstawiciele nowych miast z premierem Jerzym Buzkiem

miejskich stało się szansą na rozwój gminy, ale czy zostanie ona wykorzystana, zależy od samych jej mieszkańców.

GOSPODARKA

Lata 90. przyniosły przemiany gospodarcze w gminie. Przyczyną rozwoju stało się także powstanie samodzielnego samorządu terytorialnego. Większość zatrudnionych mieszkańców zaczęła pracować w zawodach pozarolniczych. Na początku lat 90. szybko rosła liczba podmiotów gospodarczych. W 1993 r. było ich 314, a w roku następnym 355. Dawało to gminie czwarte miejsce w województwie poznańskim wśród gmin wiejskich (po Tarnowie Podgórny, Suchym Lesie i Komornikach). Powstały także stowarzyszenia: Nekielskie Stowarzyszenie Pracodawców, grupujące właścicieli największych i znaczących jednostek gospodarczych z terenu gminy, oraz Stowarzyszenie na Rzecz Gminy Nekla, który za cel postawiło sobie wspomaganie rozwoju „małej ojczyzny”.

Dotychczasowy monopolista w zakresie produkcji, handlu i usług, Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, stopniowo zaczął ustępować miejsca nowo powstałym podmiotom gospodarczym wzajemnie ze sobą konkurującym. GS nadal pozostaje jednak ważnym podmiotem gospodarczym na terenie gminy. Prowadzi działalność gospodarczą, produkcyjną, handlową, zaopatrzenia w artykuły do produkcji rolnej, opału oraz usług. Spółdzielnia prowadzi piekarnię

w bazie centrum handlowego przy ul. Lipowej, gdzie produkuje pieczywo o szerokim asortymencie, głównie chleba oraz drobnego pieczywa pszennego. W pieczywo zaopatrywane są sklepy spółdzielcze, a także sklepy we Wrześni i sąsiednich gminach. Sprzedaż detaliczna prowadzona jest w 10 sklepach z artykułami spożywczymi i przemysłowymi. W szerokim asortymencie prowadzona jest także sprzedaż materiałów budowlanych, do produkcji rolnej, nawozów, pasz dla zwierząt oraz opału. Dział zaopatrzenia posiada własny transport mechaniczny do za- i wyładunku towarów, a także do dostaw bezpośrednio do odbiorcy. GS prowadzi również usługi gastronomiczno-hotelowe w Hotelu POLONIA w Podstolicach, znajdującym się w lesie przy trasie Poznań – Warszawa. W ośrodku znajdują się hotel z 87 miejscami oraz restauracja z barem szybkiej obsługi na 140 miejsc. Obok motelu znajduje się parking dla samochodów ciężarowych.

Oprócz Gminnej Spółdzielni ważnymi przedsiębiorstwami są: Matex w Starczanowie, Przedsiębiorstwo Wielobranżowe KOS-Elektrosystem, Wytwórnia Sit Sitono, Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Karlik Elektrotechnik, STOMIL, Firma Spedycyjna GTI, Piekarnia AGNES, Zakład Krawiecki MODIM, Przedsiębiorstwo Usługowo-Produkcyjne BLOKAMID oraz Przedsiębiorstwo Robót Inżynieryjno-Drogowych, Wytwórnia Sit „SITAMET”, Betoniarnia PHU „PIOTROWSCY”, Zakład Wielobranżowy „TRANS-BRUK”, Zakład Robót Wielobranżowych M. Kubiacyk, „STALMET NEKLA”, Zakład Betoniarski Kowalczyk, Kulma, Tądrowski i wiele innych.

Inwestycje

Przeprowadzono wiele inwestycji w zakresie podniesienia warunków życia w gminie. We wrześniu 1990 r. powołano Społeczny Komitet Telefonizacji. Wówczas w gminie było 80 numerów telefonicznych. Obok Urzędu Gminy wybudowano budynek z przeznaczeniem na centralę telefoniczną, pierwotnie na 300, a w końcu na 600 numerów. Z niemałymi trudnościami rozbudowano sieć magistralną, rozdzielczą i abonencką. Całą sieć w Nekli oddano w 1992 r., podłączono do niej 285 abonentów. Później powstały także komitety telefonizacyjne w Nekielce, Kokoszkach, Starczanowie, Stroszkach, Gąsiorowie, Targowej Górcie, Zasutowie, Gierłatowie, Opatówku. Ogółem po telefonizacji na terenie gminy było 585 abonentów, w tym w centrali w Nekli 520 abonentów.

Podobnie jak wyżej powstał Społeczny Komitet Gazyfikacji. W 1994 r. projekt gazyfikacji wykonała firma ELPROJEKT z Poznania. W Stroszkach wybudowano stację redukcyjną gazu. Sieć gazowniczą zbudowano na ulicach Dworcowej do Chopina, Wiosny Ludów, Sienkiewicza, Słonecznej, Reymonta oraz na odcinkach ulic Świerczewskiego, Chopina między Sienkiewicza a Dworcową. Wykonawcą ro-

bót było Przedsiębiorstwo Usługowo-Produkcyjne INSTAL-WOD-KAN-GAZ Bolesława Spochacza. Sieć gazową uruchomiono 26 października 1998 r.

W latach 1990-94 wykonano także rozbudowanie sieci wodociągowej w Nekli na ulicach Beutlera, Linkego, Orzeszkowej, Kosińskiego i Konopnickiej. Wykonano wodociągi we wsiach Targowa Górka, Podstolice, Barczyzna. W 1995 r. rozbudowano hydroformię. Wybudowano fundamenty pod zbiorniki na wodę, zdemontowano instalację elektryczną, wybudowano nową rozdzielnię elektryczną, założono agregator prądotwórczy i trzy pompy. Prace wykonał Kazimierz Szczygiel z Kokoszek.

W 1992 r. rozpoczęto budowę sieci kanalizacyjnej. Kolektor sanitarny przeprowadzono poprzez ulice Sienkiewicza, Słoneczną, Świerczewskiego, Chopina, Dworcową, Reymonta, Zawodzie. Wykonawcą było Przedsiębiorstwo Melioracyjne w Wągrowca.

Przy ulicy Dworcowej wybudowano oczyszczalnię ścieków. Budowę prowadziło przedsiębiorstwo Budowlane NOWBUD z Wrześni. Oczyszczalnia składa się ze zbiornika do zlewu ścieków dowożonych z szamb, przepompowni i poletek osadowych. Pracownicy interwencyjni wykonali ogrodzenie terenu oczyszczalni siatką. Emerytowany leśnik Kazimierz Grzeszczyk z Nekli społecznie kierował obsadzaniem terenów wokół oczyszczalni.

W 1996 r. dokonano restauracji stawu w Nekli. Inwestorem był Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Poznaniu. Prace wykonał Zakład Robót Wodno-Kanalizacyjnych Jerzego Cegłowskiego z Poznania. Po odnowieniu staw zarybiono różnymi gatunkami ryb.

Na początku lat 90. gmina zaczęła przygotowywać się do budowy wysypiska śmieci w Starczanowie. Odrzucono propozycję miasta i gminy Września na wspólne prowadzenie składowiska. Podobnie odrzucono propozycję Poznania, który oferował wybudowanie zakładu utylizacji, a faktycznie miało być to tylko składowisko. Gmina zleciła firmie BUD-EKO z Rogowa badania geologiczno-hydrologiczne. Budowę wysypiska prowadziła firma ESTETYX z Gierłatowa oraz Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej z Starczanowa. Wysypisko zajmuje powierzchnię 8 445 m², oraz objętość 16 767 m³. Powierzchnia 4 000 m² pokryta jest folią o grubości 1,5 mm. Od strony drogi wysypisko obsadzone jest drzewami.

Komunikacja

W latach 1993-94 PKP przeprowadziły modernizację linii kolejowej biegnącej przez Neklę, w celu zwiększenia przepustowości przez podwyższenie prędkości jazdy pociągów do 160 km/h. Dokonano przebudowy linii przez umocnienie podłoża, wymianę szyn, likwidację łuków, modernizację przejazdów (Nekla-Stroszki), a nie-

które zlikwidowano (Starczanowo-Stroszki, Gierłatowo-Gąsiorowo), przebudowano wiadukt w Kokoszkach. Na stacji dokonano wielu zmian, wybudowano przejście podziemne, nowe perony z wiatami, rozdzielone wejścia na perony, rozebrano budynki nastawni. Całość stacji kolejowej nabrała estetycznego wyglądu.

Polepszyła się sytuacja na drogach. Zwrócono uwagę zwłaszcza na bezpieczeństwo na skrzyżowaniu drogi Września-Poznań z drogą Nekla-Czarniejewo. W tym celu Urząd Gminy w Nekli porozumiał się z Zarządem Dróg w Gnieźnie, aby założyć sygnalizację świetlną. Gmina sfinansowała projekt oraz doprowadzenie energii elektrycznej. Zarząd Dróg wykonał montaż sygnalizacji. Jej uruchomienie nastąpiło 31 października 1995 r.

Na południe od miasta wybudowana została autostrada A2, mająca w przyszłości połączyć Berlin z Warszawą. Odcinek Września – Komorniki otwarty został jesienią 2003 r. Na jego budowę wykorzystywano m.in. żwir z kopalni kruszców naturalnych w okolicach Nekli. Najbliższy wjazd na autostradę znajduje się we Wrześni. Natomiast na terenie gminy Nekla przy autostradzie znajdują się dwa Punkty Obsługi Pasażerów: w Targowej Górcie i Stępocinie.

Bezrobocie

Niestety wraz ze zmianami społeczno-gospodarczymi pojawiło się zjawisko bezrobocia. Jeszcze na początku lat 90. w gminie nie stanowiło aż tak dużego problemu. W 1991 r. było 101 bezrobotnych, w tym 60 kobiet. W 1992 r. – 228 bezrobotnych, w tym 116 kobiet, w 1998 r. – 140 bezrobotnych, w tym 99 kobiet. Sytuacja gwałtownie zaczęła się pogarszać na początku XXI w. W 2004 r. bez pracy było już 488 mieszkańców gminy, w tym 282 kobiety.

Współpraca z zagranicą

Szkoła Podstawowa w Zasutowie w 1991 r. nawiązała współpracę z holenderską gminą Dussen w północnej Brabancji. Gminy podpisały porozumienie współpracy rozwojowej, wymiany programów, wiedzy i umiejętności. Samorządowcy wyjeżdżali na wycieczki szkoleniowe. Podczas wyjazdów zapoznawali się z pracą samorządu, funkcjonowaniem oświaty, opieki społecznej, formami turystyki rekreacji w każdej z gmin. Zacieśniano także kontakty międzyludzkie. Do Dussen w 1996 wyjechały m.in. GKS „Płomień” Nekla, Zespół Taneczny „KIWI”.

ŻYCIE SPOŁECZNO-KULTURALNE

Najprężniejszą instytucją kulturalną w Nekli jest Nekielski Ośrodek Kultury. Jest to placówka utrzymywana przez samorząd gminny. Organizuje ona liczne zadania w dziedzinie upowszechniania kultury, wychowania i edukacji.

Swoimi działaniami obejmuje teren gminy. Jego siedziba znajduje się w dawnej powozowni dworskiej w parku. Budynek posiada salę widowiskową, salę klubową, pomieszczenia biurowe, magazyn, kuchnię, kabinę projekcyjną, sanitariaty, szatnię i kotłownię. Ośrodek prowadzi naukę gry na instrumentach klawiszowych, strunowych i dętych. Przy NOK-u działał Zespół Tańca Towarzystwa „KIWI”, który odnotował wiele sukcesów na turniejach tanecznych. Również w Nekli organizowane są turnieje taneczne o Puchar Wójta/Burmistrza. Funkcjonuje tutaj także Orkiestra Dęta, która zdobyła sobie szerokie uznanie nie tylko wśród mieszkańców gminy Nekla. Występy orkiestry ubogaca taniec Grupy Choreograficznej. Przez wiele lat działało także w ośrodku kino. Oprócz powyższych działają także sekcje sportowe: koszykówki, siatkówki, taekwondo, aerobik itp.

Ośrodek organizuje liczne imprezy plenerowe: Festyn Majowy, Nekielski Jarmark Różności, Wianki, Dożynki, Pożegnanie Lata. 31 sierpnia 2003 r. odbyły się w Nekli przy organizacji NOK-u Dożynki Powiatowe.

Zimą odbywają się bale sylwestrowo-noworoczne i karnawałowe, akcja Zima dla najmłodszych. Ponadto w ośrodku występowały różne zespoły, chóry, kabarety, znani i ciekawi ludzie (np. fanfarzyści z Holandii, Hanna Bielicka, Zbigniew Wodecki, Krystyna Giżowska, Andrzej Rybczyński). Od 1995 r. w okresie letnim NOK obsługuje kąpielisko w Stroszkach.

Orkiestra Dęta Nekielskiego Ośrodka Kultury

Nekielski Jarmark Różności

Co roku w styczniu „gra” wspomagana organizacyjnie przez NOK Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, zbierająca pieniądze na potrzebujące dzieci.

W salach Nekielskiego Ośrodka Kultury odbywają się także zebrania innych lokalnych organizacji i towarzystw. Sam ośrodek współpracuje z wieloma z nich. Działa tutaj chór Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów „Wrzos”.

Wraz z Ligą Obrony Kraju NOK organizuje „Wianki” i Rodzinny Rajd Samochodowy. Dawny Zarząd Gminny Ligi Obrony Kraju od 1996 r. nazywa się Klubem Strzelecko-Rekreacyjnym LOK. Głównym jego zadaniem jest rozwój strzelectwa. W kalendarzu działań LOK-u są następujące zawody strzeleckie z KBKS o puchary przechodnie: Rzemieślników, Policji, Prezesa LOK, Puchar Wójta/Burmistrza. Odbywają się także zawody indywidualne dla członków LOK-u. Członkowie Klubu uczestniczą także w wielu imprezach organizowanych wspólnie z NOK-iem, OSP, Urzędem Gminy.

Kolejną organizacją silnie wpisującą się w nekielski krajobraz społeczno-kulturalny i nie tylko jest Ochotnicza Straż Pożarna. Oczywistym głównym zadaniem Straży Pożarnej jest gaszenie pożarów, a w ostatnich latach także pomoc w różnych innych tragediach, najczęściej w wypadkach drogowych. W tym celu OSP ściśle współpracuje z Państwową Strażą Pożarną we Wrześni. Od 1996 r. wchodzi w skład Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Strażacy uczest-

niczą w kursach i szkoleniach pożarniczych. OSP organizuje corocznie w maju Dzień Strażaka, podczas którego rozgrywane są zawody sportowo-pożarnicze. Ponadto nekielscy druhowie uczestniczą w innych zawodach strażackich. Organizowane są także wycieczki i pielgrzymki dla członków straży. Z okazji jubileuszu 70-lecia powstania OSP w Nekli wydano w 1999 r. pamiątnik jubileuszowy autorstwa Przemysława Szalatego. Strażacy uczestniczą też aktywnie w różnych uroczystościach kościelnych, patriotycznych i plenerowych.

Na terenie gminy prężnie działa Koło Łowieckie nr 70 „Lis”. W lutym 2000 r. koło obchodziło jubileusz 50-lecia istnienia. Z tej okazji jego członkowie ufundowali sztandar dla swej organizacji. 5 lutego sztandar został uroczysto wręczony prezesowi Koła „Lis”, Stanisławowi Kuczy, przez prezesa Wojewódzkiej Rady Łowieckiej w Poznaniu prof. Bogusława Fruzińskiego. Sztandar został poświęcony podczas dziękczynnej mszy św. w kościele parafialnym przez proboszcza ks. Ryszarda Golińskiego. Sztandar przedstawia z jednej strony lisa, zaś z drugiej poroże jelenia i datę założenia koła. Podczas uroczystości zostały także wręczone odznaczenia zasłużonym członkom. Jubileusz koła uświetniła grając na rogach Kapela Zamku Rydzynskiego Reprezentacyjnego Zespołu Muzyki Myśliwskiej Polskiego Związku Łowieckiego.

W skład koła wchodziło około 40 członków. Koło dzierżawi obwody o powierzchni 3350 ha w i 5450 ha. Myśliwi polują na zające, sarny, jelenie, lisy, dziki, kaczki, gęsi i kuropatwy. W czasie zimy dokarmiają zwierzęta karmą zebraną z poletek uprawnnych lub zakupioną od rolników. Corocznie odbywają się polowania hubertowskie, które kończą się wspólną grochówką i kiełbasą przy ognisku.

Niektórzy emeryci i renciści zajmują się pszczelarstwem. Zrzeszeni są oni w Kole Pszczelarzy. Członkowie koła posiadają 524 rodziny pszczele po 30 pni. Koło zajmuje się propagowaniem wiedzy o pszczelarstwie, zaopatrzeniem członków w materiały do hodowli pszczół i zwalczania chorób oraz wymianą doświadczeń. Członkowie koła przekazują miód ze swoich pasiek Ośrodkowi Pomocy Społecznej. W 2001 r. koło zorganizowało wyjazd do Wąsowa i Grodziska Wlkp., aby zapoznać się z działalnością tamtejszych kół pszczelarskich.

8 grudnia 2002 r. podczas mszy św. w kościele parafialnym odbyło się uroczyste poświęcenie sztandaru Koła Pszczelarzy. Poświęcenia dokonał ks. proboszcz. Uroczystość uświetniły występy Orkiestry Dętej NOK.

Starsza część społeczeństwa nekielskiego uczestniczy w życiu Polskiego Związku Rencistów, Emerytów i Inwalidów. Jego członkowie mają możliwość spotkań, na których zacieśniają kontakty międzyludzkie, obcują z kulturą. Corocznie organizowane są: Dzień Kobiet, Dzień Matki, Dzień Inwalidy i Dzień Seniora. Niektórzy z członków koła śpiewają w chórze „Wrzos”, działającym

w ramach NOK-u. Śpiewacy zebrali wiele nagród i dyplomów na przeglądach chórów emeryckich w Poznaniu, Wrześni, Środzie czy Gnieźnie.

Członkowie Związku Kombatantów i Bojowników o Wolność i Demokrację w 1989 r. przeszli do Związku Kombatantów i Byłych Więźniów Rzeczypospolitej Polskiej. Koło systematycznie zmniejsza się, wzrasta natomiast liczba członków podopiecznych.

Od 1989 r. w Kostrzynie Wlkp. działa Koło Sybiraków. Należą do niego także członkowie z Pobiedzisk, Środy, Wrześni i Nekli, którzy w okresie II wojny światowej zostali zesłani do sowieckich łagrów. Zbierają się oni na wspólnych spotkaniach, aby nie zapomniano strasznych chwil polskiego narodu. Koło organizuje także wyjazdy i pielgrzymki dla swoich członków.

W Nekli działa także Koło Polskiego Związku Wędkarskiego. Członkowie Koła sprawują opiekę nad stawem w Nekli. Organizują także zawody wędkarskie. W 1995 r. pan Antoni Burzyński złowił w stawie szczupaka o wadze 3 kg i długości 77 cm.

W lipcu 2001 r. zawiązało się w Nekielskie Towarzystwo Ekologiczne. Inspiracją do jego założenia było zagrożenie ekologiczne składowiska odpadów wydzierżawionego firmie TPSE z Luksemburga. Celem towarzystwa jest integracja zwolenników ekologii, propagowanie wiedzy ekologicznej, pomaganie w tworzeniu gospodarstw ekologicznych i przetwórczych. W swojej działalności towarzystwo spowodowało pociągnięcie do odpowiedzialności

Zlot właścicieli samochodów marki syrena

firmę telekomunikacyjną, która uszkodziła systemy korzeniowe alei kasztanowej przy ul. Parkowej.

W ostatnich latach – rzecz można – wizytówką Nekli stał się samochód marki syrena. Wszystko to za sprawą miłośnika syren Grzegorza Nowaka. Był on pomysłodawcą i organizatorem Unijnych Rajdów Syren. W 2004 r. zorganizowano rajd na trasie Nekla-Berlin, w roku następnym na trasie Nekla-Kopenhaga. Dzięki tej formie promocji o Nekli mogą usłyszeć mieszkańcy różnych miejscowości.

Jedną z form działalności dla kultury nekielskiej jest organizowanie wszelkich uroczystości patriotycznych i jubileuszowych. Dla upamiętnienia wszystkich ważniejszych wydarzeń w dziejach Nekli i okolicy postanowiono umieścić na rynku tablicę pamiątkową. W tym celu w 1991 r. powstał Komitet Społeczny dla Umieszczenia Tablicy Pamiątkowej. Na rynku ustawiono kamień granitowy, znaleziony na polu w Opatówku. Umieszczono na nim tablicę z napisem: „Poległym, pomordowanym, prześladowanym mieszkańcom gminy Nekla. Uczestnikom walk o niepodległość i demokrację w latach 1848, 1863, 1918-1921, 1939-1945, 1956, 1981”. Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie tablicy odbyło się 29 grudnia 1991 r.

Uroczystości patriotyczne rozpoczynają się mszą św. w kościele parafialnym. Następnie w pochodzie z Orkiestrą Dętą i pocztami sztandarowymi uczestnicy maszerują na rynek pod tablicę-pomnik. Tutaj, po odśpiewaniu hymnu narodowego, wygłaszane jest okolicznościowe przemówienie oraz składane są wiązanki kwiatów. Na trwałe do kalendarza zapisały się: 3 maja, Święto Niepodległości, Rocznica Wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Ponadto 22 maja w Małej Górcie mieszkańcy gminy składają hołd rozstrzelanym tam Polakom. We wrześniu w Janowie koło Gułtów odbywa się corocznie uroczystość patriotyczna upamiętniająca operację zrzutu broni przez aliantów dla oddziałów AK w 1943 r. Organizatorami uroczystości są gminy w Nekli, Kostrzynie i Dominowie, natomiast patronat honorowy obejmuje senator Włodzimierz Łęcki. W październiku przedstawiciele gminy Nekla uczestniczą w Kostrzynie Wlkp. w złożeniu hołdu rozstrzelanym 30 października 1939 r. przez hitlerowców na rynku kostrzyńskim mieszkańcom Nekli, Kostrzyna i okolic. W 1995 r. 11 listopada przedstawiciele gminy uczestniczyli w odsłonięciu tablicy pamiątkowej Armii Krajowej w Środzie Wlkp.

Dla dokumentowania historii Nekli i okolicy powstało w 1987 r. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Nekielskiej. Założyło je kilkunastu członków na czele z Ryszardem Zjeżdżałą. Towarzystwo ponadto propagowało dorobek dawnych pokoleń, rozwój kultury i gospodarki. Na zebraniu 19 stycznia 1994 r. poszerzono zakres działalności o:

– inspirowanie ruchu społeczno-kulturalnego na terenie gminy,

- czynny udział z organami samorządu terytorialnego i innymi instytucjami społecznymi w pracach nad kulturą w gminie,
- popieranie wszelkiego dorobku i twórczości artystycznej
- dokumentowanie i upowszechnianie pamięci historycznej Ziemi Nekielskiej
- utrzymanie w należyтым porządku miejsc pamięci narodowej,
- kształtowanie proekologicznych postaw
- inspirowanie do podnoszenia estetyki
- promowanie rozwoju gospodarczego gminy.

W związku ze zbliżającą się rocznicą 600-lecia pierwszej wzmianki o Nekli w 2004 r. z inicjatywy Rady Duszpastersko-Ekonomicznej Parafii Rzymskokatolickiej św. Andrzeja w Nekli powstał Społeczny Komitet Renowacji Cmentarzy Olęderskich. Jego zamiarem jest uporządkowanie cmentarzy ewangelickich znajdujących się na terenie parafii.

Prasa

Samorząd gminy Nekla postanowił docierać z informacją, o życiu gminy za pośrednictwem lokalnej gazetki „Przegląd Nekielski”. Rada i Zarząd Gminy uznały, że na spotkaniach nie da się wystarczająco informować mieszkańców o pracach samorządu. Powstały zespół redakcyjny w osobach: Jerzy Osypiuk, Elżbieta Paluczek, Danuta Gumienna, Marian Balicki (kierownik zespołu), Ryszard Kordus, Ryszard Zjeżdżałka postanowił, że nie będzie to pismo władzy gminnej, ale że będzie informować o jej poczynaniach. Oprócz tego pismo zawiera informacje o wydarzeniach społecznych, gospodarczych, kulturalnych, historycznych. Wydawanie pierwszych numerów umożliwił zakup przez urząd gminy kserokopiarki. Pierwszy numer ukazał się 1 listopada 1990 r. w nakładzie 500 egzemplarzy, drugi miesięcznik w nakładzie 350. Od października 1992 r. (124 nr PN) wydawany był już na normalnych maszynach drukarskich. Od stycznia 2000 r. Przegląd Nekielski wydawany jest w nowej szacie graficznej, a od grudnia 2002 r. w części kolorowej. Krótko na początku lat 90. ukazywała się także gazetka „Kontra”. Ponadto o życiu gminy Nekla mieszkańcy mogli dowiadywać się z prasy wrzesińskiej.

Oświata

Przedszkole „Miś Uszatek” nadal ma swoją siedzibę w pałacu Żółtowskich. Placówka posiada sześć oddziałów przedszkolnych, do których co roku uczęszczało blisko 150 dzieci w wieku 3-6 lat.

Największą placówką oświatową w gminie pozostaje Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Nekli. W roku szkolnym 1989/90 zatrudnionych w szkole

było 58 nauczycieli. W następnym roku szkolnym do programu szkolnego powróciła nauka religii. Nowością była sala informatyczna z 4 komputerami i drukarką. Dawną szkołę w Nekielsce zamieniono na schronisko młodzieżowe. W 1996 r. klasa VII a, wzięła udział w teleturnieju „Krzyżówka 13-latków”. Szkoła nawiązała także współpracę ze szkołami Dussen w Holandii i z Roswithastadt Bad Genderheim w Niemczech. W 1999 r. przeprowadzono reformę oświaty. W Nekli powstała 6-letnia szkoła podstawowa i 3-letnie gimnazjum. Szkoły zostały zorganizowane w Zespół Szkół.

SŁUŻBA ZDROWIA I OPIEKA SPOŁECZNA

Nekielski Ośrodek Zdrowia potrzebował wyposażenia w sprzęt medyczny. Niestety polska służba zdrowia, nieustannie borykająca się z problemami finansowymi, nie była w stanie zapewnić wszystkich potrzebnych sprzętów. W tym celu powstał w 1992 r. Społeczny Komitet Wyposażenia Ośrodka Zdrowia w Nekli. Złożono nawet wniosek do Ambasady Stanów Zjednoczonych o dofinansowanie. Dzięki komitetowi zakupiono dla ośrodka m.in. aparat EKG, do badania krwi, sprzęt stomatologiczny i inne.

W wyniku reformy służby zdrowia przychodnia w Nekli została sprywatyzowana i przyjęła nazwę Przychodnia Lekarza Rodzinnego „AMICOR”. Jej kierownikiem został lekarz Andrzej Paciorkowski. Po pierwszych obawach społeczeństwa związanych z reformą sytuacja unormowała się. Nawet wyraźniej można dostrzec profilaktykę zdrowotną poprzez organizowane przez przychodnię bezpłatne konsultacje z lekarzami specjalistami, pomiar ciśnienia, cukru, cholesterolu, przeprowadzanie badań mammograficznych i inne formy informacji.

W Nekli działa też Polskie Stowarzyszenie Diabetyków, które nie tylko wspomaga chorych i ich rodziny, ale także prowadzi szeroką kampanię, jak przeciwdziałać cukrzycy. Członkowie stowarzyszenia mogą na spotkaniach mile spędzać czas. Najmilej wspomинane są pobyty na turnusach w Pobierowie.

Pomocą społeczną w gminie zajmuje się Ośrodek Pomocy Społecznej. Udziela on pomocy finansowej w postaci zasiłków: rent socjalnych, zasiłków stałych, okresowych, macierzyńskich, rodzinnych, na zakup żywności, opału, dożywiania, dofinansowania wypoczynku itp. OPS prowadzi magazyn odzieży, obuwia, środków czystości, zabawek, podręczników. Przekazuje także potrzebne sprzęty i ubrania osobom potrzebującym. Ośrodek organizuje Dzień Inwalidy, Wigilię dla osób samotnych, chorych i starych.

Jednym z większych problemów społecznych gminy jest wzrost alkoholizmu, związany przeważnie z pogarszającą się sytuacją bytową niektórych mieszkańców. Samorząd wdrożył pogramy przeciwdziałające alkoholizmowi. Zadaniemi

tymi koordynuje Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Na szeroką skalę wprowadzono profilaktykę. Uświadamia się społeczeństwo na temat tej choroby poprzez prelekcje, poruszanie tej tematyki na łamach „Przeglądu Nekielskiego” oraz organizowanie konkursów.

PARAFIA

W 1990 r. proboszcz ks. Ryszard Goliński obchodził 25-lecie kapłaństwa. W 1995 r. dokonano odnowienia ołtarzy w kaplicach bocznych. Rok później rozpoczęły się w parafii przygotowania do jubileuszu 100-lecia kościoła. W międzyczasie w 1998 r. odbyła się wizytacja parafii przez biskupa Zdzisława Fortuniaka. W związku z tym przystąpiono do gruntownego odrestaurowania świątyni. Wymieniono dachówkę na dachu kościoła. Założono nowe tynki zewnętrzne. W 2000 r. łącznie z uroczystościami przywrócenia Nekli praw miejskich parafia obchodziła jubileusz stulecia świątyni. Na uroczystość przyjechał biskup Zdzisław Fortuniak. Po uroczystej mszy św. w kościele i przemarszu na rynek biskup poświęcił tablicę upamiętniającą 100-lecie kościoła i przywrócenie praw miejskich. W 2002 r. za zasługi duszpasterskie proboszcz parafii w Nekli ks. Ryszard Goliński otrzymał godność kanonika honorowego Kapituły Kolegiackiej w Środzie Wlkp.

Przy parafii prężnie działała Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży. Bierze ono aktywny udział w życiu parafii oraz przyczynia się do dobrego wychowywania młodzieży. W 2003 r. parafia obchodziła pierwszą po wojnie uroczystość prymicyjną ks. Mikołaja Markiewicza, salwatorianina. 4 maja 2003 r. podczas wizytacji kanonicznej biskup Marek Jędraszewski dokonał poświęcenia kapliczki Matki Boskiej Fatimskiej, znajdującej się przy kościele.

W marcu 2004 r. w wyniku zmian administracyjnych w Kościele, parafia Nekla wraz z parafiami Targowa Górka i Opatówko przeszła z archidiecezji poznańskiej do archidiecezji gnieźnieńskiej. Parafie te zostały włączone do dekanatu Września I. W następnym miesiącu Neklę odwiedził arcybiskup gnieźnieński Henryk Muszyński wraz z biskupami pomocniczymi, aby zapoznać się z nowo przyłączonymi parafiami.

SPORT

W Nekli działa gminny zespół sportowy piłki nożnej LZS „Społem Nekla”. W 1991 r. naczelnym zamierzeniem klubu było awansowanie z klasy „B” do klasy „A” OPZN, co też udało się zespołowi. W 1992 r. LZS zmienił nazwę na Gminny Klub Sportowy „Płomień” Nekla. Okresowo klub nazwał się też „Płomień-Dragon” Nekla. Klub posiada dwie drużyny grające w rozgrywkach OPZN Poznań: seniorów w klasie „A”, oraz juniorów w klasie juniorów. Później doszła jeszcze drużyna najmłodszych – trampkarzy.

Hala sportowo-widowiskowa przy Zespole Szkół w Nekli z 2003 r.

Członkowie klubu postawili sobie za cel promowanie sportu wśród młodych i starszych mieszkańców całej gminy. W tym celu mecze piłkarskie miały być rozgrywane z okazji różnych uroczystości i imprez. W 1996 r. odnowiono własnym nakładem i pracą boiska, trybuny, boksy i opłotowanie. Pomimo licznych problemów kadrowych i finansowych, z jakimi boryka się „Płomień”, przystępuje on do rozgrywek okręgowych.

W 1994 r. powstało Nekielskie Towarzystwo Tenisowe. Zajęło się ono organizowaniem rozgrywek meczów tenisowych i popularyzowaniem tej dziedziny sportowej. Działają też różne sekcje sportowe, zorganizowane w strukturach wspomnianego NOK-u. Rozgrywane są liczne zawody w różnych dziedzinach sportowych, organizowane przez gminę, szkołę, NOK i inne organizacje.

Dla polepszania warunków rozgrywania zawodów sportowych i innych imprez rekreacyjnych samorząd gminny postanowił wybudować halę widowiskowo-sportową przy Zespole Szkół w Nekli. Uroczystego wmurowania kamienia węgielnego dokonano 29 marca 2003 r. Wybudowano obszerną, nowoczesną halę sportową, która jest chlubą miasta Nekli i gminy. Jej otwarcie nastąpiło dość szybko, bo już 12 września tego samego roku. Uroczystego otwarcia hali dokonała Minister Edukacji Narodowej i Sportu Krystyna Łybacka. Hali nadano imię Polskich Olimpijczyków.

W 1995 r. zorganizowano kąpielisko w Stroszkach. Zakupiono przyczepę campingową na pomieszczenie dla ratownika, ponton, ustawiono pomost, maszt i kosze na śmieci. Jego obsługę zapewnia NOK. W porozumieniu z WOPR-em w okresie letnim opiekę nad kąpiącymi się sprawuje ratownik.

„GROBLA TWARDOWSKIEGO”

Z ludowego podania¹

Twardowskiego diabli wzięli
Lecz pamięć o nim została
Nie jedno dobre zrobili
Z kąd dla mistrza wieczna chwała
-
Raz Twardowski do Poznania
Jechał i noc go zaskoczyła
Pogrążonego w dumaniu
Nagła burza przebudziła
Ale szczęściem nagle drogą
Za wsią Neklą tuż pod lasem
Zobaczył chatę ubogą
Tam każe stanąć popasem
Była to karczma Wygoda²
Od pospólstwa tak nazwana
Tam go wegnęła przygoda
Jak to zwykle niespodziana
Mistrz Twardowski, szlachcic dusza
Z gościnnym w rozmowę wchodzi,
Tęgo ciekawość porusza
Więc pyta; „Dokąd dobrodź?” –
„Do Poznania mój kochany” –
„Oj, zła droga mości Panie!
Trakt nie bardzo uczęszczany³
Niech Pan na nocy zostanie” –
„Już tam darmo! Jechać muszę,
Bo o ważną rzecz mi chodzi
Ja drogą z błota osuszę”.
Rzecz i z karczmy wychodzi
Świsną, a na ten głos jego,

Las zaszumiał, grom uderzył
K'niemu sunie coś czarnego,
Twardowski go okiem zmierzył
Postać mała, świnie nóżki,
Ogon spod fraczku wygląda,
Nos jak haczyk, na łbie różki
To diabeł!? Mistrz go żąda?
„W samą porę się tu zjawił”
Twardowski do niego rzecze
„Chcę żebyś drogę naprawił,
Zanim cień nocy uciecze”.
Diabeł duchem się zawinął,
Lecz sam pracy nie podola,
Więc na braci diabłów skinął,
„Diabli żywo! Dalej!” woła.
W sporych sakwach ziemię noszą,
Sypią groblę pośród błota,
Potem z czoła ziemię rosza
Bo też nie lada robota!
Znowu niosą, aż tu naraz,
Kogut zapiał, bo już świta,
Każdy sakwy rzucił zaraz,
Po tem w nogi, na tem kwita.
- Grobla Twardowskiego zwana⁴
Jeszcze trwa aż do tej chwili,
Przy niej sakiewki szatana⁵
Gdzie djabli ziemię rzucili,
Z obu stron, kędy grobla wzniesiona
Ciagną się łąki i błota,
A kto nie wierzy, niech się przekona
Że to djabła robota!...

1 Pisownia oryginalna. Druk w 1845 r.

2 Wygoda – przysiółek leśny w lesie nekielskim, później także leśniczówka. Nazwa Wygoda w języku staropolskim oznaczała karczmę.

3 Dukt leśny łączący Czerniejewo przez Graby, Leśną Groblę, Iwno z Kostrzynem.

4 Grobla Twardowskiego – oz polodowcowy, długość 5,9 km, wysokość do 9 m, jego skarpy stromo opadają w błotniste łąki leśne. Stanowi granicę między gminą Nekla a gminą Pobiedziska.

5 Diabelskie sakiewki – 4 morenowe wzgórza w osadzie Leśna Grobla (gm. Kostrzyn).

ANEKS

Naczelnicy, Wójtowie i Burmistrzowie w Nekli

1973-1981	Naczelnik Gminy w Nekli	– mgr Hieronim Palaczyk
1981-1990	Naczelnik Gminy w Nekli	– mgr Ryszard Kordus
1990-1999	Wójt Gminy w Nekli	– mgr Ryszard Kordus
2000-2002	Burmistrz Miasta i Gminy Nekla	– mgr Ryszard Kordus
2002-2007	Burmistrz Miasta i Gminy Nekla	– inż. Marian Balicki

Skład Rady Gminy w Nekli w kadencji 1990-1994

1. Jerzy Osypiuk	8. Henryk Kotowicz	14. Bogdan Nowakowski
2. Wojciech Prałat	9. Czesław Kozielski	15. Zdzisław Pawlak
3. Czesław Borkowski	10. Zygmunt Maciejewski	16. Józef Piotrowski
4. Tomasz Chromiński	11. Krystyna Markiewicz	17. Mieczysław Świerczyński
5. Tadeusz Frąckowiak	12. Andrzej Matuszewski	18. Zdzisław Tądrowski
6. Andrzej Grabowski	13. Grzegorz Nowak	19. Michał Zastawa
7. Kazimierz Konieczka		

Skład Zarządu Gminy w Nekli w kadencji 1990-1994

1. Ryszard Kordus	3. Czesław Borkowski	5. Tadeusz Frąckowiak
2. Maria Markiewicz	4. Henryk Kotowicz	

Skład Rady Gminy w Nekli w kadencji 1994-1998

1. Janusz Balcerzak	7. Janusz Frankowski	13. Zygmunt Maciejewski
2. Mariusz Zajac	8. Tadeusz Frąckowiak	14. Krystyna Markiewicz
3. Marian Michalak	9. Marian Juszcak	15. Kazimierz Pachala
4. Czesław Borkowski	10. Tadeusz Kaźmierczak	16. Robert Strzyżewski
5. Jan Czerniak	11. Czesław Kozielski	17. Zdzisław Tądrowski
6. Henryk Daniszewski	12. Romuald Kubacki	18. Stanisław Wojkiewicz

Skład Zarządu Gminy w Nekli w kadencji 1994-1998

1. Ryszard Kordus	3. Janusz Frankowski	5. Kazimierz Pachala
2. Krystyna Markiewicz	4. Tadeusz Frąckowiak	

Skład Rady Gminy w Nekli /1998-1999/, Rady Miejskiej Gminy Nekla /2000-2002/ w kadencji 1998-2002

1. Roman Kuszak	7. Gerard Grzeszczyk	13. Helena Nowak
2. Robert Strzyżewski	8. Marian Juszcza	14. Zbigniew Nowicki
3. Czesław Borkowski	9. Tadeusz Kaźmierczak	15. Jan Owczarzak
4. Maksymilian Czwojdziniński	10. Zygmunt Maciejewski	16. Adam Stefaniak
5. Henryk Daniszewski	11. Tomasz Małcki	17. Józef Wolniakowski
6. Janusz Frankowski	12. Marian Michalak	18. Stanisława Wydra

Skład Zarządu Gminy w Nekli /1998-1999/. Zarządu Miasta i Gminy w Nekli /2000-2002/ w kadencji 1998-2002.

1. Ryszard Kordus	3. Stanisława Wydra	5. Henryk Daniszewski
2. Janusz Frankowski	4. Czesław Borkowski	

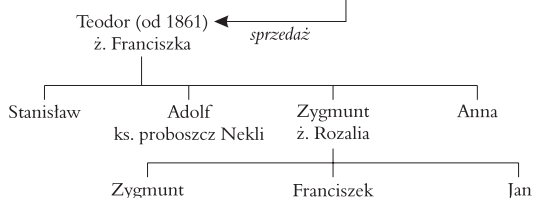
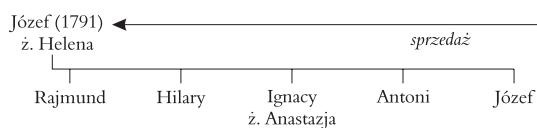
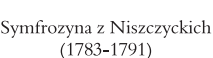
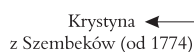
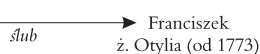
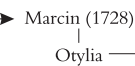
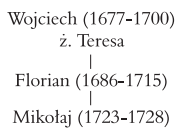
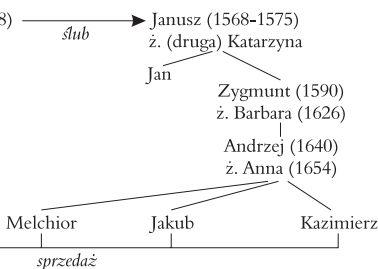
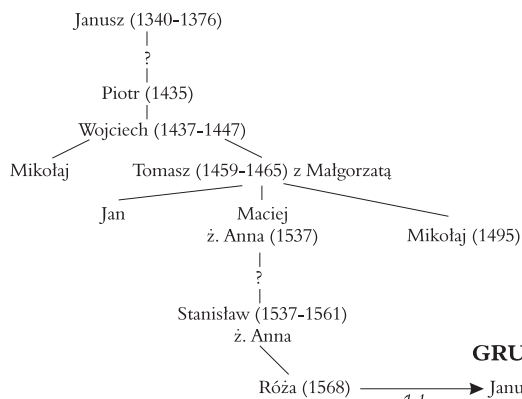
Skład Rady Miejskiej Gminy Nekla w kadencji 2002-2006

1. Adam Stefaniak	6. Marian Juszcza	11. Marek Roszak
2. Stanisław Stefański	7. Tadeusz Kaźmierczak	12. Zdzisław Tądrowski
3. Gerard Grzeszczyk	8. Dariusz Kruk /2002-2005/	13. Stanisław Warczyński
4. Arkadiusz Hulewicz	9. Adam Myszker	14. Józef Wolniakowski
5. Krzysztof Jagieła	10. Helena Nowak	15. Julian Wsolak

RZĄDCY PARAFII ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA W NEKLI (plebani, komendarze, kuratorzy, proboszczowie)

Nazwisko	Funkcja w parafii	Lata
Ks. Stefan	pleban	1405-1409*
Ks. Maciej	pleban	przed 1496*
Ks. Jakub Kominek	pleban	1496*
Ks. Mikołaj	pleban	1500*
Ks. Maciej	pleban	1504*
W XVI i XVII w. parafią zarządzają plebani z Grodziszczka lub Gułtów		
Ks. Aleksy Blachowicz	pleban	1752 – 1777
Ks. Jan Lemański	kurator	1793 – 1811
Ks. Ambroży Wilkoński	komendarz	1811 – 1835
Ks. Tomasz Daszkiewicz	komendarz	1835 – 1842
Ks. Jan Janicki	komendarz	1842 – 1850
vacat		1852
vacat – Ks. Jan Tahak	komendarz substytut	1852
vacat – Ks. Ignacy Szymański	komendarz – dziekan	1854
Ks. Antoni Formoholz	komendarz	1854 – 1886
Ks. Marcin Manicki	kurator	1886 – 1900
Ks. Adolf Żółtowski	komendarz	1900
Ks. Marcin Manicki	proboszcz	1901 – 1923
Ks. Stanisław Skowroński	komendarz	1923 – 1930
Ks. dr Józef Śmiszewicz	proboszcz	1931 – 1932
Ks. Jan Kaja	proboszcz	1932 – 1937
Ks. Kornel Witaszek	proboszcz	1938 – 1947
Ks. Radomir Fibak	proboszcz	1947 – 1955
Ks. Edmund Bartosiak	proboszcz	1955 – 1983
Ks. kan. Ryszard Goliński	proboszcz	1983 –

* - daty występowania w źródłach

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Zespoły:

- Akta gmin powiatu średzkiego – Gmina Nekla 1945 – 1954
- Bank Ludowy w Nekli 1929-1936
- Inspektorat Szkolny Środa, 1909-1939
- Landrats-Amt Schroda, 1816-1919
- Koło Młodzieżowe PCK Koło Nekla, 1934-1939
- Komitet Gminny PZPR w Nekli, 1972-1989
- Komitet Gromadzki PZPR w Nekli, 1959-1971
- Majątek Czerniejewo – Skórzewscy, 1610-1940
- Majątek Nekla – Żółtowski, 1930
- Wydział powiatowy Środa Wlkp., 1919-1939

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie

Zespoły:

- Gminna Rada Narodowa w Nekli, 1973-1990
- Gromadzka Rada Narodowa w Nekli, 1955– 1972

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Zespoły:

- Akta wizytacyjne
- Akta ogólne kościołów parafialnych, filialnych i kaplic
- Biskupi i arcybiskupi poznańscy
- Kapituła Metropolitalna
- Katolickie Stowarzyszenie Mężów
- Konsystorz i Kuria Arcybiskupia

Źródła drukowane

- *Analekta wielkopolskie, t. I, Rejestr poborowy województwa kaliskiego 1618-1620*, oprac. Parczewski A., Warszawa 1878.
- *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I-IV, wyd. PTPN, Poznań 1877-1881.
- *Liber beneficiorum dioecesis posnaniensis, anni 1510*, wyd. Nowacki J., Poznań 1950.
- *Polska pod względem geograficzno-statystycznym. Źródła Dziejowe*, t. XII, wyd. Pa-
wiński, Warszawa 1876.

- Teki Dworzaczka, opr. Dworzaczek W., wersja CD, Poznań 1998.

Wspomnienia

- Maciejewski W., *Relacja Waleriana Maciejewskiego z Nekli dotycząca Powstania Wielkopolskiego 1918/19 r.*, Nekla 1965.
- Matuszak Z., *Wojna, Okupacja, Ludzie. Moje wspomnienia z lat 1939-1945*, maszynopis.
- Matuszak Z., „Kronika biblioteczna” obrazem życia biblioteki w środowisku gminy Nekla woj. poznańskie, maszynopis.
- Tądrowski K., *Relacja Kleofasa Tądrowskiego z Nekli dotycząca Powstania Wielkopolskiego 1918/19 r.*, Nekla 1965.

LITERATURA

- Brzostowicz M., *Rozwój osadnictwa średniowiecznego na ziemi wrześnińskiej w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Archeologia powiatu wrzeńskiego*, Poznań – Września 2003, s. 89-120.
- Callier E., *Powiat pyzdrowski w XVI stuleciu*, Poznań 1888.
- Deresiewicz J., *Produkcja sukiennicza i sukienne znaki towarowe w Wielkopolsce w II poł. XVIII w.*, w: *Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 2, z. 2. 1956.
- Gałęzowska A., *Osady kultury pomorskiej i kultury wielbarskiej na stanowisku 1 w Stroszkach, gm. Nekla, pow. Września*, w: *Archeologia powiatu wrzeńskiego*, Poznań – Września 2003, s. 131-154.
- *Gmina Nekielska przez wieki. Kalendarium*, opracowanie Kordus R., Matuszak Z., Nekla 1991.
- Gomolec L. i Nawrocki S., *Pod zaborem pruskim 1793-1918*, w: *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, praca zbiorowa pod red. Nawrockiego S., Środa Wlkp. 1990, t. I, s. 97-186.
- Gomolec L., *Wkład ziemi średzkiej w zwycięstwo powstania wielkopolskiego 1918-1919*, Środa 1978.
- Hładyłowicz K., *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX w.*, Lwów 1932.
- Józwiak B., *Zasiedlenie ziemi wrześnińskiej w epoce kamienia i wczesnej epoce brązu*, w: *Archeologia powiatu wrzeńskiego*, Poznań – Września 2003, s. 13-40.
- Kaczmarek Z., *W Polsce odrodzonej*, w: *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, praca zbiorowa pod red. Nawrockiego S., Środa Wlkp. 1990, t. II, s. 9-95.
- Kostrzewski L., Święciochowski B., *Wrześnianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, Września 1999.

- Kordus W., *Szkice z dziejów Nekli i okolic*, maszynopis.
- Kozierowski S., *Badania nazw topograficznych archidiecezji poznańskiej*, Poznań 1911-1928.
- Kozierowski S., *Nazwy geograficzne i osadźcy ziemi średzkiej*, Poznań 1931.
- Krzyszkowski A., *Grot krzemienny w Nekli*, w: *Archeologia powiatu wrzesińskiego, Poznań – Września 2003*, s. 123-126.
- Łukaszewicz J., *Krotki opis historyczny kościołów parochialnych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, Poznań 1935.
- Maślińska W., *Nekla w latach mego dzieciństwa i wczesnej młodości 1900-1919*, maszynopis.
- Matuszak Z., *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 – udział kompanii nekielskiej w powstaniu*, maszynopis.
- Michałowski A., *Powiat wrzesiński w okresie przedrzymskim, wpływów rzymskich i wędrówek ludów*, w: *Archeologia powiatu wrzesińskiego, Poznań – Września 2003*, s. 63-88.
- *Nekla. Miasto i Gmina*, Nekla 2000.
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. II, Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Rezler M., *Wielkopolska Wiosna Ludów 1848*, Poznań 1993.
- Rutowska M. I Woźniak M., *W okresie okupacji hitlerowskiej*, w: *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, praca zbiorowa pod red. Nawrockiego S., Środa Wlkp. 1990, t. II, s. 96-161.
- *Studia z dziejów Czarniejewa i okolic*, praca zbiorowa pod red. Polaka B., Czarniejewo 1982.
- Szalaty P., *Pamiętnik jubileuszowy Ochotniczej Straży Pożarnej w Nekli. 1929-1999*, Nekla 1999.
- Szamałek U., Szamałek K., *Zasiedlenie terenów powiatu wrzesińskiego w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w świetle wyników badań przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski*, w: *Archeologia powiatu wrzesińskiego, Poznań – Września 2003*, s. 41-62.
- Tokłowicz P., *Obrazy z dawnej Nekli*, Nekla 1998.
- Werner A., *Geschichte der evangelischen Parochien in der Provinz Posen*, Piła 1904.
- Wędzki A., *Okres starożytności i wczesnego średniowiecza*, w: *Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, praca zbiorowa pod red. Nawrockiego S., Środa Wlkp. 1990, t. I, s. 17-46.
- Wiśniewska J., *Powiat średzki podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1939-1945*, maszynopis.
- Żychliński T., *Złota Księga Szlachty Polskiej*, Poznań 1879-1908.

Ważniejsze artykuły dotyczące historii Nekli w „Przeglądzie Nekielskim”.

- 22 maja 1941 w Małej Górcie zginęli, PN, nr 7, 1991.
- 29.XII.1991. – Odślonięcie tablicy, PN, nr 15, 1991.
- 57 rocznica akcji Armii Krajowej pod Janowem, PN, nr 118, 2000.
- 60 rocznica egzekucji w Kostrzynie Wlkp., PN, nr 107, 1999.
- 60-rocznica śmierci ks. dr. Śmidowicza, PN, nr 19, 1992.
- 65 lat Gminy w Nekli, PN, nr 34, 1992.
- 70-lecie gminy w Nekli, PN, nr 90, 1998.
- Błaszczuk Stefania, 45 lat Przedszkola w Nekli, PN, nr 28, 1992.
- Fragmenty przemówienia, PN, nr 114, 2000.
- Gumienna Danuta, Spacerkiem po parku, PN, nr 6, 1991.
- Historia szkoły podstawowej w Nekli, PN nr 91, 1998.
- Kazecki Czesław, Dzierżnica – wojenne lotnisko operacyjne września 1939 r., PN nr 95, 1995.
- Kazecki Czesław, Loty z Dzierżnicy, PN, nr 59, 1995.
- Kordus Ryszard, 15 sierpnia – święto Wojska Polskiego, PN, nr 22, 1992.
- Kordus Ryszard, Nekla miastem?, PN, nr 80, 1997.
- Kordus Ryszard, Odślonięcie tablicy Armii Krajowej w Środzie, PN, nr 62, 1995.
- Kordus Ryszard, Panie i Panowie! Mieszkańcy Nekli i gminy nekielskiej!, PN, nr 96, 1998.
- Kordus Ryszard, Panie Przewodniczący! Mili Goście! Wysoka Rado!, PN, nr 92, 1998.
- Kordus Ryszard, Rada Gminy zakończyła kadencję 1990-1994.
- Kordus Ryszard, Zbrodnia w Małej Górcie w świetle badań Okręgowej Komisji Zbrodni Hitlerowskich w Poznaniu, PN, nr 7, 1991.
- Kordus Władysław, Jak się rodziła niepodległość, PN, nr 13, 1991.
- Kordus Władysław, Jeszcze o Powstaniu Wielkopolskim, PN, nr 5, 1991.
- Kordus Władysław, Mieszkańcy gminy w powstaniu wielkopolskim, PN, nr 2, 1990.
- Maślińska Wacława, Moje dzieciństwo – wspomnienia z lat 1906-1918, PN, nr 16 nn, 1991.
- Matuszak Zofia, 22.01.1945 – Wyzwolenie Nekli, PN, nr 3, 1991.
- Osypiuk Jerzy, Olędrzy z Barczyny i Nekieli, PN, nr 159, 2004.
- Osypiuk Jerzy, Pamięć wiecznie żywa, PN, nr 6, 1991.
- Osypiuk Jerzy, Wojewoda na sesji Rady Gminy, PN, nr 12, 1991.
- Osypiuk Jerzy, Za to, że byli Polakami, PN, nr 7, 1991.
- Prałat Wojciech, Czy Nekla będzie miastem?, PN, nr 47, 1994.
- Spachacz Krystyna, Kościół w Nekli, PN, nr 18, 1992.
- Szalaty Czesław, Pamiętne – tamte dni, PN, nr 65, 1996.
- Wróblewski Michał, Gdy skończyła się niewola brunatnych okupantów, PN, nr 53a, 1995.

Spis treści

WSTĘP	7
I. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE I PRZYRODNICZE	9
II. W PRADZIEJACH I WCZESNYM ŚREDNIOWIECZU	13
Epoka paleolityczna	13
Epoka mezolityczna	13
Epoka neolityczna	13
Epoka brązu	14
Epoka żelaza	15
Okres przedrzymski (lateński)	15
Okres wpływów rzymskich	17
Okres wędrówki ludów	17
Wczesne średniowiecze	17
III. W OKRESIE STAROPOLSKIM (1405-1793)	21
Pierwsze wzmianki	21
Ustrój Nekli	22
Gospodarka, handel i sieć komunikacyjna	23
Rozwój i upadek	26
Dobra rycerskie Nekla i ich dziedzice	27
Parafia w Nekli	31
Osadnictwo olęderskie	33
Ewangelicy	35
IV. W CZASACH ZABORÓW (1793-1918)	37
Przynależność administracyjna	37
Walka narodowowyzwoleńcza	39
Dominium Nekla	40
Rozwój przestrzenny i komunikacja	43
Życie społeczno-gospodarcze wsi Nekla	44
Parafia katolicka	46
Parafia ewangelicka	49
Szkolnictwo	51
Epidemie	52

V. W POLSCE ODRODZONEJ (1919-1939).....	53
Neklanie w Powstaniu Wielkopolskim.....	53
Neklanie w wojnie z Rosją bolszewicką.....	56
Status administracyjny.....	57
Życie gospodarcze i społeczne	58
Majątek Nekla.....	64
VI. OKUPACJA HITLEROWSKA (1939-1945)	65
Wybuch wojny	65
Lotnicy z Dzierznicy.....	65
Wkroczenie hitlerowców.....	66
Administracja okupacyjna.....	66
Eksterminacja Polaków i Żydów.....	68
Egzekucja na szkolnym dziedzińcu	68
Egzekucja na rynku w Kostrzynie	68
Wywózka	69
Obóz pracy w Nekli	69
Egzekucja w Małej Górcie.....	69
Konspiracja i ruch oporu	70
Akcja „Proso” Armii Krajowej.....	71
Akcja w składzie amunicji w lesie nekielskim	73
Wyzwolenie Nekli	74
VII. W OKRESIE POLSKIEJ RZECZPOSPOLITEJ LUDOWEJ (1945-1989)	75
Status administracyjny.....	75
Gospodarka	78
Organizacje polityczne i społeczne.....	83
Oświata.....	84
Kultura i sport	86
Opieka zdrowotna	87
Parafia	88
VIII. W III RZECZYPOSPOLITEJ (1989-2005).....	91
Ustrój Nekli.....	91
Samorząd terytorialny.....	91
Przynależność administracyjna	93
Herb Gminy.....	93
Jubileusz wójtowności w Nekli.....	93
Prawa miejskie	95
Gospodarka	97
Inwestycje.....	98

Komunikacja	99
Bezrobocie.....	100
Współpraca z zagranicą	100
Życie społeczno-kultUralne	100
Prasa.....	106
Oświata.....	106
Służba zdrowia i opieka społeczna.....	107
Parafia	108
Sport	108
Z ludowego podania	110
ANEKS	111
BIBLIOGRAFIA.....	115
LITERATURA	116
SPIS TREŚCI.....	119

Wydawca: Urząd Miasta i Gminy w Nekli
ul. Dworcowa 10, 62-330 Nekla
tel. 061 438-60-11, fax 061 438-64-90
nekla@nekla.pl

Przygotowanie i druk: Wydawnictwo KROPKA J.W. Śliwczyńscy
ul. Fromborska 18, 62-300 Września
tel. 061 437-49-50, fax 061 436-72-85
drukarnia@wrzesnia.info.pl